

רעיון חלוקת ארץ-ישראל ומדינה יהודית 1933—1935

(במגעי איטליה, ממשלת בריטניה, התנועה הציונית והמנהיגות הערבית) *

נושא המדינה היהודית פושט ולובש צורות שונות במדיניות ובדיפלומאטיה האי-טלקית בשנים 1932—1938, בהתאם לצרכיה הפוליטיים והטקטיים המשתנים, ולהלכי רוחו של מוסוליני.

בשלב הראשון, עד 1935, ראה מוסוליני בהקמת מדינה יהודית בחלק מארץ ישראל פתרון ישירה את האינטרסים האיטלקיים, וניסה להפעיל את הדיפלומאטים שלו בכיוון זה. לעומתו התנגדו אנשי משרד החוץ האיטלקי לגישה זו, בראותם בה סכנה לאינטרסים האיטלקיים במוזה"ת. במרוצת שנת 1936, בתקופת משבר הבש, צצה לזמן מה נוסחה חדשה, מאולתרת לצורך הזמן: הצעה להתיישבות יהודית, רבת ממדים, באזור ג'וזאס "שבתי" — כמדיניות לטווח קצר, — יחד עם הבטחה לתמוך בהקמת מדינה יהודית בארץ ישראל — כמדיניות לטווח ארוך (כחלק ביצירת הגמוניה איטלקית במזרח הים התיכון). באביב 1937, לאחר פרסום המלצות ועדת פיל, התגברה ההתנגדות המסורתית של משרד החוץ האיטלקי להקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל. המדינאים האיטלקיים התייחסו ברצינות להמ"צות הוועדה ולסיכויי ביצוען וראו בהן מזימה בריטית, המוכיחה שאכן הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל תשרת את האינטרסים הבריטיים. תקופת מה חיפשו הדיפלומאטים האיטלקיים נוסחה שתגשר בין התנגדות נחרצת למסקנות ועדת פיל, לבין נכונות — כנה או מדומה — לתמוך בהקמת מדינה יהודית בארץ ישראל, במידה שזו תהא משוחררת מהשפעה בריטית. על רקע זה עלתה לזמן מה הנוסחה של ערבות או הסות בינלאומית למדינה היהודית. מאוחר יותר, (בתחילת 1938), עת שחלה התגבשות אוריינטציה הדיפלומטית על הערבים, הכרזת "מדיניות הגזע" וצמצום מרחב התימרון של המדיניות הציונית באיטליה — הופיעה לזמן מה דעה, שכנראה טבוע עליה חותמו של מוסוליני, הגורסת הקמת מדינה יהודית בכל מקום בעולם חוץ מאשר בארץ ישראל.

בתקופה הראשונה, (בשנים 1933—1935) שלה מוקדש מאמר זה, היתה היוזמה האיטלקית בנושא המדינה היהודית וחלוקת ארץ ישראל מוקד כמעט יחיד לעיסוק ברעיון זה. גלגוליו של הטיפול ביוזמה זו הם, אפוא, מקור חשוב, לעתים

* פרק ממונוגרפיה על גלגולי רעיון החלוקה כפתרון לשאלת ארץ-ישראל. במאמר זה מוזכרת עמדת המנהיגים הציונים רק ככל שהיא באה כתגובה ליוזמה איטלקית או יוזמה חיצונית אחרת. גלגולי הרעיון בקרב התנועה הציונית בתקופה זו יידונו בפרק אחר.

אף יחיד, ממנו ניתן ללמוד גם על גישתם, באותה תקופה, של שלושת הגורמים הנוגעים בדבר — הממשלה הבריטית, התנועה הציונית והמנהיגות הערבית, — לרעיון של פתרון בעיית ארץ ישראל בדרך של חלוקתה לקאנטונים או למדינות עצמאיות.

הרעיון לפתור את שאלת ארץ-ישראל בדרך של חלוקתה למדינות עצמאיות, ערבית ויהודית, קנה לו אחיזה כלשהי בקרב מדינאים איטלקיים כבר בקיץ 1932. הוא בא לידי ביטוי בשיחותיו של מוסוליני עם ד"ר ת. וויצמן ועם ד"ר ג. גולדמן ב־1933 וב־1934 ולא ירד מעל הפרק כמעט עד ערב מלחמת העולם השנייה. מבין הממשלות שבתוכן צץ הרעיון, היתה איטליה הראשונה. הגורם הפעיל במהלך הזה, או "המתלהב" לו, היה במידה רבה מוסוליני עצמו, שכינה מ־1933 גם כשר החוץ. פקידים רבים במשרד החוץ האיטלקי התנגדו לעמדתו ואף הביאו לידיעתו של מוסוליני את התנגדותם המנומקת. אבל, כבנושאים רבים אחרים, פעל כאן מוסוליני על דעת עצמו, כפה דעתו על עובדיו המסרד ולא תמיד פעל בצינורות המקובלים. שליחיו לעניין זה היו בראש ובראשונה נציגי איטליה בחבר הלאומים, ובעיקר המארכיז תיאודולו. איטליה היתה אמנם גורם נמחוז למישולש: בריטניה — ערביי ארץ-ישראל — התנועה הציונית, ולרעיונות שעלו בקרב ממשלתה נודע מיסקל מוגבל בלבד; איטליה גם לא גיבשה עמדתה זו לכדי מדיניות רשמית וגלויה; אף לא נתנה לכך ביטוי כלשהו במגעים הלא-רשמיים והסודיים שלה עם ממשלת בריטניה (אפילו העלימה זאת ממונה במידה רבה); אף על פי כן נודע לעמדתה מיסקל מיוחד, הן בתוקף מקומה כמעצמה בעלת שאיפות להגמוניה יפתיכונית והן בשל משקלה המיוחד בוועדת המנדטים של חבר הלאומים. (המארכיז תיאודולו שימש כיו"ר ועדת המנדטים המתמדת, והדיפלומאט האיטלקי ויטו קאסטניני כיהן כפקיד הממונה על מדור המנדטים במזכירות חבר הלאומים). לעצם ה"עיסוק" ברעיון החלוקה מצד מוסוליני וכמה מהדיפלומאטים האיטלקיים, נודע עניין מיוחד על רקע משחק האוריינטאציות הפוליטיות הכפול, הבוֹרזמני, של המדיניות האיטלית. קית. מן הצד האחד, היו בה גילויים של אוריינטאציה פרו-ערבית מובהקת תוך כדי הסתה אנטי-בריטית ואנטי-ציונית גלויה (אפילו מעל דפי העיתונות). עד 1933 היתה עמדת הנציג האיטלקי בוועדת המנדטים של חבר הלאומים, המארכיז תיאודולו, שלילית ועוינת למדיניות הגשמת "הבית הלאומי" מן הצד האחר, עזרה בארגון העליה היהודית ממרכז וממזרח אירופה דרך טרייסט; תמכה בקליטת

1. וויצמן אמנם מיהס לעיונות זאת גם רקע אישי, אבל אין ספק שתיאודולו לא הרג מקווה המדיניות האיטלקית המוסכמת. אשתו של תיאודולו היתה ממשפחת טורסוק הביירונית, ממנה נרכשו, בשעתו, אדמות עמק-ירדן. הממשפחה שמרה טינה לתנועה הציונית ולבן המשפחה, ויקטור טורסוק, על שום שמכר, לטענתם, אדמה זו במחיר נמוך. ראה: היים וויצמן, מסה ומעש (תל-אביב, תש"ט) עמ' 363. וכן הארכיון הציוני המרכזי (להלן אצ"מ או C.Z.A.), חיק S 25/1324 יעקובסון לארלוורוב 12.11.1932.

2. הסיוע האיטלקי, היעיל והעקבי, לארגון העלייה היהודית דרך טרייסט, ובאמצעות חברת הספנות "לוידי טרייסטינו", נבע מאינטרס כלכלי-פוליטי מובהק. נוסף לאינטרס הכלכלי

סטודנטים יהודים מאירופה המזרחית וארץ-ישראל באוניברסיטאות באיטליה; התירה הקמת הכשרה ימית וטרם-צבאית לבוער יהודי ציוני, ונכונה היתה לסייע מבחינה פוליטית ליהודי גרמניה לאחר עליית היטלר לשלטון.

ראשית היוזמה האיטלקית

במרכז המגעים האיטלקיים-ציוניים בתקופה זו עמדו שתי פגישות בין מוסוליני לזויצמן. הראשונה בהן נתקיימה ב־26 באפריל 1933, ואין כל עדות ישירה שאכן נדונו בה נושאים הקשורים בפתרון מדיני לשאלת ארץ-ישראל. זויצמן, שביקש מהבריטים לסייע בארגון הפגישה, לא הוסיף לבקשתו פרטים על מטרותיה. סר ארתור וקופ, הנציב העליון בארץ-ישראל, הפנה את הבקשה לשר המושבות וזה העבירה למשרד החוץ אשר הפעיל לשם כך את השגריר הבריטי ברומא. הידיעות על הפגישה ועל תוכנה מעטות ומקוטעות מאד, מכלי שני או שלישי, ממקורות

1. הישר, הקשור בהסעת עולים בהיקף כזה בקווי הים התיכון, היה כרוך בכך אינטרס פוליטי פנימי — מניעת ניוונה הכלכלי של טרייסט, שהיתה לפנים הנמל הראשי של הקיסרות האוסטרו-הונגרית ובעת נהייתה לנמל רגיל, אחד מני רבים, באיטליה.
2. פ. סוביץ', סגן שר החוץ האיטלקי עד 1936, היה ער במיוחד לשיקולים אלה.
3. מוסוליני וזויצמן נפגשו ארבע פעמים, ב־3 בינואר 1923, ב־17 בספטמבר 1926 וב־26 באפריל 1933 יב־17 בפברואר 1934. במאמר זה מדובר בשתי הפגישות האחרונות.
4. על הרקע לפגישה, על ארגונה, תוכנה והאווירה שבה, ראה: ד. קארפי, 'פעילותו המדינית של זויצמן באיטליה בשנים 1923—1934', 'הציונות', ב, עמ' 177—181. כן ראה שם על שתי פגישותיו הראשונות של זויצמן עם מוסוליני, בשנת 1923 ושנת 1926.
5. מדברי הרב ס'רדוטי, שלא היה נוכח בשיחה ושמע עליה מפי זויצמן ומדיווחו של סגן שר החוץ האיטלקי. פלביו סוביץ', שאף הוא לא נכח בה, אך שמע עליה מפיו של מוסוליני. דיווחו של סוביץ' 'שיחה בין ראש הממשלה ומר זויצמן' בארכיון משרד החוץ האיטלקי ASAE, Palestina 1933, p. 5 מובא בספרו של De Felice. Storia degli ebrei italiani sotto il Fascismo (Torino 1961), p. 154 (להלן דה פליצ'ה) וכן ראה: קארפי, שם, עמ' 177—180. וזויצמן מזכיר את השיחה במכתבו למוסוליני ב־17 ביוני 1933. גנוך וזויצמן. [להלן א"ז או W.A.]. וזויצמן סיפר על השיחה לקאסטנינו בנובמבר 1933; קאסטנינו דיווח לוואלטרס (עמיתו הבריטי במוכרות חבר הלאומים). ראה: ארכיון משרד החוץ הבריטי: (להלן F.O.) Public Record Office. Foreign Office 371/26927, Walters to Strang, 18.11.33. גם בשיחתו עם סר אריק דראמונד, השגריר הבריטי החדש ברומא, ב־19 בפברואר 1934 (יומיים לאחר הפגישה הרביעית והאחרונה) מתייחס וזויצמן בעקיפין לתוכן השיחה הקודמת עם מוסוליני.
6. Vito Catastini דיפלומאט איטלקי בשירות כנגנון חבר הלאומים, ממונה על מדור המנדטים במוכרות חבר הלאומים.
7. Francis Paul Walters דיפלומאט בריטי ששירת במוכרות חבר הלאומים מ־1919 עד 1940, תחילה כעוזר אישי של המזכיר הכללי של המוסד, וב־1939—1940 כסגן מזכיר חבר הלאומים. לאחר התפטרותו של סר אריק דראמונד ביוני 1933, היה ואלטרס הפקיד הבריטי הבכיר באדמיניסטרציה של חבר הלאומים.
8. William Strang פקיד משרד החוץ הבריטי שטיפל בענייני תלואמים במשרד החוץ הבריטי וחבר המשלחת הבריטית לחבר הלאומים. לימים, המנהל הכללי של משרד החוץ הבריטי.

אלה מסתבר, שמטרת הפגישה ונושא השיחה העיקרי היו פנייה למוסוליני להפעיל שירותיו הטובים למען הקלת מצוקתם של יהודי גרמניה והצלחם; בכלל זה גדונה, כנראה, תכנית הגירה של 50,000 יהודים מגרמניה. אמנם נתלוו לפגישה זו כמה גילויים שהוסיפו לה נופך של מיסתורין ואף עוררו את ההשערה שבדגנו בה גם נושאים אחרים. (העובדה, שווייצמן לא מסר לזוקופ על אילו נושאים הוא מבקש לשוחח עם מוסוליני; אי-דיווחו עליה לסר רונאלד גראתאם, השגריר הבריטי ברומא, שסייע בסידור הפגישה; כן גם מציגים חוקרים את העובדה התמוהה שבכוננותו לא העלה וייצמן כלל את קיום השיחה).⁶ במשרד החוץ הבריטי חשדו כבר בערב השיחה, באפריל 1933, כי יעלו בה נושאים נוספים. בנובמבר 1933 נהיה ההשד של כמה פקידים במשרד החוץ הבריטי להשערה כמעט מבוססת, כי בשיחה נדון גם רעיון החלוקה של ארץ-ישראל, וכנראה ביוזמת וייצמן. גם ד. קארפי, במחקרו המקיף על הנושא, נוטה לקבל הערכה זו.⁷ מהלך ההשערות שהביא לאותה הערכה מתחיל בדו"ח שהעביר ויטו קאטסטיני לואלטרס, עמיתו הבריטי במוכרות חבר הלאומים, על שיחתו עם וייצמן אשר נתקיימה ב-13 בנובמבר 1933. ואלטרס העביר את הדו"ח מייד לווייליאם סטראנג, מהמשלחת הבריטית לחבר הלאומים, וזה שלחו למשרד החוץ הבריטי, שם נתקבל, כהגדרת קארפי, "כרעם ביום בהיר".⁸ לפי הדו"ח של קאטסטיני אמר לו וייצמן בשיחה זו, כי באשר לבעיית ארץ-ישראל אין, לדעתו, "מוצא אלא חלוקה טריטוריאלית בין

Sir Eric Drummond (16th Earl of Perth) מוכיר "חבר הלאומים" מיסודו ועד יוני 1933. בנובמבר 1933 נתמנה שגריר בריטניה ברומא. בשירות משרד החוץ הבריטי מ-1900 עד 1940.

6. קארפי, שם, עמ' 177.

7. קארפי, שם, עמ' 180—182 וכן ראה להלן, הערה 138.

8. דו"ח קאטסטיני ומכתבו המלווה של ואלטרס אל סטראנג, ראה: F.O. 371/16927; I. p. 437 Catastini to Secrétaire Général 13.11.1933; 2. p. 436 Walters To Strang, 18.11.1933.

9. היו אלה ימים של מתיחות ואי-נוחות שנגרמה לבריטים ב"חבר הלאומים" לרגל מאורעות אוקטובר 1933, שבעקבותיהם פנו גם המשלחת הערבית וגם המשלחת הציונית אל תיאודולי, היו"ר האיטלקי של ועדת המנדטים, בבקשה לקיים דיון מיוחד של ועדת המנדטים בשאלה זו. תיאודולי אמנם טען את הדיון, לדבריו, מתוך התחשבות בקשיי האדמיניסטרציה הבריטית ו"על דעת כל חברי הוועדה". תיאודולי סיפר על כך לואלטרס, שדיווח מייד גם על שיחה זו למשרד החוץ הבריטי F.O. 371/16932, p. 461. Walters: Record on Interview with Theodoli 3.11.1933. נתקבלו באמון על ידי אנשי משרד החוץ בלונדון אבל הערתו באותה שיחה, כי "בשביל להפסיק דעתם של הנציגים הערבים והיהודים" הוא ראה הכרח "לומר להם שיתעניין אישית בבעיה ויעשה כמיטב יכולתו לעזור להם. יתר על כן, הוא מקווה להיפגש בשבוע הבא עם סר אריק דראמונד" [השגריר הבריטי החדש ברומא] "בשביל לדון בבעיה, וכן לשוחח עם מוסוליני". הערה זו גרמה מבוכת-מה במשרדי החוץ והמושבות בלונדון, גם בגלל היקף היוזמה שנקט תיאודולי, וגם בגלל עשייתה של רומא למרכז טיפולו בעניין. F. O. 371/16932, pp. 433—434. וכן ראה קארפי, שם, עמ' 182.

היהודים והערבים. הוא סיפר לי על שיחה שהיתה לו בחודש אפריל עם מוסוליני אשר הבטיח לו את שירותיו הטובים לסיוע בהסדר העניין¹⁰ קאטסטיני הוסיף בדיווחו כי בתשובתו לווייצמן לא הסתיר גם את דעתו שלו שהפתרון הטרי-טוריאלי נראה לו עדיף בנתונים הקיימים. "אבל", הוסיף קאטסטיני בדיווחו: "מצאתי לנכון להפנות תשומת לבו לכך שכל פתרון צריך להתיישב עם האינטרסים האימפריאליים הכוללים של בריטניה, ומצד שני, שאין לשכוח את בעיית המקומות הקדושים שעדיין תלויה ועומדת". לדברי קאטסטיני אף סיפר לו וייצמן על חליפת מכתבים שהוא מקיים עם מוסוליני ועל קביעת פגישה נוספת עמו לאמצע דצמבר, אשר בה "יוכל לדון בפרטי הצעתו. למעשה מאפשרות ההתפתחויות מאז ביקורו הראשון באפריל טיפול ממשי יותר בעניין."¹¹

דו"ח זה של קאטסטיני, מעורר כמה תמיהות בעיקר סביב הסוגיה, מה היתה יוזמת וייצמן בהעלאת רעיון החלוקה.

(א) עד לאותו מועד, וגם לאחריו (עד 1936), אין כל סימוכין לכך שווייצמן אימץ לעצמו רעיון זה, אם בנוסח יעקובסון ואם בנוסח אחר, כמצע לפעילות דיפלומטית ציונית יוזמה.¹² איש מאנשי ההנהגה הציונית, שידעו על הפגישה ותוכנה, אינו יודע לספר על תזוזה גלויה בעמדת וייצמן, לא מבין המתנגדים החריפים בשלב זה לקאטסטיני או חלוקה (כברודצקי שהיה המסוגל הישיר על עבודתו המדינית של יעקובסון), ולא מבין התומכים בה (כיעקובסון, שהיה שותף לפעילות הדיפלומ-

10. "A son avis, il n'y a pas d'autre solution que la repartition territoriale. 10. entre Juifs et Arabes.

Il m'a fait part d'une conversation qu'il a eue au mois d'avril avec M. Mussolini qui lui aurait promis ses bons offices pour l'aider a régler la question." F.O. 371/16927, p. 437, Catastini to Secrétaire Général, 13.11.1933.

11. שם. מלכתחילה נקבעה פגישה נוספת של וייצמן עם מוסוליני ליוני 1933, אך זו לא נתקיימה. קאטסטיני אינו מפרש מה כוונתו ב"התפתחויות מאז אפריל". נראה שהכוונה (של וייצמן או של קאטסטיני עצמו) היא למאורעות אוקטובר 1933 או להתפתחויות הקשורות בטיפול, במישורים שונים, בבעיית גורל יהודי גרמניה לאחר עליית היטלר לשלטון.

12. ד"ר אביגדור (ויקטור) יעקובסון היה מאז 1925 נציג ההנהלה הציונית ליד הבר הלאומי מים וגם ריכז את המדיניות הציונית בצרפת ואיטליה. באוגוסט 1933 נבחר להנהלה הציונית אבל המשיך וקיים את התפקידים הנ"ל כחבר ההנהלה. בשנים 1929—1931 ניסה שורת דגמים לפתרון בעיית ארץ-ישראל (קאטסטיני עצמו) היא למאורעות אוקטובר 1933 או להתפתחויות פדרציה). בשלהי 1931 הגיע למסקנה שהפתרון היחיד הוא הקמת מדינה יהודית ריבונית בחלק מארץ ישראל וניסה תזכיר מפורט בנידון, שהופץ כמסמך חשאי ביותר בקרב חברי ההנהלה הציונית. יעקובסון — שחבריו שללו את תכניתו ואסרו עליו להתייחס אליה במגעי הדיפלומטיים — נקלע בהקשר זה לא אחת, למצבים מביינים שבהם חובתו כדיפלומט ציוני והכרתו כמנהיג ומדינאי ציוני באו לידי סתירה. על 'הכנית יעקובסון' וגלגולי רעיון זה במחנה הציוני אני דן בהרחבה במקום אחר.

מאטית של וייצמן ברומא).¹³ גם אין לכך ביטוי כלשהו במכתבי וייצמן לידידיו או אל אלה שראה אותם כבעלי-בריתו הפוליטיים, בעיקר לאחר הדחתו, כמו ארלוזורוב, שפרינצק או רופין.¹⁴

ב) גם אם החל וייצמן, לכאורה, לגלות נטיה לרעיון כזה, מדוע ראה לנכון להציעו, לראשונה, דווקא למוסוליני ולאיטלקים, בשעה שהיה ידוע שהוא מתנגד לכל חריגה מהאוריינטציה הבריטית של המדיניות הציונית, לרבות מהלכים טאקטיים גרידא.¹⁵ גם קשה להניח שווייצמן עשוי היה לבקש את שירותי סר ארתור

13. העתקים ממכתבו של וייצמן למוסוליני מה-17 ביוני 1933 הופצו, תפוצה רגילה, למזכירות האכססקוטיבה הציונית בלונדון, לז. ברודצקי ולאישים אחרים בהנהלה הציונית ומחוצה לה. אשר ליעקובסון, שמאו סוף 1931 הטיף במחנה הציוני לחלוקה, וביקש את תמיכה וייצמן ולא נענה, סביר שלא היה נמנע מלציין את העובדה שווייצמן נתפס לרעיון, אילו היה כן. שהרי יעקובסון, בנסיונותיו הרבים לשכנע עמיתים לתכניתו נהג להאזין בכל ידיעה, ולעתים גם בשמועות לא מדוייקות, על דברי הסכמה של מישהו מאישי התנועה הציונית לתכניתו. הזדמנות כזאת באה לו בישיבת הנהלת הסוכנות היהודית בלונדון, בתחילת דצמבר 1933. יעקובסון העלה בה שוב את תכנית החלוקה שלו, וסיפר שנודע לו, כי ז'בוטינסקי ופארבשטיין אינם מתנגדים לה. סביר להניח שהיה מזכיר את וייצמן אילו היה לו במה להאזין. ראה: בן גוריון, (מכתב לשרתוק 12.12.1933) זכרונות, א, עמ' 716. אכן, לעומת זאת יודע ד"ר ב. אבניאל לספר, שמאוחר יותר, כשניסה יעקובסון לשכנע את ז'בוטינסקי בתכנית הקאנטונים שלו [אשר באותה עת כבר לבשה צורה של תכנית חלוקה מוחלטת - ג. כ.] סיפר לו שווייצמן תומך בה "בכל לבו". כן מספר אבניאל שבמועד כלשהו ב-1934 סיפר העיתונאי ד"ר ואלדמן לז'בוטינסקי בנוכחית אנשים נוספים, שנודע לי מפי ד"ר יעקובסון, שווייצמן תומך בתכניתו ב"לב ונפש". אבניאל, בעיית הקאנטונים, תל אביב 1937 עמ' 9. בהקשר זה מעניינים זכרונותיו של ד"ר בנימין אליאב, שהיה נוכח באותה שיחה בבית קפה פאריסאי בסתיו 1934, (וממנו למד עליה גם ד"ר אבניאל). אליאב מספר, שלאחר שז'בוטינסקי העיר באירוניה על חילופי ההשקפות התכופים של וייצמן, המשיכו שניהם בשיחה בדרכם במונית למשרד ובמהלכה אמר לו ז'בוטינסקי: "אומר לך את האמת, אם יציעו לנו מדינה בחלק מארץ ישראל אשלים אם כי תוך מחאה (Under protest) אסכים למדינה אפילו בגודל לונדון רבתי (Greater London)... אבל שיכפו אותה עלינו... נשתמש במדינה זו, כמדינת-מצודה לצבירת כוח צבאי שממנה נרחיב את שטח המדינה". על ההתרוינספקותיו של בן-שיחו השיב ז'בוטינסקי, כי קיימות סיטואציות בינלאומיות שבהן דבר כזה אמנם אפשרי. ראיונות בעל פה עם ד"ר ב. אליאב, ירושלים 20.8.1971: 29.12.1972.

14. עדות יחידה מתקופה זו, על התייחסות עקרונית חיובית של וייצמן לחלוקה מצוייה בקטע ממכתבו לרעייתו בדצמבר 1933: "אילו הייתי מנהל עכשיו משא ומתן כמו ב-1917, הייתי דורש במפגיע הפרשת טריטוריה נבדלת ליהודים בארץ ישראל ובעבר הירדן, אפילו בתור Reserve". א"ו, וייצמן לוורא וייצמן 9.12.1933. האם יש כאן גם הד כלשהו להשפעת תזכירי יעקובסון (שאמנם כוללים גם חלק מעבר הירדן במסגרת המדינה היהודית) או לשיחות עם הדיפלומטים האיטלקים בג'נבה, (ראה להלן) חודש לפני כן? קשה לדעת. אבל גם ניסוח זה מניח מצב תיאורטי ולא תביעה קונקרטיית.

15. ראה, למשל, מכתב וייצמן לארלוזורוב ב-28 ביוני 1932, שבו הוא מתנגד אפילו לנסיגות "להכות או להטיל פחד בממשלת המנדט" עליידי מהלכים טאקטיים בארצות-הברית. אצי"מ 25/795

וזקופ והשגרירות הבריטית ברומא לשם ארגון פגישה בה ביקש להעלות, בסתר, את רעיון החלוקה.

ג) תיאודולי, אשר נפגש עם סר אריק דראמונד ברומא, ב-13 בדצמבר 1933, חזר בשיחה על פרטים רבים שכבר מסר לוואלטרס בשיחתם בג'נבה (ב-3 בנובמבר); הוא הוסיף גם כמה פרטים על מגעיו עם וייצמן ועל עמדת מוסוליני ולקראת סוף השיחה סיפר על מה שכונה "הצעותיו הטריטוריאליות של וייצמן לפתרון הקשיים במצב הקיים"¹⁶. בהצעות אלה של וייצמן, כפי שהן מתוארות על-ידי תיאודולי, אין שום דמיון לתכנית כלשהי המיוחסת לווייצמן, לא על ידי קאטסטיני (בדו"ח מה-13 בנובמבר 1933), ולא בדיווחים על השיחה הרביעית של וייצמן עם מוסוליני (ב-17.2.1934) שבה, אכן, נדונה שאלת החלוקה.¹⁷ זו אינה כלל תכנית חלוקה, אלא מעין תכנית התיישבות, או מעין תכנית לפתרון בעיות הקרקעות וההתיישבות; וככל שמצוי בה יסוד טריטוריאלי אין בו דמיון לאיוושהי תכנית חלוקה שהעלה אי-פעם מנהיג ציוני, (לרבות וייצמן) למן תכניתו המקורית של יעקובסון ועד 1947. לפי תיאודולי: "רעיונו של ד"ר וייצמן הוא שצריך לקום ריכוז של יישובים ותעשייה יהודית בחלק הדרומי של פלשתינה, כלומר דרומה לירושלים, איזור בו האוכלוסיה דלילה למדי. ואילו את הערבים יש להשאיר ככל האפשר באזורים המיושבים ביתר צפיפות, צפונה לירושלים. עם זאת, לא צריכה להיות חלוקה של הארץ בכללותה שאליה יש להמשיך להתייחס כאל יחידה שלמה".¹⁸

תיאודולי הוסיף וסיפר לדראמונד כי לשאלתו בדבר "גורלן של מספר המושבות היהודיות המשגשגות שבצפון" השיב וייצמן ש"בסופו של דבר זו שאלה של מימון"¹⁹ — תשובה לא לגמרי ברורה, שמשמטע ממנה שווייצמן הביא בחשבון העתקת יישובים יהודיים מצפון הארץ לדרומה. ושמא לא הבין תיאודולי היטב את וייצמן, או שדראמונד לא הבין נכונה את תיאודולי ומסיבות טאקטיות, הקשורות בתדריך מוקדם שקיבל מלונדון, נמנע מלחקור אותו בשאלה זו.²⁰ אכן, ממיסמכי

16. F.O. 371/16932, pp. 518—521, Drummond to Sir John Simon, 13.12.1933.
17. ראה להלן עמ' 365 ואילך.

18. "Dr. Weizmann's idea was that there should be a concentration of Jewish colonies and industry in the southern part of Palestine, namely to the south of Jerusalem, this region being thinly populated, while the Arabs should be kept as far as possible in the more densely inhabited districts north of Jerusalem. There should, however, be no division of the country as a whole, which should continue to be treated as a complete unit". F.O. 371/16932, p. 520. Drummond to Simon, 13.12.1933.

19. שם.

20. "I thought it better not to discuss with Marquis Theodoli the advantages and disadvantages of any such arrangements, beyond saying that at first sight it seemed doubtful, whether such a scheme was practicable". Ibid.

קרוב לוודאי שעניין "גורלן של המושבות היהודיות המשגשגות בצפון", אכן הועלה

משרד החוץ האיטלקי מתברר, שרעיון זה של חלוקת ארץ-ישראל, לחלק צפוני ולחלק דרומי (והקמת בית לאומי או מדינה יהודית עצמאית בחלק הדרומי), נדון בסתיו 1933 בג'נבה במסגרת נסיונותיו של תיאודולי להביא ל"הבנה בין פעילי הציונים ומנהיגי הערבים". לפי מקורות אלה נדונה ההצעה במגעים האיטלקיים-ערביים, ודווקא הנציגים הערבים בג'נבה, שנשאו ונתנו עם תיאודולי על הסדר שאלת ארץ-ישראל, הם שהתעקשו על שני תנאים: א. שתהא זו חלוקה טריטוריאלית ומדינית מוחלטת וחד-משמעית בין שני העמים; ב. שכל הישובים היהודיים מן החלק הצפוני של ארץ-ישראל יועברו לחלק הדרומי, "היהודי".²¹ משמע, סביר להניח כי במגעים בין וייצמן ותיאודולי, שנשתלבו בהקשר של "שיחות התיווך הנ"ל, לא הציע וייצמן חלוקה ביוזמתו כי אם הגיב, כנראה, על הצעה עקרונית של חלוקה (אולי איטלקית במקורה) שתיאודולי ניסה לבחון במגעו עם שני הצדדים.²² מסתבר, שדווקא נציגי הערבים עמדו על חלוקה גיאוגראפית מוחלטת תוך העברת אוכלוסין והזזת ישובים יהודיים (תנאי שהובן על ידי אנשי משרד החוץ האיטלקי כמועד להכשיל את ההצעה מעיקרה), בעוד שווייצמן עמד על כך שארץ-ישראל כולה תוסף להיות יחידה פוליטית אחת (אפילו לפי הדו"ח שמסר תיאודולי לרא"מ מונד בשיחתם ב-13.12.33). אלא שמוכן היה, אולי, להציע מדיניות של התיישבות ציונית המיועדת בעיקרה לחלק מארץ-ישראל (ואפילו בתקטר כזה נראית החלוקה לצפון ודרום כשאלה מקונטסט אחר ולא משיחות איטלקיות-יהודיות).²³ מחברי

בשיחה על ידי תיאודולי אבל זה נעשה בעקבות הצעות חלוקה נוקשות שהעלו נציגי הערבים בג'נבה בשיחות מקבילות, שאותן אינו מזכיר בשיחה עם דראמנד, (ראה להלן).
21. ארכיון משרד החוץ האיטלקי.

Archivio Storico Affari Esteri, (ASAE) Palestina, Aff. Pol., Uff. III^a, Relazione per S. E. Il Sottosegretario di Stato: Direttive Politiche circa la Palestina 12.12.33. (להלן: ASAE תזכיר המחלקה המוליטית 12.12.1933) תודתי לד"ר יצחק מינרבי מירושלים, שהואיל בטובו להעמיד לרשותי צילומי מסמך זה ו"הרשומה קאטסטיוני", והפנה את תשומת לבי ותרגם עבורי קטעים מ"הרשומה סקארפה" ו"איגרת דה אנג'ליס" (ראה להלן) מארכיון משרד החוץ האיטלקי.

22. שם. בתזכיר פנימי מפורט זה של משרד החוץ האיטלקי אין כל רמז לכך שההצעות להקים מדינה יהודית בדרום ארץ-ישראל, באו ביוזמה של וייצמן או של גורם ציוני אחר. קשה להניח שלא ניתן היה ביטוי לדבר במיסמך שנועד מלכתחילה להוכיח לסובייט או למוסולמי, שהצעת החלוקה אינה בתיביצוע ואינה הוואמת את האינטרסים האיטלקיים. במיסמך גם אין כל רמז לדיון בעניין חלוקת ארץ-ישראל לדרום ולצפון עם נציגים יהודיים. וראה גם להלן עמ' 358.

23. מן המקורות המצויים בידינו קשה לגלות את מקור הרעיון של חלוקת ארץ-ישראל לצפון ודרום. בקרב המנהיגים הציונים, כאמור, לא השב איש בטיווח זה. גם לא בין הבריטים, וככל הידוע, גם לא בין הערבים. האם מקורו אצל האיטלקים? האסוציאציה היהודית העולה בהקשר זה היא עמדת הוויטיקאן לפני אישור המנדאט הבריטי על ארץ-ישראל. כל עוד נראה היה לוויטיקאן כי המדובר ב"בית לאומי" יהודי בלבד, ורק בחלק הדרומי של ארץ-ישראל (שאינו כולל את ירושלים), לא גילה כל התנגדות לכך ואף התייחס באדישות לרעיונות על מנדאט בריטי שיבטיח הגשמת התכנית הנ"ל. "הנוסחה הכלתית מוגדרת של 'בית' כוונה עד כה אך ורק כנגד החלק הדרומי של ארץ-ישראל,

המיסמך הנ"ל במשרד החוץ האיטלקי אף אומרים במפורש, שתיאודולי נקט יוזמה זו — של הכנסת רעיון החלוקה לשיחות ה"תיווך" — לאחר שמוסוליני הבהיר לו כבר ב-18 בספטמבר 1933, כי לאיטליה יש עניין לתמוך בעלייה יהודית בשביל להגיע במהרה להקמת מדינה ציונית אחידה ועצמאית, ואלו הצורה שבה הציג תיאודולי ליעקובסון את רעיון החלוקה ב-1 בנובמבר 1933, התגובה של יעקובסון והדרך בה הוא דיווח על כך לווייצמן מעידים שלא תיאודולי ולא יעקובסון מודעים לאפשרות שנושא זה נידון בין וייצמן ומוסוליני בשלב מוקדם יותר.

(ד) סובייק, סגן שר החוץ האיטלקי וסצ'רדוט, הרב הראשי של רומא, שדיווחו על השיחות של וייצמן עם מוסוליני באפריל 1933, מבלי שהיו נוכחים בה, אינם מספרים שנושא חלוקת ארץ ישראל התגלגל לשיחה, אם ביוזמת וייצמן ואם ביוזמת מוסוליני. קשה להניח שנושא כזה היה עובר ללא תגובה, אלא אם כן הצליחו וייצמן ומוסוליני לשמור, תוך תיאום בלתי רגיל, על השאיות בלתי רגילה. יתר על כן, מחברי המיסמך של המחלקה הפוליטית במשרד החוץ האיטלקי, שכל כולו מוקדש לטיעונים נגד רעיונותיו של מוסוליני בעניין מדינה יהודית בחלק מארץ ישראל, אינם מזכירים כלל, בהקשר זה (של חלוקה) את פגישת וייצמן-מוסוליני שנערכה באפריל 1933. כאמור, מתייחסים מחברי המיסמך לשיחת תיאודולי-מוסוליני ב-18 בספטמבר 1933, כתחילתו של הנסיון הנוכחי להעלאת רעיון החלוקה בשיחות עם יהודים ועם ערבים.²⁴

(ה) גם וייצמן עצמו, כשהיה לישגריר הבריטי ברומא על שיחתו הרביעית והאחרונה עם מוסוליני (ב-17 בפברואר 1934), בה העלה מוסוליני את עניין החלוקה, אמר מפורשות לישגריר, כי בכל שיחותיהם הקודמות לא העלה מוסוליני כל רעיון כזה.

הזרף הרמז של קאטסטיני שאיגו חד משמעי כשלעצמו, קשה אפוא לקבל את ההנחה, שאם עלה בכלל הנושא של פתרון בעיית ארץ-ישראל בדרך של חלוקה בפגישה וייצמן-מוסוליני באפריל 1933, הוא עלה ביוזמת וייצמן. יתר על כן, יתכן שרעיון החלוקה לא עלה בשיחה זו כלל ועיקר, אפילו לא ביוזמת מוסוליני, אם כי, מסתבר, שרעיונות כרוח זו החלו להתרקם במותו של מוסוליני, ואולי גם בקרב חלק מהדיפלומטים שלו, כבר בשלב זה ואולי גם מוקדם יותר.

אותו חלק בדו"ח של קאטסטיני מה-13 בנובמבר 1933, המדגיש במופנך את

שהוא גם הפירה ביותר[?]. גשאר, אפוא, מחוצה לו ירושלים והמקומות הקדושים, וזה מסביר את השקט הנפשי שבו עקבו הקאטולים והוויטקאן אחרי התוכניות החד-שות... "איל טמפר" 15.12.1917. במאמר המופיע בעתון "ג'ורנלה ד'איטליה" ב-17 במארכ 1919 כותב המחבר: "אין שום סכנה אורבת לעתיד הנצרות אם ביהודה יקומו מרכזי הרבות יהודיים או מושבות הקלאיות יהודיות, שני היעדים שבהם מצטמצמות כנראה השאיפות של אותו עם..." ראה גם מאמרו של יצחק מינרבי 'הואטיקאן והציונות', מילר, כרך ד' חוב' 19—20 (מאי-יוני 1971) עמ' 144—148, שממנו הבאתי את המובאות הנ"ל.

24. ASAE תזכיר המחלקה הפוליטית 12 בדצמבר 1933.

עמידתו על משמר האינטרסים האימפריאליים של אנגליה, בהקשר לכל הכנייה פוליטית לעתיד ארץ-ישראל, יש בו לפחות כדי לעורר תמיהה, בעיקר לנוכח פעילותו שלו בנושא זה ונימת דבריו במגעיו עם יעקובסון כשנה וחצי קודם לכן, ואשר אודותיה — ככל הידוע — לא סיפר קאטסטיני לעמיתיו הבריטים. בתחילת מאי 1932 דיווח יעקובסון להנהלה הציונית על שיחה מעניינת ומפתיעה שלו עם קאטסטיני בעת ביקורו בג'נבה.²⁵ קאטסטיני, שעד אותו מועד לא הסתיר את יחסו השלילי לציונות והגשמת ה"בית הלאומי" היהודי, הציג עצמו, לפתע, כאדם ששינה את דעתו והיה ל"תומך נלהב של הבית הלאומי". הוא הביע דאגתו מהצטוו ל"בית הלאומי", מאחר שברור היה לו, כי בעקבות מתן העצמאות לעיראק ולאחר שתתמש עצמאותה העתידה של סוריה "יגיע גורל זה גם לארץ-ישראל". קאטסטיני הפתיע את יעקובסון בהביעו תמיכה ב"תביעה הצודקת בתחלט" של היהודים לעצמאות מלאה של "ערש הגזע היהודי", אף גילה שהוא מוטרד ביותר מ"הסכנה לעניין הציוני מחמת ביטול המנדאט", ועל כן אינו נלאה מלהפס פתרון לבעיה זו. "וכאן", מרווח יעקובסון, "שאל אותי בתוקף, האם ההצעות האחרונות בדבר הקצאת חלק יהודי של ארץ-ישראל אין בהן משום פתרון לבעיה זו". יעקובסון השיב לקאטסטיני בנוסח השגור והחד-משמעי של המדיניות הציונית הרשמית בתקופה זו, "שהצעות אלה אינן מתקבלות על דעת היהודים כלל ועיקר וכי אינן קיימות כלל, וכל העניין כולו מבוסס על כזב". יעקובסון אף תיאר כפניו במפורט כיצד התגלגלה פרשת השמועות בדבר פתרון של חלוקה, הקשורה בעבאס הילמי (הכדיב המצרי בדימוס), שאליה התכוון קאטסטיני בדברו על "השמועות האחרונות", או כפי שיעקובסון כינה זאת "האפוקריפה של עבאס הילמי".²⁶ קאטסטיני לא נסוג בהמשך השיחה מול עמדה רשמית זאת י"ל המדיניות הציונית, כפי שהוצגה על-ידי יעקובסון, ואף לא מפני העמדת העובדות על דיוקן, וטען כי "בלו קשר לאמת או לכזב" שבהצעות והשמועות הנ"ל, הרעיון עצמו "הוא בעל השכיחות רבה ואין לדחותו מכל וכל". יעקובסון, כדיפלומאט ממושבע ומנוסה, חזר בתוקף על הטענות הציוניות המסורתיות בדבר ההבדל בסטאטוס המשפטי והמדיני של עיראק וסוריה לבין זה של ארץ-ישראל, ואף השתמש בנשקו של קאטסטיני עצמו, כשהזכיר לו את טענותיו המסורתיות — כאיש הממונה על המנדאטים בזמכירות חבר הלאומים — שעל ה"בית הלאומי" להישאר במסגרת מגבלות המנדאט. קאטסטיני לא זו מעמדתו החדשה והסביר את השינוי שחל בו על רקע השינויים בנתונים ("יחסו כוחות ריאליים") ובהערכת המצב ומתוך דאגתו ליהודים: "ליהודים יש תמש עד שיש שנים, לכל היותר עשר שנים, שאחריהן יפוג המנדאט על ארץ-ישראל, והשלטון יעבור לידי האוטונומיות של הרוב הערבי הקיים. על צרה זו, שהיא בעצם סופה של תקוות היהודים, יש להעדיף את הקמתו של הב"ל יהודי אוטונומי בארץ-ישראל".

25. אצ"מ Z 4/10302 III יעקובסון לברודצקי 5.5.1932.

26. פרשת עבאס הילמי, ראה אצ"מ תיק S 25/2, על פרשה זו יש בדעתי לדון בהרחבה במקום אחר.

יעקובסון, שהיה כפוף להוראות החד משמעיות של ההנהלה הציונית בלונדון, אותן קיבל, בעיקר מסוקולוב ומברודצקי, בתחילת 1932 (על רקע אותן שמועות עצמן סביב פרשת עבאס חילמי), השיב לבן שיחו כי היהודים יילחמו מלחמה עיקשת כנגד הלכי רוח ופתרונות כאלה.²⁷ ממהלך השיחה מתברר, ראשית-כל, שקאטסטיני היה היזום בהעלאת הנושא י"ל מדינה יהודית ושל חלוקה, וכי יעקובסון הופתע מיוזמה בלתי צפויה זו.

קשה להניח שקאטסטיני העלה רעיון זה על דעת עצמו, או כתוקף תפקידו במזכירות חבר הלאומים. ייתכן שהשיחה מבשרת ראשיתו של מפנה "טאקטי" בדיפ" לומאטיה של מוסוליני או, לפחות, מעין פעולת גישוש לצורך בדיקת רעיון החלוקה, כתכסיס העשוי לשרתו, בדרך זו או אחרת, במדיניותו היס-תיכונת והמזרח-תיכונת; אפשר גם שקאטסטיני היה אחד התורמים למפנה זה או לעיצובו; ואולי "האפוקריפה של עבאס חילמי", כלשונו של יעקובסון, שהעסיקה את העיתונות בחורף 1932, היתה אחד ממקורות ההשראה למהלך הגישוש האיטלקי הזה; גם ייתכן כי לאוזנו של קאטסטיני גונב משהו מרעיונותיו של יעקובסון עצמו, שנוסחו בשורת מיסמכים סודיים עד לפברואר 1932;²⁸ ואפשר גם אפשר, שדיפלומאטים צרפתיים וחלק מחברי ועדת המנדאטים המתמדת של חבר הלאומים אשר היוו את המקורות למידע, להערכת המצב ולהלכי הרוח שהשיפיעו על יעקובסון בנושא זה (ובעיקר השפיעה הערכת גורם הזמן), הם הם שהשפיעו כמידת מה גם על קאטסטיני עצמו.²⁹ שיחה זו י"ל קאטסטיני עם יעקובסון לא היתה מעשה בודד, אם כי לא חל כל שינוי במדיניות הרשמית של משרד החוץ האיטלקי.³⁰ בדיוק באותו זמן, באמצע 1932, חל שינוי לטובה ביחסה י"ל העיתונות האיטלקית לציונות, לאחר

27. ראה למשל אצ"מ III 4/10302. מכתב ברודצקי ליעקובסון, 24.2.32 ובו הוראה ברורה להינצע מדיון ברעיון הקאנטוני עם אישים הקשורים בחבר הלאומים או בממשלת צרפת.

28. שהיו קאטסטיני משתמש, בהבלטה ובעקביות, באחד הטיועונים העיקריים החזורים בכל הזכיריו הסודיים של יעקובסון: החשש מסיום המנדאט על ארץ-ישראל טרם זמנו, וסכנת הזמן הפועל נגד הציונים.

29. דברי קאטסטיני על הזמן הקצוב והקצר שנשאר למנדאט הבריטי על ארץ-ישראל, מזכירים בניסוחם את דברי מדינאים ודיפלומאטים צרפתיים כגון Ponsot (הנציב העליון הצרפתי בלבאנט), de Caix ואחרים, שהשפיעו השפעה מכרעה על דרך מחשבתו הפוליטית של יעקובסון ועל גיבוש תוכנית החלוקה, שהעלה בפני ההנהלה הציונית (מגהוגים ציוניים אחרים, בשורת הזכירים סודיים בסוף 1931 ותחילת 1932. יעקובסון גם גישש אצל ואן ריס וחברים אחרים של ועדת המנדאטים כדי לבחון את יחסם להיבט זה של הבעיה ועל כך, כאמור, אני דן בהרחבה במקום אחר.

30. ראוי להזכיר את העובדה, כי בשבוע שנהקיימה בו שיחת קאטסטיני-יעקובסון (תחילת מאי 1932) נערך בפרלאמנט האיטלקי דיון על בעיית המנדאטים. בנאום התשובה שלו אמר שר החוץ הרוזן גראנדי במפורש, שאיטליה אוהדת את שאיפת הערבים למומשל עצמי במזרח הקרוב. אצ"מ I 4/10347 דו"ח מאיטליה 11.5.1932. זו היתה ונשארה עמדת מרביתם של פקידי משרד החוץ במשך כל התקופה הזו, גם כאשר מוסוליני פעל לפי רעיונות אחרים. ראה להלן עמ' 374.

תקופה של ביקורת, איבה ומתח.³¹ מכל מקום, יעקובסון לא נפל בפח שטמן לו קאסטטיני ולא נתפתה להיכנס לדיון על השאלה. על אף היות הנרשא כה קרוב ללבו (מכחינה זאת קלע קאסטטיני להפליא להערכת המצב ולרעיונותיו של יעקובסון, מה גם שהדבר קרה בתקופה שיעקובסון היה שרוי בהרגשת בדידות רבה ומרירות על שום חוסר ההדד לרעיונותיו במחנהו שלו) דיווח יעקובסון על השיחה בנימה של חשדנות וספקנות גמורה (כשהוא מכניס למרכאות כפולות את כל ביטויי הדאגה והחרדה של קאסטטיני לאינטרס היהודי). כנראה, גם לא ייחס יעקובסון חשיבות מיוחדת לשיחה זו, שבנתונים אחרים יכלה להיחשב כסנסאציונית, והוא מסר עליה במסגרת של דיווח כולל על שיחותיו בגינבה ללא מתן משקל מיוחד או הדגשה במיקום ובהיקף. במכתבו גם לא המליץ יעקובסון לגטות ולהמשיך במגעים אלה ולא ביקש אישור להמשיכם.³²

אפטר, איפוא, שהרעיון שפתרון שאלת ארץ-ישראל בדרך של חלוקתה למדינות עצמאיות — או למוער, שעצם הטלת האתגר שברעיון זה — עשוי לשרת את האינטרסים האיטלקיים, נבט אצל חלק מהדיפלומטים האיטלקים או אצל מוסולוני כבר באביב 1932. הניסיון של קאסטטיני למשוך את הדופק של הדיפלומאטיה הצרפתית נכשל ב-1932. לא ידוע לנו די הצורך אם ובאיזו דרך נתקיימו כבר אז גישושים על נושא זה גם אצל הערבים; אצל האנגלים ודאי שהאיטלקים גם לא ניסו כלל לגישט, שהרי האינטרס האיטלקי ברעיון זה היה מכוון בעיקר נגד אנגליה.

בשלב הבא, לאחר עליית היטלר לשלטון, היתה זו המנהיגות היהודית והציונית שביקשה מגע עם מוסולוני — בעיקר לצורך השגת "שירותיו הטובים" לשינוי מדיניותו של היטלר כלפי יהודי גרמניה. וייצמן, שלא נשא בתקופה זו בתפקיד רשמי בהנהגה הציונית, עמד בראש "הוועד ליישוב יהודי גרמניה", ופעילותו הרשמית בשנים 1933—1935 התרכזה בעיקר בנושא זה. זהו הרקע לשתי פגישותיו עם מוסולוני באפריל 1933 ובפברואר 1934. אלא שמוסולוני, שנענה לפנייה וגילה נכונות לגטות ולסייע בעניין יהודי גרמניה, תוך הפגנת יהירות ובטחון עצמי מופרז, רצה, כנראה, לבצל משא-ומתן זה לקשירת מגע עם התנועה הציונית לשם השפעה על עתידה הפוליטי של ארץ-ישראל.³³ למוסולוני גראה היה, כנראה, כי העלאת הרעיון, או התביעה, של הקמת מדינה יהודית בחלק מארץ-ישראל עשויה לסייע למדיניות האיטלקית, ואם לא תגרום לסילוק מוחלט של בריטניה מאגף זה של הים התיכון הרי לפחות תביא לצמצום השפעתה וליצירת כר פעילות נרחב למען

31. ראה ד. קארפי, 'הבעיה היהודית במדיניות האיטלקית בין שתי מלחמות עולם', מולד, שנת 1962 מס' 166/7 עמ' 193.

32. דו"ח זה של יעקובסון, כמרבית דו"חותיו מגינבה, שוכפל והופץ בין כל חברי האכס" קוטיבה הציונית בלונדון ובירושלים. ככל שניהן לכדוק, אין תגובה עליו, אף לא של ברודצקי, שהיה הממונה הישיר על יעקובסון, בתוקף תפקידו כראש המחלקה הפוליטית בלונדון.

33. ייתכן גם שקיווה לרכוש את הר"צון הטוב" של "היהדות העולמית", וכמנהיגים רבים מסוגו האמין גם הוא בעוצמתה ובערך הסיוע שלה, מעבר למשקלה האמיתי.

האינטרס האיטלקי. אבל ספק הוא, אם הרחיב מוסוליני את יריעת הדיון לשאלת עתיד ארץ-ישראל כבר בפגישה הראשונה.³¹

ב־18 בספטמבר 1933 נתן מוסוליני "אור ירוק" לתיאודולי לפעול בכיוון זה. תיאודולי, ובמידה מסויימת קאטסטיני, נהיו לאנשי קשר וטיפלו בחלק מהמגע עם וייצמן — ישירות או באמצעות יעקובסון — הן בקשר עם הפגישה הבאה עם מוסוליני והן לעניין בדיקת התגובה לרעיונות החדשים של מוסוליני.

בשיחה בעל־פה ב־18 בספטמבר 1933, תיאר וניהח מוסוליני באוזני תיאודולי את האינטרס האיטלקי בארץ-ישראל בדרך שונה לחלוטין מזו של פקדי משרד החוץ האיטלקי הנוגעים בדבר וצייד אותו בהנחיות לפעולה בהתאם להערכת המצב שלו. מוסוליני הבחיר לתיאודולי באורה חד־משמעי את דעתו ש"לאור המצב הנוכחי של המנדאט ושיטת המימשל הנהוגה בארץ-ישראל על ידי אנגליה, האינטרס האיטלקי הוא לתמוך בעליה יהודית נרחבת, כדי להביא במהירות להקמת מדינה ציונית אחידה ועצמאית".³² פעילות יוזמה זו מצד תיאודולי, שנשתלבה בפעילותו לתיאום הפגישה הרביעית של מוסוליני־ווייצמן, נשתלבה עד מהרה גם בפעילותו כיו"ר ועדת המנדאטים. בקשר למאורעות אוקטובר 1933, תלונות הנציגים הערבים והיהודים בגינבה על בריטניה הובאו לפני תיאודולי. מעמדה הבלתי־נוח של ממשלת בריטניה על רקע המאורעות שפרצו ב־13 באוקטובר, אפשר שהגבירו את תחושת הבטחון העצמי של האיטלקים. ייתכן כי אלה אף חיזקו בעיני מוסוליני את סבירות המהלך בכיוון לקאנטוניזציה או לחלוקה. ברור שתיאודולי בירר את התגובה לרעיון החלוקה של ארץ-ישראל הן אצל נציגי הציונים והן אצל הנציגים הערבים בגינבה. תחילה מוכן היה, כנראה, איחסאן ג'עברי לדון, מתוך הסכמה, בהקמת מדינה יהודית בדרום ארץ-ישראל, אבל תוך הצגת תנאי "טרנספר" שהפכו את הביצוע להסר סיכוי — גם בעיני האיטלקים.³³ בסופו של דבר הבדור איחסאן

31. כאמור, פרטי השיחה השלישית (ב־26 באפריל 1933) עם מוסוליני אינם ידועים, מלבד הנושא המרכזי — מצב יהודי גרמניה וסיוע להגירתם. ייתכן שעלו נושאים אחרים, כפי שיכול להסתבר מהמשפט הסתום, במידה מה, במכתבו של וייצמן למוסוליני מן ה־17 ביולי 1933: "I have further taken opportunities of discussing with my friends some of the suggestions which you were so very kind as to make when we met". (W.A., Weizmann to Mussolini, 17.6.1933).

קארפי מעיר בצדק, שאין לדעת אם מדובר בהצעות בעניין "הפסקת התעמולה האנטי־נאצית, או בעניין הגירת יהודים מגרמניה, או שמא הכוונה לעניין אחר הכרוך בפעיל לוחו של וייצמן כמנהיג ציוני" (קארפי, עמ' 181, הערה 37). גם אם יש כאן רמז לדיון על חלוקת ארץ-ישראל, הרי מדובר כמפורש בהתייחסות להצעות שהעלה מוסוליני. אף זה מוטל בספק. כאמור, ההוכחה העיקרית שהנושא נידון בשיחה זו נסמכת על משפט יהודי המיוחס לווייצמן, בדו"ח של קאטסטיני מה־13.11.1933.

32. לפי ASAE תזכיר המחלקה הפוליטית 12.12.33. עשרה ימים לפני כן ב־8.9.1933 הופיע ב"איל סופולו ד'איטליה" מאמר בקשר לקונגרס הציוני ה"ח", שהביע אותם רעיונות עצמם בקשר למדינת יהודית בחלק מארץ-ישראל. ראה להלן הערה מס' 90.

33. ASAE תזכיר המחלקה הפוליטית 12.12.1933. איחסאן ג'עברי ושכים ארסלאן היו אנשי

ג'עברתי לתיאודולי בגינבה ולאנשי משרד החוץ ברומא, ש"אין בכוונתם [של הנציג גם הערבים] להוסיף ולהתעניין בנושא זה, מאחר ותכנית אינה נראית להם כבת ביצוע".³⁷

במקביל נעשו, כנראה, גישושים ראשונים אצל יעקובסון ווייצמן. ב-1 או ב-2 בנובמבר 1939 נתקיימה בגינבה שיחה בין המארכיז תיאודולי ויעקובסון, אשר שניהם ייחסו לה חשיבות שחרגה מן המקובל במגעים. יעקובסון אשר העביר מיד את דו"ח השיחה אל וייצמן בלונדון, ציין בגוף הדו"ח ובמכתב המלווה כי בשל חשיבותה הבלתי-רגילה של השיחה הוא ממחר לדווח עליה ובפירוט מסכמי: הוא ביקש לשמור על סודיות בלתי רגילה והוסיף כי תיאודולי עצמו ביקש לעבור על טיוטת הדו"ח והכניס בה תיקונים.³⁸

תיאודולי סיפר ליעקובסון על האווירה הנוחה השוררת ברומא — הן בוואתיקן והן בחוגי הממשל — שגילו תמיד "רגשי אהדה לאומלים ולגרדפים". היתה לו לתיאודולי הזדמנות לשוחח ברומא עם מוסוליני בבעיית ארץ-ישראל ושאלת הפליטים היהודים וכי "מר מוסוליני רוצה מאד לעשות למען יפתחו, ביתר הרחבה, שערי ארץ-ישראל בפני העליה היהודית ובעיקר בפני הפליטים היהודים הבאים מגרמניה". בהמשך השיחה סיפר תיאודולי ליעקובסון שהוא, תיאודולי, "הסב את תשומת לבו של מוסוליני לפתרון 'טריטוריאלי' של בעיית ארץ-ישראל, וכי לדעתו "יש להתוף את הערבים יותר לפנים הארץ, דבר שלא יהיה בלתי אפשרי, אם היהודים ייצו ויוכלו להוציא את הסכומים הניכרים הדרושים כדי להשיג מטרה זו". לדעת תיאודולי הוכיח הניסיון של שתיים עשרה השנים "כי אי-אפשר לפשר בין שני הגורמים האתניים, היהודים והערבים", ולפי הגדרתו "אי-אפשר לכפות גיטואן בני קיימא על גבר ואשה שאינם רוצים זה בזה". ומכל מקום "יש להפריד בין שני הגורמים מבחינה גיאוגראפית וכאובן גם מבחינה פוליטית".

תיאודולי שהתכוון, קרוב לוודאי, לשיחתו עם מוסוליני ברומא ב-18 בספטמבר 1933, מייחס לעצמו את היוזמה של העלאת רעיון החלוקה — עובדה שאינה נזכרת בתזכיר המהלקה הפוליטית של משרד החוץ האיטלקי. תיאודולי לא הזכיר אף ברמז, את יוזמתו של מוסוליני — ואף לא את תזכירתו הנמרצת — ברעיון זה.³⁹

המשלחת הסורית-פלשתינאית שיטבה דרך קבע בגינבה, כדי לייצג את האינטרסים של התושבים הערבים של ארצות מנדאט אלה בחבר הלאומים.

שם.³⁷

38. אצ"מ Z 4/17047 יעקובסון לוייצמן 3.11.1933, (מכתב זה) הכתוב גרפית, מופיע באותו תיק גם תחת התאריך 2.11.1933, להלן דו"ח השיחה, את תזכיר המפורט הזה ליוזמת יעקובסון במכתב שנסכת בגרמנית, אצ"מ Z 4/17047 יעקובסון לוייצמן 3.11.1933 (להלן: מכתב מלווה).

39. אמנם, לעיתונאי בגינבה סיפר תיאודולי, באותה סדר, שאהרה מוסוליני לציונות הביאה אותו לתדמיה ממש, שם. יעקובסון לוייצמן 3.11.1933, מכתב מלווה. יעקובסון שהכיר יפה את הורדה הפוליטית באיטליה העריך נכונה, שמדובר ביוזמה של מוסוליני. יעקובסון אף העריך, במידה רבה של בטחון, במכתבו לוייצמן שכל אימת שהתיאודולי משתמש במושג "רומא, פירושו מוסוליני". שם.

קרוב לוודאי שהוא נהג כך מסיבות דיפלומטיות־טאקטיות — מתוך כוונה לנתק את הממשלה האיטלקית, בשלב גישוש זה, מכל חשד קשר עם רעיון החלוקה, הן כלפי בן שיחו והן במקרה של דליפה שתגיע לאוזני ממשלת בריטניה. תיאודולי גם לא סיפר ליעקובסון שבמקביל לכך הוא קיים, מקיים או מתכוון לקיים, שיחות עם הנציגים הערבים בגינבה בשאלות פוליטיות הקשורות בפתרון בעיית ארץ־ישראל. לבד מהעובדה החשובה כשלעצמה שמתגלה פה יוזמה איטלקית — שקדמה לפגישת וייצמן עם תיאודולי וקאטסטיני בנובמבר 1933 — יוזמה אשר תיאודולי וקאטסטיני לא התייחסו אליה בדיווחיהם לעמיתים הבריטים, ומטעמים מובנים; לבד מזאת מן הדין לציין כי בשיחה מופיעה גישה טריטוריאלית שונה, הן מוז שעלתה בשיחות האיטלקיות עם הנציגים הערבים והן מוז שיחס תיאודולי לווייצמן בשיחתו עם דראמונד ב־13 בדצמבר 1933. גם הייעוד של מימון יהודי בהקשר לתכנית החלוקה, כפי שמציג אותו תיאודולי בשיחה עם יעקובסון, — מכשיר שיאפשר העברת הערבים לפנים הארץ — שונה לחלוטין ממה שיחס לווייצמן בשיחה עם דראמונד — העברת ישובים יהודים מצפון לדרום. בהמשך השיחה בא לידי ביטוי בולט מעמדו המורכב והמסובך של תיאודולי: מצד אחד שימש יו"ר ועדת המנדאטים המתמדת של חבר הלאומים ומכות מעמדו זה בלבד נתונה לו האפשרות של יוזמה פוליטית (מוגבלת, כשלעצמה, בהתאם להקנון ולעמדות חברי הוועדה) ומצד שני, היה דיפלומאט איטלקי שנקלע בין הנחיותיו של מוסוליני, באשר לאינטרס האיטלקי בארץ־ישראל, ובין עמדה מסורתית שונה שלו ושל פקידי משרד־החוץ האיטלקי באותה סוגייה. תיאודולי בדק, אפוא, בנוסח של "הרהור בקול רם", עם יעקובסון את האפשרות הקונסטитуציונית שוועדת המנדאטים הקבועה של חבר הלאומים תיטול יוזמה בנושא כזה, תוך ניסיון להסתמך על סעיף המיישנה האחרון של סעיף 22 של אמנת חבר הלאומים,⁴⁰ שמה ניתן אפילו לכנס מושב הירום של ועדת המנדאטים המתמדת "בהסתמך על הצורך למצוא פתרון מידי לבעיה הגדולה של פליטים יהודים, אשר מספר ניכר מהם (אומרים 50,000 בצרפת, 20,000 בהולנד וכו') גכנס לארצות הגובלות עם גרמניה, דבר המאיים, בשל האבטלה הכללית ומוראות המשיבר הכלכלי והכספי העולמי, לשבש בצורה לא בעימה את המערך הכלכלי של מערב אירופה. כל הממשלות מודאגות מכך. אי אפשר אפוא להתעלם מן האפשרויות המצטברות לקליטת פליטים, אשר מעלה כעת אחת הארצות הנחונות לחסות המנדאט, הלא היא ארץ־ישראל". לעומת זאת, לא שכח תיאודולי להזכיר ליעקובסון כי "יש לנהוג בכל הזהירות הדרושה וכי ההסתדרות הציונית חייבת תמיד להקפיד לעבוד יד ביד עם המעצמה המנדאט־טורית" ו"יתרה מזו, דווקא עובדת פרוץ המאורעות היא המחייבת דחיית טיפול

40. סעיף־מישנה זה מטיל על ועדת המנדאטים המתמדת תפקיד כפול. 1. לקבל ולבדוק את הדוחות השנתיים של מעצמות המנדאט. 2. למסור למועצה את חוות דעתה על כל השאלות הנוגעות למנדאט, ולייעץ למועצה בנוגע לכל העניינים המתייחסים לקיום המנדאטים".

41. שם, יעקובסון לווייצמן 2.11.33. דו"ח שיחה.

רשמי ופומבי, או משא ומתן, עם האנגלים, כי "ייתכן מאד שתחת רושם ההפגנות האחרונות ודיכוי אכן תחשוד הממשלה הבריטית, כי רוצים להושיבה מחדש על ספסל הנאשמים כפי שאירע אחרי מאורעות 1929".⁴²

וייצמן הגיע לג'נבה כעבור ימים מספר, ב־11 או ב־12 בנובמבר 1933, שהה שם עד ה-15 בו, וקיים פגישות רבות עם מדינאים ודיפלומאטים של חבר הלאומים, לרבות חברי ועדת המנדאטים המתמדת. בחלק ניכר מן הפגישות השתתף גם גיימס מקדונלד, הנציב העליון לענייני פליטים. בפגישות נדונה בדרך כלל בעיית גורל היהודים, פליטי גרמניה, והיפוש אחר פתרונות לבעיה. דיווח מפורט על פגישות אלה, של וייצמן או של מקור ציוני אחר, עדיין לא נמצא. דו"ח קצר מופיע בשני קטעים, קצרים יחסית, במכתבים ששלח כעבור שבוע מלונדון לפליקס וארבורג בניו-יורק ולארטור רופין בירושלים. בחלקו האחרון של המכתב לוואר-בורג, המוקדש בעיקרו לבעיות הטיפול במצב יהודי גרמניה, כתב על ביקורו בג'נבה. מסתבר שאכן התרשם וייצמן במיוחד מעמדת ה"איטלקים" בג'נבה (והמדובר, ללא ספק, בתיאודולי וקאסטטיני, אם כי אינו מזכיר את שמם) בנושא של פתיחת שערי ארץ-ישראל לשם פתרון ממשיל בעיית הפליטים היהודים מגרמניה. אלא, שאלבא דוויצמן, גרסו דווקא הם שארץ-ישראל קטנה מכדי לפתור את הבעיה ויש צורך לעיין ב"אפשרויות גדולות יותר".⁴³ פירושה של נוסחה זו בקונטקסט פעילויותיו של וייצמן באותה עת היה טיפול בפתיחת שערי עבר-הירדן, סוריה ולבנון להתיישבות יהודית, ולא דווקא עיון בחלוקת ארץ-ישראל. גם לרופין כתב על שיחותיו בג'נבה ברוח דומה: "סורה של אישים אתם שוחחתי בג'נבה, במיוחד האיטלקים, מצדדים במפעלנו הארצישראלי ובעיקר בקשר עם בעיית יהודי גרמניה, אבל הם סבורים שארץ-ישראל קטנה מדי, למעשה, מכדי שתוכל לשמש 'פתרון' בקנה מידה גדול לבעיה".⁴⁴

ככל שניתן לבדוק, לא נתקיימה כל פגישה בין תיאודולי או קאסטטיני לוייצמן

42. שם.

"I have been to Geneva together with Macdonald and have seen 43 almost everybody who matters. My definite impression is that in Geneva they begin to realise that Palestine is an eminently practical business, but unfortunately the country is small. They are prepared to discuss "larger possibilities", and it was curious to see the Italians particularly anxious to open up this question. I am to see the Duce in December, (after Lausanne) specially for that". W.A. Weizmann to Warburg, 20.11.1933.

כאמור, נדחתה בסופו של דבר הפגישה עם מוסוליני לפברואר 1934. על מגעיו של וייצמן ב"קיי ד'אורסי" בקשר להתיישבות פליטי גרמניה בסוריה והלבנון כותב וייצמן לווארבורג בקטע קודם של המכתב.

44. במכתבו לרופין אף הוסיף וייצמן יותר במפורש, בהקשר זה, שאכן הכוונה היא לדיון בהתיישבות יהודים בארצות שכנות. "בקשר לכך הביע ראפאר את הדעה (גם זה סודי בהחלט) כי בישיבתה הקרובה של ועדת המנדאטים תועלה כנראה שאלת ההרחבה (עבר הירדן) על הפרק". א"ו, וייצמן אל רופין 21.11.1933.

בתקופה שקדמה לפגישה זו, (לפחות לא מאז פגישת תיאודולי-מוסוליני ברומא ב-18 בספטמבר 1933) וגם לא נתקיימה פגישה כזאת עד סוף ינואר 1934. מכאן, שאם אמנם נתבססו דיווחי קאסטטיני ותיאודולי לעמיתיהם הבריטים על שיחה עם וייצמן, המדובר כנראה בפגישה שנתקיימה בג'נבה בין ה-12 וה-15 בנובמבר 1933.⁴⁵ וייצמן אינו מזכיר אמנם דיון בנושא החלוקה בשיחות אלה; דיווחי קאסטטיני ותיאודולי על עמדת וייצמן בדיון מזכירים נושא זה אבל, כפי שכבר אמרנו, סותרים זה את זה. ייתכן שתיאודולי וקאסטטיני ייחסו לוייצמן נושאים שנדונו בפגישות עם יעקובסון; אבל לא מן הנמנע שתיאודולי וקאסטטיני חזרו בשיחות עם וייצמן על נושאים שעלו בשיחות תיאודולי עם יעקובסון ימים ספורים לפני כן (ב-2 בנובמבר 1933), כולל רעיון החלוקה: וגם ייתכן שוייצמן ראה עצמו נאלץ כבר בשלב זה להגיב על רעיונות כאלה בדרך של הבעת הסכמה עקרונית להם והתחמקות מדיון אקטואלי וקונקרטי על אופיים וסבירות ביצועם, כשם שנהג כעבור שלושה חודשים בשיחותיו עם מוסוליני (ב-17 בפברואר 1934) ועם מדינאים איטלקים אחרים. אין כל סימוכין ישירים לכאן או לכאן, מכל מקום, בדיווחים — הסותרים — של תיאודולי וקאסטטיני אין בסיס מספיק למסקנה חד משמעית, זו או אחרת. נראה כי סביר להניח שוייצמן, שרצה להמשיך ולקיים את המגע עם הדיפלומאטים האיטלקיים והיה מעוניין מאד להגיע לשיחה עם מוסוליני על בעיית יהודי גרמניה ופתירת שערי ארץ-ישראל לקליטתם, מוכן היה, כדי לרצות את אנשי שיחו, גם לדון בכל נושא הקשור בבעיה. מכל מקום נראה, כי גם אם בשיחתו עם תיאודולי וקאסטטיני עלה לדיון נושא החלוקה נמנע וייצמן מלהזכירו במכתביו לווארבורג ולרופין, אם משום שלא החשיב אותו במידה מספקת, ואם משום שחשש מוויכוח בטרם זמנו שיחבל בהמשך מגעיו עם מוסוליני.

מדוע דיווחו קאסטטיני (ב-13 בנובמבר 1933) ותיאודולי (ב-13 בדצמבר 1933) לעמיתיהם הבריטים על שיחותיהם עם וייצמן ועל עמדותיו — לכאורה או למעשה — בנושא הטריטוריאלי, אפילו היה זה דיווח מקוטע ולא מדויק ביותר? סביר לשער כי מצבם העדין, שנבע ממעמדם הכפול, אשר חייב אותם להזירות במגעם עם יעקובסון ועם וייצמן, הוא שחייב אותם למישהו זהירות במגעם עם הבריטים. קאסטטיני חייב היה בדיווח כלשהו לוואלטרס, שהיה בשלב זה מזכיר חבר הלאומים בפועל, וממונה עליו. תיאודולי חייב היה לנסות לעשות את דבר מוסוליני, תוך ידיעה שמישרד החוץ האיטלקי מתנגד לכך, בלי שיחשוף עצמו לביקורת מצד בריטניה ומצד עמיתיו בוועדת המנדאטים על חריגה מסמכות, בלי לחבל ביחסי בריטניה-איטליה, ותוך שמירת האינטרס (האישי, במידה רבה) שלו להמשיך בפעילות אקטיבית של "תיווך" כיו"ר ועדת המנדאטים. נקודת חולשה טאקטית בכל המערך הזה של תיאודולי היתה, כנראה, תמיכת מוסוליני בחלוקת ארץ-ישראל

45. הפגישה עם קאסטטיני נתקיימה ב-13 בנובמבר 1933 בבוקר (לפי דיווחו של קאסטטיני מאותו יום). לא ברור אם נתקיימה פגישה נפרדת של וייצמן עם תיאודולי או אם נטל חלק באותה שיחה. F.O. 371/16927, p. 437. Catastini to Secrétaire Général. 13.11.1933.

ובהקמת מדינה יהודית עצמאית וכן הצורך שלו למשש את הדופק אצל הצדדים השונים בעניין זה, בלי לחשוף את הממשלה ואת עצמו, וכל זה תוך חשש ברור שהטיפול בנושא החלוקה עלול להיות מודלף הרוצה בשיחה עם יעקובסון ב־2 בנובמבר (ואולי גם בשיחה עם וייצמן ב־13 בנובמבר) מישש תיאודולי את הדופק בעניין החלוקה תוך שהוא מייחס לעצמו את היוזמה לתכנית זו. בדיווחים של קאטסטיני לוואלטרס ולדראמונד מייחסת היוזמה לתכנית החלוקה לווייצמן, ומכל מקום מעלימים הם מן העמיתים הבריטיים את היוזמה האיטלקית ואת עמדת מוסוליני. גם באשר למניעי פעילותו נקט תיאודולי גירסאות שונות כלפי בני שיחו השונים. ב־2 בנובמבר מסביר תיאודולי ליעקובסון שהתייחסותו, כיו"ר ועדת המנדאטים, לבעיית העתיד הפוליטי של ארץ-ישראל קשורה בבעיית קליטת הפליטים היהודים הגרמנים, ואילו לדראמונד אמר (ב־13 בדצמבר) שהתעסקותו בבעיה כרוכה בצורך לקבוע עמדה כלפי הנציגים היהודים והערבים, שפנו אליו כאל יו"ר ועדת המנדאטים. בעקבות מאורעות אוקטובר 1933 (אם כי, לאמיתו של דבר קיבל מוסוליני "אור ירוק" לטפל בנושא עוד כחודש לפני פרוץ המאורעות). מכל מקום, סביר שגם אנשי משרד החוץ האיטלקי ועל אחת כמה וכמה תיאודולי וקאטסטיני, לא רצו להופיע כמתערבים בבעיות של המדינות הבריטיות בארץ-ישראל, מעבר למותר ולמקובל בין מדינות ידידותיות, או מעבר לנראה כמוצדק מתוקף תפקידיהם בחבר הלאומים, וזאת גם על רקע תכניהם של תיאודולי וקאטסטיני לצאת ללונדון בינואר 1934, לשורת שיחות ברור בשאלת עתידה של ארץ-ישראל. קשה לדעת מה היה סולם העדיפויות במכלול המניעים של תיאודולי, אבל הוא הצליח ללא ספק לתמרן יפה בחודשי נובמבר 1933 — פברואר 1934 בין עמדות מוסוליני, משרד החוץ האיטלקי, ועדת המנדאטים, עמיתיו האנגלים והנציגים היהודים והערבים בניצובה, בלי למעוד בהליכה על החבל הדק שבין תפקידיו וסמכויותיו כיו"ר ועדת המנדאטים ובין משימתו כדיפלומאט איטלקי וכשליח של מוסוליני. תיאודולי וקאטסטיני, שסיפרו לעמיתיהם הבריטיים על השתרבות גושא חלוקת ארץ-ישראל במגעיהם עם וייצמן, לא רמזו להם דבר וחצי דבר על השיחות עם איחסאן ג'עברי בעניין זה או בנושאים אחרים. אפשר והסיבה לכך היא, שהם ראו באיחסאן ג'עברי ושכיר ארסלאן אנשי אמונים הקשורים לאוריינטציה פרו-איטלקית ולא חששו שגם יעבירו הנציגים הערבים מידע על כך לאנגלים, לעומת זאת חשיבו המיד מפני הקשר של וייצמן עם ממשלת בריטניה. אפשר שיוחסו יותר חשיבות לחשאיות מגעיהם עם ג'עברי וארסלאן, והיה להם נוח למשש את הדופק בדבר עמדת בריטניה לרעיון שעלה בשיחה עם ג'עברי (חלוקת ארץ-ישראל לצפון-

16. ראה להלן עמ' 398 ואילך. על המתחות ביחסים בין גרמניה ואיטליה בשנים 1933—1936 ורצונו של מוסוליני להגליט את השוני בינו לבין היטלר, ראה: ד. קארפי, 'הבעיה היהודית במדיניות האיטלקית בין שתי מלחמות העולם', מולד 166/7 שנת 1962 עמ' 192—193. כתוצאה מכך נוצר רקע נוח למדיניות הציונית מתוך גיסא, ולפעולות להצלת יהודים דרך איטליה מאיך גיסא. אבל אותה סיבה עצמה הניעה את מוסוליני לשמור על יחסי ידידות תקינים עם מעצמה כבריטניה.

דרום), על-ידי ייחוסו לווייצמן. אך גם אפשר שהסיבה, לפחות לגבי דיווחו של תיאודולי לדראמונד, היא שב-13 בדצמבר 1933 כבר היה ידוע שנכשל המשא-ומתן של תיאודולי עם הנציגים הערבים בשאלה זו. וזה אולי מסביר באופן חלקי את ההבדל שבין דיווחי קאטסטיני לוואלטרס (ב-13 בנובמבר) לבין זה של תיאודולי לדראמונד (ב-13 בדצמבר).

וייצמן שנאלץ לשוב ולדחות את ביקורו ברומא, לא נפגש עם הדיפלומטים האיטלקים מאמצע נובמבר עד סוף ינואר 1934, אבל הסמיך את יעקובסון לנסוע לרומא כדי להכין שם את ביקורו ולקיים מגעים עם תיאודולי וקאטסטיני בקשר עם נסיעה זו.⁴⁷ יעקובסון שקיים מגעים עם קאטסטיני ותיאודולי להכנת ביקורו של וייצמן ברומא, לא חדל מלתהות על מקור התפנית הקיצונית ביחסו של תיאודולי לציונות ועל גילויי האהדה המוגזמים שלו, והתחזק בדעתו שמקורם בעמדת מוסוליני ורצונו של תיאודולי לשאת חן מלפני הדוצ'ה.⁴⁸ ב-17 בינואר 1934 שוב נפגש יעקובסון בג'נבה לשיחה ארוכה עם תיאודולי וקאטסטיני. יעקובסון ייחס לשיחה חשיבות רבה. לדבריו נתברר לו במהלכה "באופן קצת יותר ברור היכן אנו נמצאים" — נוסח המבטא את אי-הבהירות שהיתה קיימת לגבי עמדת האיטל-קים לפני הפגישה האחרונה של וייצמן עם מוסוליני שנבעה במידה רבה מהתפקיד המורכב והרב משמעי שמילאו תיאודולי וקאטסטיני בפרשה. דו"ח מלא של השיחה לא נמצא. כל הידוע לנו עליה הוא שתיאודולי נקט קו זהיר למדי והדגיש שהוא רואה רק מטרה אחת לפניו "להרגיע את הרוחות בארץ-ישראל ולכונן יחסים תקינים בין יהודים וערבים" וכי תיאודולי וקאטסטיני ביקשו שיתרשם ש"תכנית הקאנטונים נתמכת על ידם ולא על ידי מוסוליני".⁴⁹ וייצמן ותיאודולי נפגשו ב-25 בינואר

47. הביקור נועד תחילה ליולי 1933, נדחה לדצמבר 1933, ונדחה שוב, על ידי וייצמן, לתחילת שנת 1934. "לצערי עלי לנסוע לאמריקה. הטלתי על חברנו הטוב לנסוע לרומא. יעשה הדרוש, יקבע את שיחתו. יעקובסון יעביר בג'נבה כדי לפגוש אותך". וייצמן לקאטסטיני, 2.12.1933, א"י.

48. "...comme je t'avais écrit un grande amitié de la part de Theodoli et de Catastini. D'après moi il n'a qu'un seul désir -- celui de contenter Mussolini. Mussolini étant à ce qu'il paraît, bien disposé envers le Sionisme, Th[odoli] doit "marquer" des bonnes relations avec nous". C.Z.A. Z 4/17047 Jacobson to Weizmann 22.2.1934.

49. "Le projet cantonal est soutenu non pas par Mussolini mais par 49 Theodoli et Catastini", C.Z.A. Z 4/17047, Jacobson to Weizmann 17.1.34. נוסח זה אינו ברור די צורכי. האם הכוונה היא לתכנית חלוקה, כלומר תיאודולי חזר מאותם טעמי והירות על גירסתו מה-2.11.1933, או שמא מדובר בתכנית קאנטוניזציה, אלטרנטיבית לתכנית החלוקה, שנצגה בשיחות תיאודולי עם שני הצדדים בג'נבה? במכתבו לווייצמן אמר יעקובסון שהוא מתעתד לכתוב לו דו"ח מפורט על השיחה, בשל חשיבותה, אבל דו"ח כזה לא נמצא. אולי יותר יעקובסון על כתיבתו משום שתוך שבוע עתיד היה ממילא לבוא ללונדון ולפגוש את וייצמן. מכל מקום, גם בשיחה זו עשו קאטסטיני ותיאודולי רושם שהם "רוחשים לנו ידידות רבה". תוכן השיחה גם לא שינה את דעת יעקובסון שמקורו של יחס זה נובע מהרצון הטוב שמוסוליני מגלה כלפי

1934 בעת ביקורו של זה האחרון בלונדון. דו"ח על השיחה לא נמצא, אבל תזכיר ארוך שהוכן בעקבותיה בשביל תיאודולי — שבו השיב וייצמן בהרחבה לשאלות שהעלה תיאודולי והציג את התחומים שבהם מצפים לעזרתו — אינו נוגע כלל ועיקר בעתיד פוליטי מוגדר של ארץ-ישראל ולא בתגובה על רעיונות של חלוקה טריטוריאלית. על מוסוליני נאמר בתזכיר מעט מאד ובלשון כללית מאד, אם כי חיובית למדי, שאכן הוא בעל "לב נדיב", יודע להעריך מצבים ו"יכול לעזור לנו בדרכים רבות", וכי וייצמן ישמח לפגוש אותו "כדי להציג לפניו בבחירות את בעיותינו".⁵⁰

הפגישת האחרונה בין וייצמן למוסוליני

וייצמן לא נתקל בקשיים כלשהם בקביעת הפגישה השנייה עם מוסוליני, אם כי ההזמנה הרשמית ומועד הפגישה הגיעו אליו לאחר שבא ברומא, יום לפני הפגישה היעודה. ארגון הפגישה נתבצע בעת ובעונה אחת בארבעה ציגורות נפרדים (תיאודולי; שגרירות איטליה בלונדון; שגרירות בריטניה ברומא; ההסתדרות הציונית באיטליה) ונתלווה לו נופך של האווירה שאיפיינה את בעיותיה המיוחדות נדרכי עבודתה המסובכות של הדיפלומאטיה הציונית. וייצמן פנה ב־29 בינואר 1934, בהמלצת תיאודולי, אל הרוזן גראנדי, שגריר איטליה בלונדון, בבקשה לסיע בארגון הפגישה עם הדוכיזה.⁵¹ תשובת גראנדי על פנייה זו הגיעה בשעה שווייצמן כבר היה ברומא, ועיקרה שהדוכיזה יוכל לקבל את וייצמן בין ה־15 וה־20 בפברואר (כבקשתו) אלא שאת המועד המדויק צריך וייצמן לקבוע באמצעות השגרירות הבריטית ברומא.⁵²

הציגות. דברים אלה כתב יעקובסון לווייצמן תמישה ימים אחרי השיחה. ראה לעיל הערה 48.

50. C.Z.A. 4/17123, memorandum 26.1.1934. בתזכיר, שיש בו הד למיגוון הנושאים שעלו בשיחה (בהקשר לסעיפי המנדאט: טענת ה"גישול" של פלחים ערביים; הדרך לשיתוף פעולה עם הערבים), נאמר בין השאר: "אם יתירו לנו לעבוד בשקט נהיה תוך 5 שנים הצי מיליון ואו יפסיקו הערבים להשתעשע ברעיון לזרוק אותנו לים... גם אם הערבים כאיימים במרד אין זה הלוי בנו. אנו צעירים ונוכל להתגונן... במאור רעות האחרונים הם הקפו ילדים, נשים וזקנים בחברון ובצפת. הם לא נגעו במושד בתינו... צריך קודם כל שהערבים יכירו שהגיה הלאומי הוא ענין צודק וכי אין עוד כל אפשרות לחזור ממנו. אפשר להאט את העבודה היהודית בא"י או להחישת אבל לא ניתן לבלמה". כעבור שבועיים חזר יעקובסון בשיחותיו עם דיפלומאטים איטלקיים ברומא על הרבה מהתינות העיקריות של תזכיר זה. ראה להלן עמ' 376—378 וכן: אצ"מ S 25/1324 ללוריא 13.2.1934.

51. אצ"מ Z 4/17049. וייצמן לגראנדי 29.1.1934. במקרה קודם, שבו ניסה לעקוף את השגריר האיטלקי בלונדון, נכווה וייצמן במקצת. ב־10 באוגוסט 1933 כתב גראנדי לווייצמן "בקשר לבקשת האנטרוויזו שהעברת ישרות למר מוסוליני, יש לי העונג לנחיתך שהוד מעלתו הודיעני כעת שישמח לקבלך. נא הודע בזמן מתי בדעתך להגיע לאיטליה". אצ"מ Z 4/17049.

"Italian Embassy states duce could see you between 15th and 20th." 52

קדמה לפנייתו של וייצמן אל גראנדי התייעצות באנשי ההסתדרות הציונית באיטליה בדבר הדרך הטובה והרצויה ביותר לפנייה הרשמית אל מוסוליני.⁵³ בתגובתה של ההסתדרות הציונית באיטליה באו לביטוי חילוקי דעות אופייניים, הן לגבי הבעיות האובייקטיביות של הדיפלומאטיה הציונית חסרת המעמד והכלים של מדינה ריבונית, והן לגבי מצבה הרגיש במיוחד של ההסתדרות הציונית המקורית באיטליה הפאשיסטית. ושיאה החדש של ההסתדרות הציונית באיטליה, עורר הדיון אוגוסט לוי, גרס, שהדרך הטובה ביותר היא פנייה באמצעות השגרירות האיטלקית בלונדון. ואילו דנטה לאטס, המנהיג הציוני הוותיק, גרס שמוטב ל"המשיך במסורת ולארגן את הפגישה באמצעות המשרד (הציוני) ברומא".⁵⁴ הוא, אכן, נקט יוזמה ופנה ישירות אל משרד החוץ האיטלקי בבקשת ראיין לוייצמן עם מוסוליני.⁵⁵ לימים זכר וייצמן רק את תפקידו של תיאודולי בארגון הפגישה הזאת עם מוסוליני.⁵⁶

בפגישה השנייה, למועשה הרביעית והאחרונה, של וייצמן עם מוסוליני, שנתקיימה ב-17 בפברואר 1934, תפס, כנראה, הטיפול בשאלת עתידה הפוליטי של ארץ-ישראל מקום מרכזי. לפי כל העדויות הועלה בשיחה זו הרעיון לפתור את הבעיה בדרך של חלוקת ארץ-ישראל למדינות עצמאיות, וקרוב לוודאי שהרעיון הועלה על-ידי מוסוליני, שיום את עצם הדיון בנושא זה.⁵⁷ הדיווח המלא ביותר על

Exact appointment should be arranged by you through British Ambassador". W. A. cable by Doris May (London) to Weizmann (Hotel Excelsior, Rome), 15.2.1934.

53. א"י, וייצמן אל נכון 21.1.1934.

54. אצ"י Z 4/17042 נכון אל וייצמן 25.1.1934.

55. אצ"י Z 4/17042 לאטס אל וייצמן 4.2.1934 : 7.2.1934.

56. ה. וייצמן, מסה ומעש עמ' 364.

57. המקורות לתוכן שיחה זו הם: חיים וייצמן, מסה ומעש, עמ' 360-364; שלושה דו"חות שנכתבו ברומא מיד לאחר הפגישה לפי הדיווח של וייצמן:

א. על ידי ליאו כהן (א"י 23.2.1934). וייצמן (או יעקובסון) דיווח לליאו כהן שהיה ברומא בדרכו ללונדון, ב-17 בפברואר בערב, מיד לאחר הפגישה, כשביל שידוח מיד לחברי ההנהלה הציונית בלונדון. (להלן: דו"ח ליאו כהן). הדו"ח של ליאו כהן, שהופץ בין חברי ההנהלה הציונית, מופיע גם בתרגום עברי בזכרונות בן-גוריון, ב, (עם עובד, 1972), עמ' 23-24.

ב. על ידי יעקובסון. דו"ח מפורט יותר שנכתב ונשלח לאחר הדיווח התמציתי של ליאו כהן; ייתכן שווייצמן דיווח ליעקובסון ולליאו כהן ביהד. כהן הגיע ללונדון מיד, דיווח בע"פ והכין דו"ח בכתב, ואילו יעקובסון שלח את הדו"ח, הארוך יותר, בדואר.

Rapport sur la conversation a eu lieu entre S. E. Mussolini et le Prof. Weizmann a Palazzo Venezia le 17 Fevrier 1934. V. J. [Victor Jacobson]

העתקי הדו"ח מצויים בא"י Z 4/10347 ובאצ"י 17.2.1934. להלן: דו"ח יעקובסון.
ג. דו"ח שמסר וייצמן בעל פה לשגריר הבריטי ברומא יומיים לאחר השיחה עם מוסוליני. השגריר סר אריק דראמונד דיווח על שיחה זו, בו ביום, לשר החוץ הבריטי. F.O. 371/17876, pp. 286-7, Drummond to Sir John Simon, 19.2.1934. כמו כן דברים שסיפר וייצמן לשר ארתור ווקופ, הנציב העליון בארץ-ישראל, בפגישתם

השיחה מצוי במיסמך שחיבר ויקטור יעקובסון, אשר שהה עם וייצמן ברומא, אבל לא ברור אם היה נוכח בשיחה עם מוסוליני. הדו"ח נתחבר בו ביום, אם על פי התרשמותו של יעקובסון ואם על פי הדיווח המידי של וייצמן, וגשלה להכרי האכסקוטיבה הציונית.⁵⁶ לפי הדו"ח, הוכתב מהלך השיחה על־ידי מוסוליני, שלאחר מילות הנימוסין פתח ושאל, מהו שמדאגי את וייצמן במיוחד. וייצמן השיב לשאלה זאת, כי הנושא המעסיק אותו מעל לכל הוא בעיית הפליטים היהודים מגרמניה.⁵⁷

כעבור חודש בקירוב, ב־12.3.1934, ראה: ארכיון משרד המושבות הבריטי, Public Record Office, Colonial Office, [C.O. להלן] 733/257/37356 Wauchope to Cunliffe Lister 12.3.34.

וכן דברים שכתב וייצמן לשר המושבות הבריטי ב־17 ביולי 1936 (לפי דו"ח שהובר בשנת 1934, F.O. 371/19983, p. 104, Weizmann to Ormsby-Gore, 17.7.1936, enclosure I).

תוכן קטע זה מצא ביטוי בתוכיר שהובר על ידי משרד החוץ הבריטי ב־21 באוגוסט 1936 על הפעילות האיטלקית האנטי־בריטית (סעיפים 10—16), F.O. 371/19983, pp. 141–148. תזכיר זה מופיע במלואו בנספח מס' 4 למאמרו של קארפ. כן הצד האיטלקי היו מקורות הדיווח, הישיר והעקיף, מוסוליני עצמו ותיאודולי שנכח, לדבריו, גם הוא בשיחה, או וייצמן שסיפר על השיחה למספר מדינאים ודיפלומטים איטלקיים. דיווחיהם וזכרונותיהם אלה באים לביטוי:

א) בזכרונותיו של תיאודולי Alberto Theodoli: A Cavallo di due secoli, Roma 1950, pp. 170–171

ב) בתיאור השיחה, כפי שנמסר על־ידי וייצמן, בארוחה שערך לכבודו הלאודולי ונרשם על־ידי קאטסטני. ASAE (ארכיון משרד החוץ האיטלקי), *Appunto del Comm. Catastini: Conversazione di S.E. il Capo del Governo con Dottor... Weizmann [del] 17 Febbraio 1934, a Roma] comme e' stata riferita da quest'ultimo in una colazione data da Theodoli. Presenti S.E. Lessone e Boti... [ללא תאריך]. להלן: ASAE. תרשומה קאטסטני.*

ג) הטייטה שרשם הדיפלומט האיטלקי ג'ינו סקארפה בעקבות שיחה עם וייצמן ברומא לאחר פגישת וייצמן עם מוסוליני. ASAE Palestina 1934 [ללא תאריך] להלן "התרשומה סקארפה".

ד) בדברי מוסוליני בפגישתו עם ד"ר גולדמן ב־13 בנובמבר 1934, כפי שמובאים בספרי הביוגרפיה והאוטוביוגרפיה שלו, The Autobiography of Nahum Goldmann, Holt, Reinhart and Winston 1969, pp. 153–166, Dränger: Nahum Goldmann, Paris 1956 II p. 229.

ה) בדברי תיאודולי לדב'הו בפגישתם בג'נבה, ב־1 ביוני 1936. מכתבו דב'הו, 1.6.1936 (מכתב שלא נשלח) וכן אצ"ט S 25/1322 דב'הו לשרתוק. פאריס, 3.6.1936. וכן ראה מאמרו של קארפ הציונות, כרך ב', עמ' 186–192; דה פליצ'ה (עמ' 157 ואילך) מסתמך בעיקר על מקורות יהודיים; וזכרונות וייצמן ("מסה ומעשי") ודו"חות ליאו כהן ויעקובסון הנ"ל. המקור האיטלקי היחיד, עליו הוא מסתמך, הוא ספר הזכרונות של תיאודולי.

56. דו"ח יעקובסון הכתוב צרפתית, מנוסח בחלקו הראשון בגוף שלישי ("מר וייצמן אמר" וגו') ובחלקו השני בנוסח דו"ח מילולי שנכתב על־ידי אדם שכאילו נוכח בשיחה. (מר וייצמן: "...").

57. וייצמן סיפר למוסוליני שמבין 40,000 היהודים שעלו לארץ־ישראל בשנה האחרונה

וויצמן הרחיב את יריעת הניתוח והגדיר את התקפת היטלר על היהודים כביטוי למשבר הגלובאלי, והביע את דעתו שההתקפה על היהודים מבשרת למעשה התקפה על הנצרות. במהלך השיחה, שגלשה למישור של פוליטיקה גלובאלית ולשאלת הדרך לבלום את היטלר,⁶⁰ ניסה וויצמן להסביר למוסוליני שאכן הוא — מוסר ליני — צודק בהערכתו את ראש הממשלה של בריטניה וכמה ממנהיגי הבכירים כ"מסורבלים" ובלתי נוחים לשיתוף פעולה. אבל לדבריו צומח בבריטניה דור צעיר של מנהיגים, בעלי אוריינטאציה אחרת והבנה ותחושה נכונה למתרחש בעולם. "זה דור המחר ויש להכינו".⁶¹ בנקודה זו, לפי דו"ח יעקובסון, השיב מוסוליני "אני חושב שזה רעיון מצוי", והיטה את השיחה לנושא שונה לחלוטין, "אבל באשר לארץ-ישראל, עליכם להקים מדינה יהודית. כבר שוחחתי עם הערבים. אני סבור שניתן להגיע להסכם. הקושי עלול לעלות מבעיית ירושלים. הערבים טוענים שעל היהודים לקבוע את בירתם בתל-אביב". וויצמן השיב בדברי שבת לרעיונותיו של מוסוליני והוסיף, כי לדעתו "מדינה, גם אם שטחה קטן, היא הנקודה הארכי-מדיית". מוסוליני השיב: "חשיבות המדינה טמונה בהיותה מוכרת על-ידי אחרים. עמים [אשר לא גובשו כמדינות ריבוניות] נולדים ומתים. הגורם המכריע בקיומה של אומה הוא היותה מוכרת כמדינה".⁶² אלא שכאן, תוך כדי מתן ביטוי להגיגיו על חשיבות המדינה וקיומן של אומות, שב מוסוליני לשאלה הקונקרטיה בדבר גורל ירושלים ("ובכן מה אתה חושב על ירושלים"). בדו"ח של יעקובסון להנהלה הציונית, מופיע הדיואלוג בנושא זה בהרחבה יחסית, אם מפני שמוסוליני ייחס לו חשיבות רבה (בשל היחס המיוחד של איטליה ושל הוותיקאן ? בשל התביעה שהעלו הערבים ?) או משום שוויצמן, בשל עדינות הנושא, ראה לנכון לדווח על השאלה הזו בהרחבה.

באז 10,000 מגרמניה. וויצמן — שהתרשם, שנתונים אלה הפתיעו את מוסוליני — הוסיף וניתח את המצב המחמיר של יהודי גרמניה וציון שהמשבר "המוראלי יותר מאשר החומרי" תוקף בעיקר את הצעירים, שאינם יכולים לשאת את האווירה המורעלת, ורוצים לעלות לארץ-ישראל.

60. וויצמן הטיף לגיבוש ברית איטלקית-צרפתית-אנגלית, ומוסוליני האשים את מנהיגי אנגליה ב"סירבול" ואי נכונות לשיתוף פעולה.

61. בדו"ח שהוכתב לליאו כהן, מיד לאחר הפגישה, מצוי באותו נושא פרט נוסף: "Dr. Weizmann said that Mussolini should not regard the Prime Minister as the decisive factor in the Government. There were younger men in the Government who had much more energetic outlook, such as Major Elliot with whom we were on friendly terms".

א"ו. דו"ח ליאו כהן 23.2.1934.

62. ובאותה רוח בדו"ח ליאו כהן: "They then began to speak of the Jewish World position and Mussolini said with great emphasis that the more he watched the situation the more he felt convinced that there would be no improvement unless the Jews had a State of their own, otherwise they would be at everybody's mercy, to-day in one country tomorrow in another".

"וייצמן: דבר אחד צריך להיות ברור. אם לא תהיה ירושלים לבירה יהודית, היא לא תוכל בשום פנים להיות לבירה ערבית, כי קיים גם העולם הנוצרי. ירושלים היא מקום מפגש של שלוש דתות... קדושת ירושלים למוסלמים היא המצאה חדשה, אבל ליהודים, ירושלים היא עיר דוד, ולנוצרים היא מרכז המקומות הקדושים. מוסוליני: אתה צודק. צריך למצוא הסדר שיספק את כולם. וייצמן: בשאלת ירושלים הייתי תמיד זהיר למדי. אנחנו כיום מהווים רוב בירושלים.

מוסוליני: האמנם?

וייצמן: ודאי. ואף על פי כן אני מייעץ תמיד לחברי לא לעשות שימוש בעובדה זו, דווקא משום שמדובר בירושלים.

מוסוליני: אתה חכם מאד.

וייצמן: כאשר נגיע לביצוע מעשי, האם נוכל לסמוך על תמיכתך?

מוסוליני: בוודאי".

עיקר דו"ח הטיה הנ"ל בעניין ירושלים מופיע גם בדו"ח התמציתי שהועבר באמצעות ליאו כהן,⁶³ אלא שבדו"ח זה משתלב הדבר ביתר הדגשה בהקשר רחב יותר — של רצונו של מוסוליני לעזור לציונים בעיקר בתחום הסדר היחסים עם הערבים.⁶⁴ מכל מקום, גם לפי דו"ח יעקובסון, שבו מביע מוסוליני את אמונתו באפשרות להגיע להסדר עם הערבים בהקשר עם חלוקה, וגם לפי הדו"ח שנמסר באמצעות ליאו כהן, שבו ניתן ביטוי לרצונו למלא תפקיד פעיל בתחום זה, מסתבר שמוסור ליני החשיב תחום זה של תיווך, שהיה עשוי למלא, וכי כבר עשתה גישושים לשם כך בצד הערבי.⁶⁵

וייצמן סיפר ב־19 בפברואר 1934 (יומיים לאחר הפגישה עם מוסוליני) לטר אריק דראמונד, השגריר הבריטי ברומא, על חלק ניכר מהגושים שנדונו בשחתו עם מוסוליני. ואילו דראמונד, שמיהר לדווח למשרד החוץ בלונדון, העמיד במרכז דיווחו את שסיפר לו וייצמן על הנאמר בעניין עתיד ארץ-ישראל והתייחסויות מוסוליני וייצמן לחלוקה ולהקמת מדינה יהודית. בנושא זה, כפי שנראה להלן, מצויים בדו"ח של דראמונד פרטים שאינם מופיעים בדו"חות של יעקובסון וליאו

⁶³ "The Arabs were saying that the Jews should regard Tel-Aviv as their capital, while Jerusalem should belong to the Arabs. What did Dr. Weizmann think of that? Dr. Weizmann said that Jerusalem was a holy city to the Christians as the City of Christ. It was holy to the Jews as the City of David. Its holiness to the Arabs seemed a rather recent innovation. Mussolini was pensive for a moment and then said he agreed very fully" (דו"ח ליאו כהן).

⁶⁴ "He said that he was very anxious to help the Zionists as much as he could, especially with the Arabs: he would be glad to assist them in reaching an agreement with the latter". (Ibid).

⁶⁵ ראה להלן, עמ' 383 ואילך.

כהן להנהלה הציונית.⁶⁶ בדיווחו לדראמונד שם וייצמן דגש על האווירה הלבבית והידידותית המיוחדת, בה נתקבל אצל מוסוליני. וייצמן גם ראה סימן נוסף לתמיכת מוסוליני בבית הלאומי באופן התנהגותו של המארכיו תיאודולי, שעל אף העובדה שהיה עד כה ביקורתי כלפי התנועה הציונית, יצא הפעם מגדרו כדי לסייע לוייצמן בכל דרך אפשרית.⁶⁷ מוסוליני עצמו, שגילה תמיד תמיכה בבית הלאומי היהודי, התבטא הפעם ביתר חום מאשר תמיד.⁶⁸ וייצמן סיפר לדראמונד ש"מוסוליני חקר ושאל אם אי אפשר היה לחלק את ארץ-ישראל לקאנטונים שייעודו חלקם ליהודים וחלקם לערבים" וכי לזאת השיב לו וייצמן ש"חלוקת הארץ כבר קיימת למעשה. ציקר האוכלוסיה הערבית — למעשה 75% — חי במחוזות החרריים בעוד שהיהודים רבים יושבים בעיקר לאורך החוף ובעמקים, יש רק 2 ישובים יהודיים באזורים חרריים אלה". דראמונד התרשם ש"על כך העיר, כנראה, מוסוליני, שבסופו של דבר צריכה לקום מדינה יהודית". וייצמן סיפר לדראמונד "שמעולם, לפני כן, לא הכרין מוסוליני דברים כרוח זו".⁶⁹

מידע נוסף על קטע השיחה שעסק באפשרות חלוקת ארץ-ישראל, מסר וייצמן

66. הפרטים בשאלת עתודה של ארץ-ישראל מופיעים במכתב של דראמונד לסר ג'ון סימון, שר החוץ הבריטי: Sir John Simon, Drummond to Sir John Simon, F.O. 371/17876, p. 280-7, 19.2.1934. מתוך מכתב זה מובאים במאמר שלפנינו כל הפרטים בגדיון. מכתב משלים שלח דראמונד, באותו יום, לרוברט ונסיטארט (מנכ"ל משרד החוץ הבריטי) ובו הפרטים שראה לנכון לדווח בנושא של יחסו גרמניה-איטליה, כפי שבאו לידי ביטוי בדו"ת של וייצמן. Drummond to Sir Robert G. Vansittart, 19.2.34, F.O. 371/18363, p. 284-287. ההפרדה בין שני הדיווחים, וההחלטה לדווח לשר החוץ עצמו רק על החלק העוסק בעתיד ארץ-ישראל, מחייבת השומת לב. קרוב לוודאי שהיא מבליטה את העובדה, שהשגריר ברומא ושר החוץ והמשרד בלונדון ייחסו ערך רב יותר לחלק זה של השיחה. ראה להלן עמ' 401 וראה על כך גם קארפי, עמ' 188, הערה 66.

67. וייצמן דיווח על יחסו האוהד של תיאודולי, באותה רוח, גם לאכסקוטיבה הציונית באמצעות לאו כהן. וייצמן, כיעקובסון בדו"חותיו מנובמבר 1933 וינואר 1934, מבחין בתמורה ביהסו של תיאודולי, ואף הוא מייחס אותה לרצונו להסתגל לעמדת מוסוליני.

68. כלומר, בפגישותיו עם וייצמן ב־1923, 1926 ו־1933 ובפגישותיו עם יעקובסון ב־1927 ועם סוקולוב בפברואר 1933.

69. "An assertion which Dr. Weizmann informed me he had never made before". F. O. 371/17876 p. 287 : Drummond to Sir John Simon, 19.2.1934. ממשפט זה של וייצמן, (שנאמר קרוב לוודאי כתשובה לשאלה של דראמונד) ניתן להבין שבפגישה הקודמת של וייצמן עם מוסוליני באפריל 1933, לא הצהיר מוסוליני על תמיכתו במדינה יהודית בהלק מארץ-ישראל. דבר זה עומד בסתירה לדו"ח קאטסטיני על שיחתו עם וייצמן ב־13 בנובמבר 1933, או נוגד, לפחות, את הניסיון לפרש את דברי וייצמן בשיחה עם קאטסטיני בדבר הבטחת מוסוליני ל"סייע בהסדר העניין" (pour l'aider a régler la question) כמכוונת לסייע בעניין תוכנית חלוקת ארץ-ישראל. ראה לעיל עמ' 350. לא דראמונד ולא עובדי משרד החוץ הבריטי (ראה להלן) אינם מפנים את השומת לבו של שר החוץ לאי התאמה זו, או שמלכתחילה לא פירשו כך את דברי קאטסטיני.

כעבור חודש, בעת פגישה עם סר ארתור ווקופ, הנציב העליון הבריטי בירושלים, בשיחה זו, תוך כדי דיון נוקשה ודין-ודברים חריף על ענייני עלייה ועל אפשרות פתרון בעיית ארץ-ישראל בדרך של 'פאריטט' הביך ווקופ את וייצמן בשאלת פתע על "השקפותיו האמיתיות באשר לחלוקת ארץ-ישראל לשני אזורים"⁷⁰ וייצמן שגדחם, כנראה, מהשאלה הבלתי צפויה השיב, כנראה, מתוך רצון להתחמק, ואולי גם מתוך רצון להביא את השיחה לנושאים הקשורים ברכישת קרקעות והתיישבות יהודית בעבר הירדן, ש"לטווח הארוך הכל תלוי בעתיד עבר-הירדן"⁷¹ ווקופ שהחליט כנראה לדחוק את וייצמן לקיר ולקבל תשובה ברורה יותר על עמדתו בעניין החלוקה, השיב בקיצור תשובה שלילית בעניין עבר-הירדן ושב לעניין החלוקה.⁷² וייצמן אשר שיער, כי הנציב העליון מתכוון בשאלתו למדע שקיבל על תוכן פגישתו האחרונה עם מוסוליני, השיב שאכן מוסוליני שאל אותו אותה שאלה עצמה, וכי הוא מוצא לנכון להשיב לו, לווקופ, אותם דברים שגם ענה לדוצ'ה כלומר "שיתן את תשובתו בעוד חמש שנים". וייצמן הבהיר לבן-שיחו שהוא "מקווה כי תוך חמש שנים יהיו כל העמקים ומישור החוף בפלשתינה בידי הצי מיליון יהודים, ההרים יהיו לערבים". וליהודים תישמר הזכות להתיישב בעבר הירדן.⁷³

70. C.O. 733/37356, Wauchope to Cunliffe-Lister, 12.3.1934. ווקופ הסביר לקנליף-ליסטר, (שר המושבות) שהתיר לעצמו לפנות לייצמן, בדרך ישירה ותקיפה, משום היחסים הטובים השוררים ביניהם, או בלשונו של ווקופ, "Being on very good terms with Weizmann I then asked him bluntly what his real views were as to dividing Palestine into two Zones".

71. שם. רכישת קרקעות לצורכי התיישבות במזרח הירדן (ביניהן קרקעות בקירבת עמק הירדן), היו במרכז המאמצים הגלויים והנסתרים של ההנהלה הציונית מזה שנים מספר. כל הנסיונות נכשלו. ממשלת המנדט לא הביטה בעין יפה על מאמצים אלה שלא בידיעתה, שקצתם הגיעו לשלב מתקדם ביותר. ראה למשל: חיים ארלוזורוב, יומן ירושלים, תל-אביב 1953. מאמצים אחרים הופנו לעבר הגולן והחרון ואזורים אחרים בסוריה ובלבנון, לעתים במגע עם חוגי השלטון הצרפתי בפאריס ובבירות. על מאמצי וייצמן בקיץ ד'ארסי"י וב'חבר הלאומים" בכיוון זה ראה למשל: א"ו, וייצמן לזואר-בורג 20.11.1933.

72. "I [Wauchope] said we had discussed that question a year ago, neither I, nor the Secretary of State, had changed our opinion that time had not yet come for Jewish settlement in Transjordan. Had he changed his? He [Weizmann] said he looked on Huleh as a bridge-head". ibid, Wauchope to Cunliffe Lister 12.3.1934.

73. ווקופ גם סירב לבקשת וייצמן לסייע באירגון פגישה עם האמיר עבדאללה, "and he hoped it was courteous to give me the same reply that he had given the Ducc, which was that he would give an answer five years hence. He made it clear that he hoped in five years time that half a million Jews would own all the plains in Palestine, the Arabs would have the hills, and the Jews would be free to jump the Jordan". הנשא — הצי מיליון יהודים בארץ-ישראל — עמד במרכז החלק הראשון של השיחה

גריסה דומה מופיעה בתיאור שמסר וייצמן למדינאים איטלקים, בשיחה שזימן תיאודולי ואשר נתקיימה ברומא, יום או יומיים לאחר הפגישה עם מוסוליני. "לאחר הצגת מספר נתונים עובדתיים הקשורים בהגירה הציונית לפלשתינה, שאל הדוצ'ה, אם יש בדעת הציונים לייסד 'מדינת ציון'. הוא אף הוסיף שההיסטוריה מלמדת, כי עדיף להקים מדינה, היא זה אפילו בשטח מוגבל (חלק של פלשתינה — אולי רצועת החוף), אך שיוכרוז עליה ושתהא מוכרת על ידי המדינות האחרות. וייצמן התחמק מתשובה מדוייקת וטען, כי קודם כל צריכים הציונים להגיע לכדי 50% מהאוכלוסיה המקומית וכי רק אז אפשר יהיה להתחיל לדבר על מדינה ציונית". קאטסטיני שרשם את דברי וייצמן מוסיף בהקשר זה, כי "בהמשך השיחה נתברר שווייצמן נראה מרוצה ביותר על שנשאל שאלה כזו, שכן משתמעת ממנה הכרה בזכות פוליטית בין-לאומית, אליה שאפו מאז ומתמיד, הכרה המאפשרת התפתחויות נוספות".⁷⁴

בכל העימותים של וייצמן בתקופה זו על נושאים הקשורים בעתיד הפוליטי של ארץ-ישראל (רעיונות מועצה מחוקקת, פאריטט, חלוקה, קאנטוניזציה וגו') שזורנת

בין וייצמן לווקופ. ווקופ גילה עמדה נוקשה כלפי תביעת וייצמן לעליה יהודית רחבה, וייצמן השיב שהוא רוצה בחצי מיליון יהודים, שכן אז אפשר יהיה ליצור משטר פאריטטי על בסיס אוכלוסיה של חצי מיליון יהודים ומיליון ערבים. הארגונומטאציה של וייצמן לא שיקנעה את ווקופ כל עיקר. בחלק האחר של השיחה, בעקבות לחצו של ווקופ, הציג וייצמן את חצי המיליון כמיועדים ליישב את המישור ואת העמקים (אבל התחמק מלהתייחס להיבט הפוליטי של החלוקה הטריטוריאלית) וכקשר קפיצה להתיישבות בעבר-הירדן. בהשנותיו של וייצמן באו לידי ביטוי גלוי התנגדותו של וייצמן לחלוקה כתכנית אקטואלית וחששותיו מפני האפשרות שדווקא האנגלים יאמצו את רעיון החלוקה, בנוסחה זו או אחרת, לביצוע מייד. התרדה מפני השלכותיה של הכנית כזאת, בנתונים הדמוגרפיים והקרקעיים של החילת 1934 (בסוף דצמבר 1933 מנה הישוב היהודי בארץ-ישראל 235,000 נפש, כ-20% מאוכלוסיית הארץ), ותוך מצול ההזדמנות להסימה ספית של סיכויי ההתיישבות בעבר-הירדן, היתה משותפת לכל המנהיגות הציונית. וייצמן ידע גם ידע ממה הוא חושש: הן במשרד המושבות והן בממשלת המנדאט החלה להתגבש ממש באותה תקופה אסכולה שגרסה "קריסי" טאליזציה" של הבית הלאומי בדרך של קאנטוניזציה. הדיונים בסוגיה זו במשרד המושבות נסתיימו בסוף מארס 1934, כאשר קנליף-ליסטר קבע סופית שהוא שולל גישה זו. יש להניח שתקירת השתי וערב שעשה ווקופ לווייצמן היתה קשורה גם במערכת הדיונים העקרוניים שנתקיימה באותה עת במשרד המושבות. ראה להלן, עמ' 401 וכן C.O. 733/257/37356, Cunliffe-Lister, Minute, 30.3.34. יש, כמובן, שוני ניכר בין הדיווחים של דראמונד ושל ווקופ על עמדת וייצמן בשיחה עם מוסוליני, על אף העובדה שמרחק הזמן בשיחות וייצמן עם שניהם הוא רק כחודש. אך בשוני אין בהכרח סתירה. הדבר העיקרי — היחס לעמקים ולמישור החוף כאל הגרעין האפשרי של המדינה היהודית — מופיע בשתי השיחות. ואילו עיקר ההבדל נובע מהשוני בהקשר הכולל של השיחה. השיחה עם ווקופ התנהלה בהקשר עם ויכוח על זכויות עליה והתיישבות יהודית בעבר-הירדן, ואירצונו של וייצמן להיגרר לדיון על החלוקה בנושא קונקרטי.

74. ASAE הרשומת קאטסטיני. על שאר נושאי השיחה כפי שרשם קאטסטיני מפי וייצמן בפגישה זו ראה להלן עמ' 380.

תמיד שתי תביעות: א) להביא תוך זמן קצר (בדרך כלל — חמש שנים) לאוכלוסיה של חצי מיליון יהודים בארץ-ישראל, ב) לפתוח את עבר-הירדן להתיישבות יהודית (וויצמן גם הקדיש מאמצים דיפלומטיים ניכרים לפתיחת אזורי התיישבות יהודית בלבנון ובסוריה). שתי תביעות אלה הודרכו הן על ידי הצורך הקונקרטי בפתיחת שערי ארץ-ישראל ושכנותיה לעלייה יהודית במספר מירבי והן על ידי האמננה שכל דיון על הסדר בדבר עתידה הפוליטי של ארץ-ישראל מוכרח, בכל דרך שהיא, להתבסס על מציאות של מינומם מספרי הכרחי של יהודים בארץ-ישראל. בדרך כלל דיבר, כאמור, על חצי מיליון יהודים תוך חמש שנים. בנקודה זו לא היה הבדל בעמדתו בשיחותיו עם מדינאים איטלקיים או בריטיים. בנקודה זו גם לא היה הבדל עקרוני בין דיווחיו — על השיחה עם מוסוליני — למדינאים האיטלקיים והבריטיים.⁷⁵

שנתיים לאחר מכן, בהקשר פוליטי שונה לחלוטין (וויצמן שב והיה לנשיא ההסתדרות הציונית; פריצת המאורעות והמאבק הפוליטי הקשור בהם; ההסתה האיטלקית המוגברת של רדיו בארי; התערערות יחסי אנגליה-איטליה בעקבות מלחמת חבש) כתב וויצמן לאורמסביגור, שר המושבות הבריטי החדש, מכתב מפורט על נסיונות החדירה האיטלקית למזרה-התיכון וצירף לו כמה נספחים וביניהם קטע קצר על השיחה האחרונה שלו עם מוסוליני. על יסוד תזכיר זה הוכן חלק ניכר מהסיכום של משרד החוץ על הפעילות האיטלקית האנטי-בריטית במזרח-התיכון.⁷⁶ מכל מקום, גם בדיווח קצר זה מציין וויצמן את מוסוליני כמביע תמיכה בלהבת במדינה יהודית וכי "הדוצ'ה דיבר בתוקף רב על מעמד היהודים בעולם ועל אמונתו כי לא יהול בו כל שיפור אלא אם תהיה ליהודים מדינה משל עצמם". בנספח שצירף וויצמן לתזכירו הוא מספר שתגובתו לדברים אלה של מוסוליני היתה, שארץ ישראל נתונה תחת מנדט בריטי ותישאר כזאת. מוסוליני, לדברי וויצמן "שינה מיד את נושא השיחה".⁷⁷

ככל שניתן ללמוד במיזכרין או בעקיפין מן המקורות או ההתייחסויות של הצד האיטלקי על הפגישה האחרונה של מוסוליני עם וויצמן מסתבר כי: א. לא נפגם הרשעם שאכן עלה בשיחה עניין הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל וכי הצד

75. אם כי לוקופ אמר שהייתה, בשיחתו עם מוסוליני, כל תוכנית פוליטית בקיום ישוב של חצי מיליון יהודים בארץ-ישראל, ואילו למארחיו האיטלקים אמר — לדברי קאסטי טיני — שהייתה זאת בקיום ישוב יהודי שיהווה מחצית האוכלוסיה. ראה גם תזכיר וויצמן לתיאודולי ב' 26.1.1934 לעיל עמ' 365. וכן אצ"מ Z 4/17123. על עבר הירדן ראה גם: א"י, וויצמן לזורה וויצמן 9.12.1933 והערה 14 לעיל.

76. מכתב וויצמן לשר המושבות ב' 17.7.1936, ראה הערה 37 לעיל. וכן ראה קארפי, שם, עמ' 188, הערה 65.

77. "I replied that we were under the British Mandate and would remain so; he (Mussolini) at once changed the conversation". תגובה מצד וויצמן אינו מופיע באף אחד מדו"חותיו המוקדמים (אפילו לא בדו"ח לסר אריק דראמונד 19.2.1934).

המעוניין והיוזם בהעלאת נושא זה היה מוסוליני עצמו; ב. אנשי משרד החוץ האיטלקי שללו מהלך זה ולא האמינו בו, אבל פעלו לפי קו מדיניותו של מוסוליני; ג. חלק מן העיתונות האיטלקית, ובעיקר זו הנתונה להשפעתו הישירה של מוסוליני, גרתמה למהלכו של הדו"ח; ד. וייצמן, קרוב לוודאי, נמנע מדיון קונקרטי, אבל לא נמנע מהתייחסות עקרונית לשאלת החלוקה, ואולי אף נחה דעתו מהיבטים מסויימים בדרך הצגת הרעיון על ידי מוסוליני; ה. עניין החלוקה לא היה הנושא היחיד והמרכזי בשיחה ועלו בה גם כמה נושאים עקרוניים ומשניים, שאינם נזכרים כל עיקר בדיווחי וייצמן ויעקובסון, כפי שנמסרו להנהלה הציונית ולשגרירות הבריטית.

אנשי משרד החוץ האיטלקי התנגדו למהלך הפוליטי של מוסוליני התומך בהקמת מדינה יהודית בחלק מארץ-ישראל. ב-12 בדצמבר 1933, בעת המגעים לקראת הפגישה האחרונה וייצמן — מוסוליני, הגישה המחלקה הפוליטית של המשרד לפוליו סובייז', סגן שר החוץ, מיסמך ארוך ומנומק נגד רעיון זה, הן מבחינת סיכויי ביצועו והן מבחינת כדאיותו לאינטרסים האיטלקיים. לא נראה להם, למחברי התוכיר, שבריטניה תותר על ארץ-ישראל, ההיונית לה כצומת דרכים יבשתית, ימית ואווירית לאזורי אימפריה שונים, ובעיקר על רקע אי הוודאות ביהסי אנגליה-מצרים בעתיד. גם במקרה של סיום המנדאט ומתן מידה מסוימת "של עצמאות וריבונות" לפלשתינה "תישאר (בריטניה) למעשה שליטה באיזור כשם שנשארה שלטת בעיראק גם לאחר סיום המנדאט העיראקי".⁷⁸ "מדינה ציונית מוגבלת מבחינה טריטוריאלית לדרום פלשתינה לא יהיה לאל ידה להתקיים בכוחות עצמה בהיותה מוקפת ארצות ערביות, אשר התבענה את הריבונות עליה" ולכן תהא מוכרחה, ללא ספק, להישען על בריטניה, "דבר אשר יחזק את מעמדה של בריטניה באיזור המזרחי של הים התיכון". נוסף על כך יהיה בהקמת מדינה ציונית בארץ-ישראל, משום יצירת גורם מתחרה חדש — לארצות המזרח, לצפון אפריקה, לאיי-רומה הדרומית — על ההשפעה הפוליטית והכלכלית באיזור. "אם כבר היום הקימו היסודות הציוניים בפלשתינה — ביוזמה האופיינית לגזע זה — תעשיות חדשות ופיתחו סחר שהזיק לפעילות הכלכלית של ארצות הים התיכון ואיטליה בכללן. לא יהיה זה נחפז להניח שמדינה יהודית בעלת ארגון מערבי, אפילו מוגבלת מבחינה טריטוריאלית, — שאוכלוסייתה חמנה לפי הישגיו הציונים 6 או 7 מיליון תושבים — מגובשת מבחינה פוליטית ומוגנת עליידי בריטניה בקשרי החוץ שלה", תהווה גורם מתחרה מבחינה פוליטית וכלכלית לארצות הים התיכון ומכשול בפני התפתחות השפעתה הכלכלית, הפוליטית והתרבותית של איטליה בצפון אפריקה ובלבאנטים; מאידך גיסא, לא נראית, למחברי התוכיר, כל אפשרות שמדינה כזאת, אם תקום, תישען על איטליה או תשתבץ בצורה כלשהי בתחום השפעתה הפוליטי-תרבותית.⁷⁹ "ישנן הציונות בפלשתינה, נולדה והתפתחה כאינטרס פוליטי"

78. ASAE. תוכיר המחלקה הפוליטית 12.12.1933.

79. שם, עמ' 1.

80. שם, עמ' 3.

אימפריאליסטי של בריטניה, שרצתה להקים בפלשתינה גורם, אם כי של מיעוט, שיהא מסוגל לעמוד מול העליבות הערבית ויחד עם זה ישמש אמתלה להצדקת נוכחותה שם". מכל אלה מסיקים מחברי המיסמך ש"במדינה הציונית תוסיף ההשפעה הפוליטית-כלכלית-תרבותית הבריטית... להתגבש ולהתחזק ולא תותיר אלא שוליים צרים להשפעות אחרות."⁸¹ מחברי התזכיר מעמידים את סובייץ גם על העובדה שעידוד, או אפילו הסכמה, להקמת מדינה ציונית בחלק מארץ-ישראל יהיו מנוגדים לתיוזה שממשלת איטליה מתזקקה בה, כבסיס להתנגדותה להקמת מדינות עצמאיות דרוניות, עלאויות ואחרות בשטח סוריה והלבנון. דהיינו, התנגדות עקרונית להקמת מדינות על יסוד אתני ודתי. מחברי המיסמך אף מזכירים למוסוליני שפג תוקפה של ההסכמה הפורמאלית שהושגה אצל איזסאן ג'עברי, בסתו 1933, להקמת מדינה יהודית בדרום ארץ-ישראל.⁸² כמו כן, הם גורסים ש"אם יש גורם שמסוגל, אם לא לסכן את עמדתה הדומיננטית של בריטניה בפלשתינה, לפחות לעמוד מולה, הרי זו התנועה הלאומית הערבית". וזאת, לא רק בשל כוחה הפנימי בארץ-ישראל ("אשר גם נציגי הארגונים הציוניים מכירים בו") אלא גם בשל קשריה עם תנועות אחרות בעולם הערבי-מוסלמי ש"בעיניו נחשבת ירושלים כעיר הקדושה השנייה לאיסלאם". בריטניה לא יהיה לאל ידה להתעלם מגורם זה, בעיקר לנוכח האוריינטאציה שלה על הגורם המוסלמי בהודו והצורך להתחשב בו. בסיכומו של דבר גורסים מחברי התזכיר שהקמת מדינה ציונית בחלק מארץ-ישראל אינה משרתת את האינטרס האיטלקי, מחד גיסא, ואינה מביאה פתרון לקונפליקט הערבי-ציוני, מאידך גיסא. חתירה בשלבים למדינה פלשתיאנית מאוחדת, מבוססת על שיתוף פעולה כלכלי בין הערבים והיהודים, עדיפה על הקמת מדינה ציונית בחלק מארץ-ישראל, אפילו תישאר במדינה כזאת השפעה בריטית כמו בעיראק לאחר תום המנדט. המדיניות האיטלקית חייבת לחזור למתן אינטרפרטאציה משלה ל"בית הלאומי היהודי" — בתוך סבך ההגדרות והאינטרפרטאציות האחרות. אינטרפרטאציה זו צריכה להיות קשורה בתמיכה בעלייה גדולה והתפתחות כלכלית מואצת ולא בהיבט הטריטוריאלי.⁸³

מנהלי המחלקה המדינית ופקידים אחרים במשרד החוץ האיטלקי, אם כי לא התנגדו או אף יזמו תמיכה איטלקית ב"בית הלאומי היהודי" ואפילו סייעו לתנועה

81. שם, עמ' 4.

82. שם עמ' 4—5, וכך ראה לעיל 353.

83. שם, עמ' 6—7. זו היתה, כנראה, גם המלצת דה אנג'ליס, הקונסול האיטלקי הכללי בירושלים, בתכונות הפנימיות של המשרד. מכל מקום, נמנה גם הוא עם המתנגדים לרעיון של הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל ונטר את הוות דעתו למשרד ברומא ש"יצירת מדינה יהודית בארץ ישראל תיבזר גורם שישיגה את שיווי המשקל בינם התיכון...". לרעת איטליה, מאחר ומדינה כזאת תשרת את האינטרסים של בריטניה. אגרת דה אנג'ליס ASAE Palestina, 23.10.33 אף על פי כן, בהודמנויות שנינוה הביע דה אנג'ליס את דעתו, שהתנועה הציונית הותרת להקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל וסופה להצליח בכך ושומה על המדיניות האיטלקית לנסות למצות את המירב גם מאפשרות זאת.

הציונית בדרכים שונות, — עם שקיימו במקביל אורינטאציה על יסודות שונים בתנועה הלאומית הערבית — גיבשו עמדה עקבית נגד תמיכה איטלקית בהקמת מדינה יהודית בתלק מארץ-ישראל וניסו לשכנע את מוסוליני שלא יאמץ מהלך מדיני בכיוון זה. אלא שמוסוליני לא שוכנע, כנראה, ועמדתו חייבה את פקידי לנקוט במגעים עם מנהיגים ציונים עמדה חיובית, או לפחות עמדה זתירה, בסוגיה זו, דבר שבא לידי ביטוי בשיחותיהם של יעקובסון ווייצמן ברומא באמצע פברואר 1934, ערב פגישת וייצמן עם מוסוליני.

יעקובסון, שהגיע לרומא ב-12 בפברואר 1934, קיים שורה של פגישות ומגעים עם מדינאים ודיפלומטים איטלקים, שמבחינות מסוימות היו גם מעין שיחות הכנה לפגישת וייצמן — מוסוליני, על אף העובדה שווייצמן לא נשא בתפקיד כלשהו בהסתדרות הציונית, ואילו יעקובסון היה בשלב זה גם חבר ההנהלה הציונית וגם נציגה בג'נבה ובפאריס.⁸⁴ משיחותיו אלה מצטיירת התגבשות של הלך-רוח עקרוני או טאקטי, ואולי גם כפוי במידת-מה, בחוגי המימשל האיטלקי לתמוך בהקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל. גם בשיחותיו של יעקובסון העלו את הנושא בני-שיחו האיטלקים, לאחר שבדומה לווייצמן (ומאוחר יותר נחום גולדמן) הציג יעקובסון את התביעות הציוניות בתחומים מעשיים שונים, מבלי לכלול את בעיות העתיד הפוליטי של ארץ-ישראל.

עם בני שיחו החשובים של יעקובסון נמנה קוארוני, מנהל המחלקה הפוליטית של משרד החוץ האיטלקי. בפגישה עמו הדגיש יעקובסון, בנושא המרכזי של המדיניות הציונית באותה עת, את הצורך בקצב מואץ ביותר של עליית יהודים גדולה לארץ-ישראל... יעקובסון העלה ארבע בקשות קונקרטיות מאיטליה בנושא זה: א. לשכנע את הערבים, באמצעות נציגיה בחבר הלאומים, בארצות המזרח-התיכון ובכל דרך אפשרית, שהבית הלאומי הוא עובדה קיימת ומוצדקת, שאין עליה עוררין; ב. לתמוך ביישום המדיניות ש"כושר הקליטה הכלכלי" הוא אמת-המידה היחידה לקביעת ממדי העליה, "לא יותר אבל גם לא פחות"; ג. להציג את "העמדה האיטלקית", בדבר ה"צורך הבין-לאומי בפתיחה לרווחה, ככל האפשר, של שיערי ארץ-ישראל לעליית יהודי גרמניה..." במסגרת השיחות הידידותיות האיטלקיות-אנגליות;⁸⁵ ד. לסייע במתן ערבות למלווה בין-לאומי גדול לסוכנות

84. וייצמן ודוריס מיי, המזכירה הוותיקה במשרד הציוני בלונדון (שעזרה לו בעבודתו הציבורית גם בשנים 1931-1935 כשלא כיהן בתפקיד רשמי) הקפידו, למשל, שכל הוצאות המברקים בקשר עם הפגישה ברומא שנשלחו, מטעמי נוחיות, מהמשרד הציוני בלונדון, יכוסו מתקציב "הוועד ליישוב יהודי גרמניה". כל החומר על פגישות יעקובסון ברומא בפברואר 1934, לפי אצ"מ S 25/1324 ובעיקר לפי מכתב יעקובסון לארתור לוריא, 13.2.1934, בתיק הנ"ל.

85. קשה לדעת בוודאות למה התכוון יעקובסון במשפט Conversations amicable avec les Anglais האם לשיחות דיפלומטיות אנגלו-איטלקיות כלליות שנתקיימו אז, או להמשך צפוי לביקורם של תיאודולי וקאסטניני בלונדון ומגעים עם השגריר הבריטי ברומא — בנושא הארצישראלי הספציפי. יעקובסון ידע על הביקור ועל מגעים אלה מפי תיאודולי עצמו, ואף תיאם את הפגישה בין וייצמן ותיאודולי בלונדון ב-25

היהודית לשם מימון העליה הגדולה וההתיישבות.⁸⁵ בתגובה השמיע קוארוני תמיכה כוללת במדיניות הציונית. להערכת יעקובסון, ייצג ללא ספק את עמדת מוסוליני וסגן שר החוץ. קוארוני נענה לכל ארבע הבקשות, ובהקשר עם בקשת המלווה אף הביע "באורח רשמי" תמיכה בהצעת הקצב של עלייה יהודית גדולה לצורך הגנה על ה"ישות היהודית" בארץ-ישראל... "אשר מטרתו ותוצאתו תהיה יצירת מדינה יהודית". באומרו כי הוא משוכנע בהצלחת המדיניות הציונית הוסיף קוארוני: "הבעיה קשה כל עוד הנכס 250,000, היא תהיה הרבה פחות המורה כאשר תהיו חצי מיליון ותיפתר כאשר תמנו מיליון." "יש בניסוח זה של קוארוני מעין פשרה בין העמדה שגובשה במחלקתו — התנגדות להקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל — לבין עמדתו האקטואלית של מוסוליני. ניסוח שאין בו התנגדות עקרונית למדינה יהודית בארץ ישראל, אבל אינו מתייחס לנושא כאל בעיה מיידית. נוסח מתחמק במקצת, שאינו שונה בהרבה מנוסח תגובתו של וייצמן עצמו להצעת מוסוליני בשיחתם הרביעית.

יעקובסון קיים עוד פגישות עם ביאנקארי, תיאודולי וכנראה גם עם גוארנסקלי, סקארפה ואחרים, לפני פגישת וייצמן עם מוסוליני. וייצמן שהגיע לרומא ב-15 בפברואר נועד גם הוא לפגישה עם מוסוליני, עם תיאודולי ועם ג'ינו סקארפה, שהיה ידיד מובהק וותיק של התנועה הציונית באיטליה, וייצמן רחש לו אמון רב. בשיחה עלה עניין הקמת מדינה יהודית בחלק מארץ-ישראל. וייצמן שלל אפשרות זאת מכל וכל, ומנה את הסיבות שבעטיין "הדבר אינו כרביצוע ואין הוא בעתו עבורנו כיום".⁸⁶ מכל מקום, גם יעקובסון, — הקרוב ביותר מבין המנהיגים הציונים לתפיסה בדבר הצורך הקונקרטי בהקמת מדינה יהודית ולו גם בחלק מארץ-ישראל — לא זו בלבד שאינו נוטל יוזמה משל עצמו בשיחות אלה בהעלאת הנושא, אלא מוסיף להיות זהיר שלא להיגרר לשיחה בנידון גם כשבני שיחו נדרשים לכך.

בינאר, במסגרת ביקור זה. הוא גם ידע על היחסים הטובים שבין תיאודולי ודראמונד ואף על הרצון הטוב של משרד החוץ הבריטי כלפי איטליה. אבל ייתכן שלא ידע על הכשלוני היחסי של מסע תיאודולי וקאסטטיני ללונדון בינואר 1934.
86. יעקובסון, שהקדיש בחודשים שקדמו לביקור ברומא מאמץ רב לעניין זה, כבר השיג קודם לכן הסכמת פואנקרה, להשתתפות צרפת בערבות למלווה כזה, בסך 350,000 ליש"ט.

87. קוארוני הוסיף עוד הערה מעניינת בנושא זה: "קשה לטפל בנושא בלעדי האספקט הסוציאלי והכלכלי שלו. כל המדינות הקולוניאליות במזרח התיכון הייבות להתמודד עם מעמד בעלי הרכוש העצלים והשמרנים. צריך לבסס את המדיניות על חיפוש ידירותם של הפלחים", שם.

88. אצ"מ S. 25/1324. עם Biancheri קיים יעקובסון שיחה בעיקר על משאל העם המתוכנן בחבל הסאר, ואילו דו"חות השיחות שלו עם Guarnaschelli (מנהל מחלקת המזרח התיכון במשרד החוץ האיטלקי) עם הקונסול Gino Scarpa (שעסק בעיקר באסיה ומאוחר יותר היה גם שגריר איטליה בהודו) ועם תיאודולי עדיין לא נמצאו. גם דו"ח השיחה של וייצמן עם סקארפה לא נמצא. יתכן שיעקובסון היה נוכח בפגישה זו ולמעשה מדובר באותה שיחה עצמה. המובאה מדברי וייצמן בשיחה זו מופיעה בתרשומת סקארפה, שנכתבה כמה ימים לאחר פגישת וייצמן — מוסוליני.

חזקה עליו, כנראה, הובת המדיניות הציונית הרשמית שהתנגדה לרעיונותיו והתנגדות זו קיבלה חיזוק נוסף בישיבת ההנהלה הציונית בלונדון בתחילת דצמבר 1933, בה מסר יעקובסון גם על ההתעניינות שמגלה לאחרונה מוסוליני בשאלת ארץ-ישראל.⁸⁹

גם התמיכה המפורשת ברעיון החלוקה שהופיעה, לפתע, בסתיו 1933 ובפברואר 1934 בעיתונות הפאשיסטית הרשמית, אף היא מחזקת את ההרגשה שאכן נתגבש המהלך בסתיו 1933 ב"הצרו" של מוסוליני כיוזמה טאקטית, פוליטית או דיפלומטית לקידום האינטרסים האיטלקיים, וכי מוסוליני הוסיף לעמוד על דעתו גם כחורף 1934. "איל פופולו ד'איטליה", למשל, עיתונה הרשמי של המפלגה הפאשיסטית, הגיב כבר ב-8 בספטמבר 1933, במאמר מערכת על דיוני הקונגרס הציוני הי"ח שנתקיים בפראג, בדברים המצדדים בהקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל כפתרון יחיד "אינטגרלי וסופי" המסתבר מדיוני הקונגרס עצמם.⁹⁰ ואילו, ב-17 בפברואר 1934, ביום בו נערכה הפגישה השנייה ויצמן-מוסוליני, הופיע מאמר מערכת באותו עיתון שצייד במפורש בחלוקת ארץ-ישראל: "אין צורך שמדינה זו תיחטרע על כל שטחה של פלשתינה, ואולי אפילו רצוי שהיא תכלול רק חלק ממנה — כגון שפלת החוף — כדי שיקל להשיג את הסכמת הערבים... העיקר שהוקם מדינה שבה יכירו כל המעצמות".⁹¹ במאמר זה ניתן ביטוי נוסף לרעיונות

⁸⁹ יעקובסון לא קיבל רשות בישיבה זו לפרסם את רעיונותיו אפילו בדרך אנונימית. ראה: ד. בן-גוריון, זכרונות, א, עמ' 713, 716. "ד"ר יעקובסון היה סבור שכמה מדינות יכולות לפנות לגרמניה, כגון צרפת, שיש לה 30,000 פליטים יהודים וגם איטליה, כי מוסוליני מתעניין מאד בשאלת ארץ-ישראל". ישיבת הנהלת הסוכנות בלונדון 3.12.33. ד. בן-גוריון, זכרונות, א, עמ' 713. "יעקובסון סובר שעכשיו הגיעה השעה להציע לממשלה האנגלית ליצור שתי מדינות בארץ-ישראל: אחת יהודית, משתרעת על איזור החוף מיצה עד עכו, עמק יזרעאל וסביבות טבריה: השנייה — שאר חלקי הארץ, מלבד ירושלים שתוכר כעיר אוטונומית, עם סטטוס אינטרנציונלי. למען יוצר רוב במדינה היהודית הוא מציע לעקור משטח זה ששים-שבעים אלף ערבים ולהושיבם בשטח השני, ולהכניס הנה 150—200,000 יהודים. לדבריו מסכימים ז'בוטינסקי ופרב' שטיין להצעה זו. עלשתנו — ברודצקי, לוקר ואני — התנגדו להצעה זו, ויעקובסון שהיה מאוכזב מאד ומר נפש מהתנגדות זו, רוצה לפרסם את תזכירו בענין זה בעילום שם, אמרתי לו שכל העולם יודע שהיא בעל התעצה וכל אחד יבין מיהו בעל התזכיר". מכתב בן-גוריון לשרהוק על ישיבות הנהלת הסוכנות בלונדון, 12 בדצמבר 1933. בן-גוריון, זכרונות, א, עמ' 716.

⁹⁰ [Sagezza] Il Popolo d'Italia 8.9.1933. זוכא אצל דה פליצה עמ' 119.
⁹¹ Il Popolo d'Italia 17.2.1934. זוכא אצל דה פליצה עמ' 192. זמן קצר עמ' 186. במאמר, שמתחיל על הרעיונות שהופיעו בעתון צרפתי Mercure de France באותו חודש, מופיעים עיקרי הרעיונות הכלכליים והפילוסופיים-פוליטיים שהביע מוסוליני בפגישתו עם ויצמן באותו יום (היוזמת הכרת העולם במדינה וכו'). אבל מובעת בו התייחסות טריטוריאלית מוגדרת יותר של המדינה היהודית העתידה (שפלת החוף). על כך ראה גם להלן, עמ' 385 ואילך. המאמר משך את התשומת לבו של ז'בוטינסקי שכתבור ששה ימים, ב-23 בפברואר 1934, הריץ מכתב לעו"ד ליאונה קארפי במילאנו בבקשה לשלוח "היכף ויחד הרבה עותקים של המאמר... הן במדינה יהודית בא"י.

שהביע מוסוליני בשיחתו עם וייצמן בערביו של אותו יום, לרבות הצעות טריטוריאליות, שיייתכן ויש בהן הוד לשיחותיו של מוסוליני עם מדינאים ערבים.⁹²

וייצמן נועד עם סקארפה שוב, מייד לאחר הפגישה עם מוסוליני, ודיווח לו עליה. סקארפה רשם, בתסף, טיוטה קצרה של דבריו וייצמן שסיפר לו, שמוסוליני "עמד על כך שאנו נעמיד את ההכרה במדינה יהודית כסעיף ראשי בתכניתנו". וייצמן חזר באזני סקארפה על התנגדותו לרעיון זה בשלב זה, ואיזכר לו — מבלי לפרט — את מכלול הנימוקים שהעלה באזניו בפגישתם הקודמת. אבל ברגע של גילוי לב הוסיף וייצמן הערה שיש בה אולי עדות על תחושתו לגבי העתיד להתחולל, מאוחר יותר, כשרעיון החלוקה יתחיל להיראות בר-ביצוע ואקטואלי. "אוסף רק סיבה נוספת שהיא אולי התזקה ביותר, שלא הייתי אומר אותה לנריס, אני מפקח מהיהודים".⁹³

גם המארקו תיאודולי מביא בספר זכרונותיו את שיחתם האחרונה של וייצמן ומוסוליני. לדיון בעתיד הפוליטי של ארץ-ישראל הוא מקדיש רק משפט אחד — "הסיכום היה שמוסוליני הצהיר, כי פלשתינה עשויה להיות נחוצה ומועילה (למדינותה של) איטליה ביום התיכון, בתנאי שהיהודים לא ייטעו אותה ללבנון". החלק העיקרי בדיווחו מוקדש לנושאים אחרים. תיאודולי מעיד על עצמו שנכח בשיחה וכי סיפורו הוא סיפור של עד ראיה ושמיעה, הוא אף מתארה תיאור פלאסטי השזור התרשמיות אישיות.⁹⁴ ואף על פי כן מזור הדבר, מדוע תיאודולי, אם אכן נכח בפגישה, ראה לנכון לזמן אח"כ כמה מעמיתיו לארוחת

דו"ח מאו"ד". ראה ספר זכרון לאריה ליאונה קארפי, "ירושלים השכ"ז, עמ' 44 (עברית). עמ' 54 (איטלקית). ככל שניתן לבדוק בארכיונים לא הופנתה תשומת לב מיוחדת למאמר. לא בחוגי השגרירות הבריטית ברומא ולא בהנהלת ההסתדרות הציונית, הגם שברור, כי הופעתו בימי מוסוליני וייצמן לא היתה מקרית.

92. מכל מקום, הבארון אלויסי, ראש הלשכה של מוסוליני, שיגר לקונסטנז האיטלקי הכללי בירושלים מברק שנועד להרגיע את הרוחות בחוגים הפוליטיים הערבים בארץ-ישראל לגבי משמעות המאמר. הבארון אלויסי מדגיש, שהמאמר לא נכתב עלידי מוסוליני וכי "הכוונה לפתרון סמלי ולא יעשוי". מובא אצל דה פליצה עמ' 195. Barone Pompeo Aloisi היה מזכ"ל ראש לשכת שר החוץ (ומרץ 1933 היה זה, כאמור, מוסוליני) וכיהן בעת ובעונה אחת גם כראש משלחת איטליה לחבר הלאומים.

93. סקארפה. תרשומת שיחה [ללא תאריך] ASAE. Palestina 1934 [170—171]. Alberto Theodoli: A cavallo di due secoli, Roma 1950, pp. 170—171. תיאודולי לא חיבב לא את התנועה הציונית ולא את וייצמן ("יהודי רוסי, ערום, פיקח ומסוכן", או במקום אחר "היהודי הרסטיה-אנגליה-האמריקני"); בחקירת ההכנות לקראת השיחה שנתנה יחסו, לפי הפרכת יעקובסון והרגשת וייצמן, כנראה בהשפעת עמדתו של מוסוליני. (דוח וייצמן לדראמנד 19.2.1934. וכן ראה לעיל עמ' 359, 370). תיאודולי התרשם מהשיחה כ"פגישה מעניינת ביותר, שנמשכה שעה וחצי [...] ובמהלכה ניתחו שני האישים — כה שונים באופיים, אך כה דומים במיגום — את הבעיה היהודית באירופה בכלל, ובארץ ישראל בפרט".

צהריים עם ד"ר וייצמן, כדי שהאחרון ידווח על שיחתו עם מוסוליני.⁹⁵ האם היה נוכח רק בתלק מהשיחה עם מוסוליני? ואפשר לא נכח בה כלל, ותיאור השיחה בזכרונותיו מבוסס על דיווחו של וייצמן בארוחה זו?⁹⁶ על-כל-פנים, אם אכן נכח תיאודולי בפגישה, ואין סיבה גלויה לעין שתביאהו להתיימר בזכרונותיו כי היה נוכח בפגישה, שלאמתו של דבר נעדר ממנה, מוסיף הדבר יתר אמינות ויתר הזקף לדיווח של וייצמן בזמן הארוחה לעמיתיו של תיאודולי, שהרי היה זה דיווח בנוכחות עד שמועה איטלקי לאותה שיחה עצמה. וייצמן סיפר למארחיו האיטלקים, כי לאחר שדגו במספר שאלות ועובדות הקשורות בעליה היהודית לפלשתינה, העלה מוסוליני את השאלה, האם בדעת היהודים להקים מדינה בארץ-ישראל ולו גם בתלקה (למשל ברצועת החוף), תוך שהוא, מוסוליני, מביע תמיכתו ברעיון. וייצמן, כאמור, התחמק מתשובה ישירה והבהיר שניתן יהיה לדון בכך כאשר היהודים יגיעו לכדי מחצית אוכלוסיית ארץ-ישראל.⁹⁷ קאטסטיני מספר בתרשומת שלו, שהנוכחים בארוחה התרשמו כי וייצמן היה מרוצה מאד מעצם העובדה שמר-סוליני העלה את שאלת המדינה היהודית, משום שבעצם השאלה טמונה הכרה

95. ASAE תרשומת קאטסטיני: בין היתר הוזמן תיאודולי לארוחה זו עם וייצמן גם את קאטסטיני ואת לסונה, שר המושבות לשעבר. את דבריו וייצמן בארוחה רשם קאטסטיני. ברור שקאטסטיני רשם מה שנראה חשוב ל"אזנים איטלקיות" בדבריו מוסוליני (מפי וייצמן). דבר הלמד מעניינו, שגם זה מביא לפרופורציות שונות, לקיצורים ולדגשים שונים מאשר דברים שרשמו מפי וייצמן על אותה שיחה: יעקובסון, ליאו כהן, דראמונד וזוקופ.

96. אכן יש דמיון-מה בין שני הדיווחים, אם כי הדו"ח של וייצמן מקיף הרבה יותר וכולל הרבה נושאים. ויש כמה נושאים הנוכחים רק בשניהם. למשל, ההחלטה להעביר לטיפולו של המדען Paravano את הצעות וייצמן לגמול בעד הסיוע האיטלקי ע"י סיוע ביוזמה, ידע ומימון לארגון התעשייה הכימית האיטלקית. אך קשה להסיק מכך מסקנות כלשהן. תיאודולי בזכרונותיו גם כולל באותו קטע של תיאור המשאומתן בנוסח "תן וקח" — הבטחות של מוסוליני שלא ספק לא נדונו בשיחה זו. תיאודולי, למשל, מספר, שמוסוליני גילה נכונות "לסייע לווייצמן בהקמת ימייה ציונית [ואכן נחנך בציוויטוקיה קורס מיזח כדי להסמך קציני ים יהודים]. כמו כן יוכלו הציונים ללמוד באיטליה בקאזרטה ובשדות תעופה אחרים, בבתי ספר להסמכת טייסים". פרטים אלה, לא רק שאינם מופיעים בדו"חות אחרים על השיחה, אלא קרוב לוודאי שלא היה להם כל קשר לשיחה עם וייצמן, כי היוזמה להקמת בית הספר הימי בציוויטוקיה באה מהתנועה הרוויזיוניסטית והטיפול בנושא היה — בלעדית — בידי מנהיגיה ופעיליה, ולא בידי וייצמן או נציגי ההסתדרות הציונית. מתקבל על הדעת, שמי שבלבל את היוצרות לא היה בהכרח מוסוליני אלא, כנראה, תיאודולי, שדחס לפרק זה בזכרונותיו את כל סוגיית המעעים עם מנהיגים ציונים בשנים 1933—1934, לרבות נושאים שבאו לידי ביטוי בשיחותיו של תיאודולי עצמו עם וייצמן ועם מנהיגים ציונים אחרים. ייתכן גם שבתיאור זה ניתן לטעות ולדו"ח ודברים שקיימו מוסוליני והדיפלומטים שלו, בינם לבין עצמם, על התמיכה במדינה יהודית כדרך בעלת סיכוי להביא לידי חיסול השלטון הבריטי בארץ-ישראל. תיאודולי בזכרונותיו מספר על הפגישה שארכה שעה וחצי, וייצמן מתאר אותה שיחה עצמה שארכה 40 דקות (לפי דו"ח יעקובסון).

97. ציטאטה מלאה מתרשומת קאטסטיני על קטע זה של השיחה ראה לעיל בעמ' 372.

בזכויות פוליטיות בין-לאומיות שמאפשרות בסיס להתפתחות נוספת.⁹⁸ בהמשך הארוחה סיפר וייצמן — שלאחר שהדוצ'ה השיב בחיוב לשאלת וייצמן על סיכויי תמיכה איטלקית בכלל ושל מוסוליני בפרט שאל: "מה תקבל איטליה בתמורה? לזאת השיב וייצמן, שאין סיכוי לסיוע יהודי בתחום פתיחת השווקים בארץ-ישראל לתוצרת איטלקית, לעומת זאת דיבר על ארגון תעשייה כימית באיטליה, ביוזמה ובמימון יהודי, "אך בעלת אופי איטלקי אשר תמנע את סכנת היבלעותה עלי ידי התעשייה הגרמנית..." רעיון זה נתקבל על דעת מוסוליני, אשר הזמין את וייצמן להתהיל לטפל בהגשמתו בתיאום עם תיאודולי ופאראונו.⁹⁹ גם למארחיו האיר-טלקיים סיפר וייצמן שבשיחתם התייחס מוסוליני לערבים כאדם המתמצא ברצונו תיהם וכי הדוצ'ה חיווה את דעתו, כי "הערבים יצטרכו להשלים" וכי הם מוכנים לכך "ובלבד שהאינטרסים שלהם יובאו בחשבון שעה שייקבע הפתרון הטריטור-ריאלי".¹⁰⁰ כן מסתבר, לפי תיאור וייצמן למארחיו האיטלקיים, שהשיחה גלשה לנושאים כלליים הקשורים בציונות ובעם היהודי וכי וייצמן העמיד את הדוצ'ה על כך שהציונות בארץ-ישראל היא עובדה מוגמרת, הניצבת על בסיס איתן שאינו ניתן לערעור ולבלימה, והמסוגלת לעמוד בפני כל התגרות. וייצמן גם הסביר לדוצ'ה את "התפיסה המקובלת" שהציונות עשויה להיות חייץ במקרה של מלחמה בין מזרח למערב, כמו כן הסביר לו שאין לייחס חשיבות לגורמים בעם היהודי המת-נגדים לציונות, אם על יסוד של ביקורת דתית ("המאשימים את הציונות בחוסר דתיות מספקת") ואם בשל ביקורת הנאמנות הכפולה ("הרוצים להשאיר נאמנים לחלוטין למדינות, בהן הם חיים, תוך שוויון מוחלט של זכויות האזרח").¹⁰¹

לימים, כעבור למעלה משנתיים (בתחילת מאי 1936), סיפר תיאודולי לרב הוון על שתי הפגישות "שיום" בין מוסוליני לווייצמן. ובהקשר זה אף סיפר שמוסוליני "מוכן להקים בארץ-ישראל לא 'בית לאומי יהודי' בלבד, כי אם מדינת יהודים עם צבא וצי משלה", וכי הוא יהיה נכון לקשור קשרי ידידות עם "המעצמה היהודית" השכנה "ביום התיכון שלנו".¹⁰² כשבועיים לאחר מכן, ב-17 ביוני 1936,

⁹⁸ שם, שם.

⁹⁹ שם. המדען Nicola Paravano שנתמנה לטפל בעניין נפגש עם וייצמן כבר למחרת היום והמשיך לקיים עמו קשר ישר, או באמצעות תיאודולי, עד סוף 1934. מסתבר שווייצמן הציג לפאראונו הקמת תעשייה מאגנזיום ומיצרי הלואי שלו, אבל מלכתחילה נתגלו קשיים ולאחר שורת פגישות, התייעצויות ומגעים שקע העניין. ראה אצ"מ Z.4/17123, תכתובה בין וייצמן לתיאודולי ופאראונו ממיא עד אוקטובר 1934.

¹⁰⁰ ASAE, תרשומת קאסטניני.

¹⁰¹ "הראשונים יונכוו לדעת, כי הציונים של היום הינם, כדברי הרב הראשי של ארץ-ישראל, לא רבים, אך הם הפועלים והבונים את המקדש ליהדות העולם כולו: האחרונים הינם חסרי תודעה לאומית, אבודים מבחינתנו, אך מעטים במספר והולכים ונעלמים עם הזמן". שם.

¹⁰² דב הוון לשרתוק, גנף 1.6.36. מכתבי דב הוון. (תודתי לגבי תמר גדרון מנחה מגן, על שהעמידה לרשותי העתקי חומר ארכיוני זה). המכתב, כנראה, לא נשלח משום שרב הוון הניח שייגיע ארצה לפני המכתב. דב הוון שהיה בג'נבה בדרכו לארץ-ישראל

נפגש גם ד"ר גולדמן (שנתמנה בשלהי 1934, לאחר מותו של יעקובסון, לתפקיד נציג התנהלה הציונית בפאריס ובג'נבה) עם תיאודולי. גם בשיחה זו העלה תיאודולי את הנושא, ובבהירות וחריפות רבה יותר מזו שהתיר לעצמו בשיחה עם דב הוז. תיאודולי התבטא בשיחה זו בנוסח, שלמיטב זכרונו של גולדמן השתמש בו מוסר-ליני בשיחתו האחרונה עם וייצמן, דהיינו ש"בית לאומי אינו מהווה פתרון לשאלת היהודים בארץ-ישראל. היהודים זקוקים למדינה יהודית, שאנגליה לעולם לא תעניק להם"¹⁰³.

ד"ר גולדמן שמע, כאמור, מפי מוסוליני עצמו, את עמדתו כאשר נפגשו בפלאצו ונציה ב-13 בנובמבר 1934 (9 חודשים לאחר הפגישה האחרונה של מוסר-ליני עם וייצמן).

גם גולדמן שביקש את השיחה מטעם הקונגרס היהודי העולמי, בא לבקש עזרת מוסוליני בעיקר בקשר עם גורל יהודי גרמניה והעלה לדיון את הנושאים הבאים: בעיית יהודי גרמניה; יהודי חבל הסאר; יהודי אוסטריה ויחס פולין להסכם המיעוטים. שוב היה זה מוסוליני שלאחר הדיון בנושאים אלה העלה את שאלת ארץ-ישראל ונוסחת המדינה היהודית במקום בית לאומי. לפי עדותו של גולדמן, הצהיר מוסוליני שהוא ציוני, ואמר שעל היהודים להקים מדינה יהודית וכי הוא יסייע בידם להקימה. "כבר אמרתי זאת לד"ר וייצמן. צריך שתהיה לכם מדינה ממש ולא אותו 'בית לאומי' מגוחך שמציעים לכם האנגלים"¹⁰⁴.

מלונדון, נפגש עם תיאודולי לפי בקשת ד"ר גולדמן. מלכתחילה נועדה הפגישה להתקיים עם גולדמן, אך הוא נפצע ברגלו ולא רצה שתבוטל. דב הוז התרשם מתיאודולי כ"איטלקי ערום, מלא חיים ומרץ, מרבה דברים ולרוב שלא לעניין כדי להשתמש מדיון בעצם העניינים. עיקר דבריו היה מופנה להסברה והוכחה שמוסוליני הוא חובב ציון... עמדתו האמיתית — במידה שיש לו עמדה משלו — היא כנראה לא ביותר ידידותית". בהזתו בג'נבה נתבקש דב הוז על-ידי ד. בן-גוריון לשוב ללונדון לפעילות מדינית הדומה. בהיותו בפאריס, בדרכו חזרה ללונדון, כתב דו"ח שאכן נשלח לארץ ב-3 ביוני 1936. אצ"מ 25/1322. "דב" אל משה שרתוק.

¹⁰³ אצ"מ 25/1323. גולדמן לבן-גוריון 15.6.36. א"ר גולדמן לווייצמן, 15.6.36. וכן ראה

נספח מס' 3 למכתבו של וייצמן לאורמסבי-גור ב-19.7.36; P.O. 371/19983, p. 105.

וכן נספח מספר 4 למאמר קארפי, שם.

¹⁰⁴ "Mais vous devez créer un Etat Juif. Je suis sioniste moi, Je l'ai déjà dit au Dr. Weizmann. Vous devez avoir un véritable Etat et non pas le ridicule Home National que les Anglais vous ont offert. Je vous aiderai à créer un Etat Juif". Dränger, *Nahoum Goldman*, Paris 1956. II p. 229.

השיחה נתקיימה בצרפתית, והקטע הנ"ל מופיע בספר בשפת המקור של השיחה. תיאור מלא של הפגישה כולה, לרבות קטע השיחה הנ"ל, באנגלית, מופיע באוסף ביוגרפיה של ד"ר גולדמן. הנוסח האנגלי זהה עם הנוסח הצרפתי, מלבד משפט אחד. נוסחו האנגלי אומר: You must have a real country ואילו בנוסח הצרפתי נאמר: un véritable Etat. בדו"ח שחיבר ד"ר גולדמן מיד לאחר הפגישה, כנראה בשביל הנהלת הקונגרס היהודי העולמי, מופיעים שאר הנושאים המעשיים שהעלה ד"ר גולדמן בשיחה: יהודי גרמניה; היהודים בחבל הסאר; היהודים באוסטריה;

עמדת מנהיגים ערבים

בפגישת וייצמן—מוסוליני ב־17 בפברואר 1934 התייחס מוסוליני אל הערבים כאל גורם אשר יש לו מגע עמו והוא מתמצא בהלך-הרוחות הפוליטי שלו. לפי הדו"ח של יעקובסון אמר מוסוליני לווייצמן: "עליכם להקים מדינה יהודית. כבר שוחחתי על כך עם הערבים. אני חושב שאפשר להגיע להסכם, הקושי עלול לעלות מבעיית ירושלים. הערבים טוענים, כי על היהודים לקבוע את בירתם בתל-אביב"¹⁰⁵. ואילו בדו"ח שנמסר באמצעות ליאו כהן מוזכר מוסוליני אמר באותה שיחה: "הערבים אומרים שעל היהודים לראות את תל-אביב כבירתם בעוד שירושלים היא שייכת לערבים"¹⁰⁶. לפי דו"ח זה גם אמר מוסוליני שהוא "מעוניין מאוד לעזור לציונים במידת יכולתו, בעיקר באשר לערבים, שישמח לסייע בהשגת הסכם עמם". בדיווחו לסר אריק דראמונד, הטעים וייצמן היבט חשוב אחר בדברי מוסוליני בהקשר לעמדה הערבית (ואולי היה זה דראמונד שהדגיש בדו"ח שלו את הקטע הזה?). לדברי וייצמן אמר לו מוסוליני, כי "אם יגלו הערבים נטייה לעשות צרות, הוא חושב שיהא בכוחו לרסנם, מאחר שנתונה לו אפשרות השפעה ניכרת עליהם"¹⁰⁷. בדו"ח אחר שגורשם לאחר השיחה, ואשר קטע ממנו צירף וייצמן למכתב ששלח, שנתיים מאוחר יותר, לאורמסבייגור, שר המושבות, מיוחסת למוסוליני העמדה שמעוניין הוא מאד "לעזור לציונים ככל יכולתו, במיוחד באשר לערבים, אשר הוא יכול לערוב להם"¹⁰⁸.

גם לתיאודולי ועמיתיו האיטלקים סיפר וייצמן שמוסוליני "חיוה את דעתו שהערבים יצטרכו להשלים, וכי הם מוכנים לכך, בתנאי שהאינטרסים שלהם יובאו בחשבון בזמן קביעת הפתרון הטריטוריאלי"¹⁰⁹. מסתבר, אפוא, שמוסוליני בא במגע עם מנהיגים ערבים והוא דן עמם גם בשאלת ארץ-ישראל: השאלה של הסדר טריטוריאלי וגבולותיו עלתה על הפרק, מוסוליני התרשם שאכן גודעת לו השפעה ניכרת על הערבים וייתכן שהשתעשע

זכויות המיעוטים בפולין. ואלו הקטע העוסק בדברי מוסוליני על מדינה יהודית, כפי שהוא מופיע בשני הספרים הנ"ל, אינו נזכר בו אף ברמז. W. A. Bericht über die Unterredung von Dr. Goldman mit Signor Mussolini, 13.11.1934.

105. א"י. דו"ח יעקובסון 17.2.1934.

106. דו"ח ליאו כהן, תשובת וייצמן בסוגיית ירושלים ראה לעיל, עמ' 369, וכן הערה מס' 63.

107. F.O. 371/17876, p. 287. Drummond to Sir John Simon, 19.2.1934.

על חלק זה בדו"ח של וייצמן העיר לו דראמונד באיפוק:

"That it might be that in this respect Signor Mussolini was inclined to overestimate his own powers".

אבל בהתאם להוראות מפורשות שקיבל משר החוץ, לפני הפגישה, נמנע דראמונד מלהרחיב את הדיבור בשיחה עם וייצמן על הנושאים הקשורים עם תכניות פוליטיות בקשר לעתיד ארץ-ישראל.

108. "for whom he could answer" נספח מס' 1 (עמ' 104) למכתב וייצמן לאורמסבייגור ב־17 ביוני 1936, F.O. 371/19983, p. 101—104.

109. ראה עמ' 381 לעיל, וכן ASAE תרשומת קאסטניני.

ברעיון של תיווך בין הערבים והיהודים בארץ-ישראל, כחלק ממדיניותו במזרח-התיכון.

- במקביל להידוק המגע עם המנהיגות הציונית עשתה המדיניות האיטלקית מאמץ אינטנסיבי להתקרב למנהיגות הערבית, בעיקר זו של סוריה וארץ-ישראל.¹¹⁰ המנהיגים הערבים שאיתם יצרו האיטלקים מגע רצוף היו בעיקר שכיב ארסלאן ואיחסאן ג'עברי, מהמשלחת הסורית-פלשתינאית ליד חבר הלאומים, וריאד א-צולח מסוריה. הקשרים נטו בג'נבה במהצית השנייה של 1933. בסוף 1933 ביקר ברומא איחסאן ג'עברי,¹¹¹ ובפברואר 1934 קיים שכיב ארסלאן פגישה עם מוסוליני.¹¹² למדינאים אלה מתכוון, כנראה, מוסוליני באמרו לזיויצמן "כבר שוחחתי עם הערבים". דוחות המודיעין הבריטיים אינם יודעים לספר הרבה על חוכן הפגישות הללו, אם כי קיומן היה ידוע להם. מכל מקום, אין בדוחות של המודיעין הבריטי כל סימן שהם ידעו כי בשיחות האיטלקיות-ערביות דנו גם בענין הפתרון הטריטוריאלי לשאלת ארץ-ישראל. במרכז השיחות עמדו, קרוב לוודאי, נושאים אחרים, ובעיקר "משבר" היחסים בין איטליה והעולם הערבי על רקע רדיפות מוסלמים בטריפוליטאניה,¹¹³ אבל כמו בשיחות עם המנהיגים הציונים העלו שני הצדדים גם נושאים נוספים, כל צד בהתאם לסולם העדיפויות שלו. מוסוליני שניסה לפתח בתקופה זו, באורה סימולטאני, אוריינטאציה ציונית וערבית הצליח.
110. סיכום מלא של פעילות זו, בארץ-ישראל עד 1935, בתחום התעמולה, התרבות, המסחר, המדיניות והמגעים החשאיים ראה בתזכיר שהוכן עליידי הנציב העליון ונשלח לשר המושבות בקיץ 1935. Italian Propaganda in Palestine, 10.8.1935, F.O. 371/18958, pp. 286—303.
- חלק מתוכנו של מיסמך זה מופיע כעבור שנה בסעיפים 1—9 של תזכיר משרד החוץ הבריטי מ־21 באוגוסט 1936 (F.O. 371/19983). ראה גם קארפי, שם, נספח מס' 4. על הפעילות של המשלחת הסורית-פלשתינאית ומגעייה עם מוסוליני בשנים 1933—1934. ראה גם תזכיר של H. P. Rice (סגן המפקח הכללי של ה־C.I.D. בארץ-ישראל) למזכיר הראשי של ממשלת המנדט מ־24.4.1935, שמופיע כנספח מס' II למכתבו של המזכיר הראשי של ממשלת המנדט לשר המושבות. F.O. 371/18958, pp. 239—240. Rice to Chief Secretary, 24.4.1935, enclosure II, pp. 245—247 (Hall to McDonald, 8.5.1935).
111. ASAE : תזכיר המהלקה הפוליטית 12.12.1934. הביקור נתקיים בסוף נובמבר או תחילת דצמבר 1933.
112. F.O. 371/18958, p. 293, תאריך מדויק של הפגישה לא ידוע. בתזכיר כתוב "במרועת פברואר 1934".
113. איחסאן ג'עברי שביקר בארץ-ישראל בפברואר 1934 ובפברואר 1935 דיווח להוג הפוליטי שלו בארץ-ישראל (שהיה מורכב בעיקר מבין המקורבים לחוסיינים), שהמשלחת הסורית-פלשתינאית הגיעה בסוף 1933 ובתחילת 1934 להסכם עם האיטלקים. עיקרי ההסכם היו, שהאיטלקים יפסיקו את רדיפות המוסלמים בטריפוליטאניה, ואילו המשלחת הסורית-פלשתינאית בג'נבה תדאג להפסקת התעמולה הערבית האנטי-איטלקית, שהיתה אינטנסיבית מאד בעקבות רדיפות אלה, ואשר שכיב ארסלאן עצמו נמנה עם מעוררה. אין ספק, כי מבחינת האיטלקים היתה זו אחת המטרות המרכזיות של המגעים עם המנהיגים הערביים ב־1933—1934, שם, F.O. 371/18958, p. 246.

"לעקוף" בשיחותיו עם הערבים את שאלת ארץ-ישראל, כשהבטיח לערבים לסייע להם בשאלת סוריה, כשם שסייע להם רבות בהשגת עצמאות עיראק, "ולגלות אהדה — אם כי בחשאי — לערביי ארץ-ישראל במאבקם נגד הציונות".¹¹⁴ סביר להניח שמוסוליני העלה בשיחות גם את הצעת החלוקה הטריטוריאלית כפתרון לשאלת ארץ-ישראל ושהנושא נדון בפירוט כלשהו, שהרי, כאמור, ידע מוסוליני לספר לווייצמן שלדעת הערבים צריכה תל-אביב לשמש בירת היהודים (או החלק היהודי). יתירה מזו, המאמר ב"איל פופולו ד'איטליה", שהתפרסם ב־17 בפברואר 1934 (יום הפגישה של וייצמן עם מוסוליני), מתייחס ישירות לתכנית חלוקה, אשר לפיה תכלול המדינה היהודית את שפלת החוף, בשביל שהדבר "יקל להשיג את הסכמת הערבים". משמע, הנושא כבר נבדק על-ידי האיטלקים, בצורה זו או אחרת ובדרג זה או אחר, גם אצל הערבים. ואכן, תל-אביב כבירה היהודית משתלבת בגבולות מדינה (או קאנטון) של שפלת החוף. הצגת שפלת החוף כאיזור פוטנציאלי העשוי להיות בסיס למדינה יהודית, או לקאנטון יהודי, כשתל-אביב בירתו — היא גישה חדשה, יחסית, במגעים בין הערבים והאיטלקים. נוסחה גיאוגראפית זו, או דומה לה, אינה נזכרת בהקשר כזה לפני ראשית 1934, לפחות באותם מקורות מעטים שניתן ללמוד מהם משהו על כך.

בשלב קודם, בסתיו ובשלהי 1933, ובמישור מגעים נמוך יותר (עובדי משרד החוץ האיטלקי, המארקו תיאודולי, ואולי גם קאטסטיני) סבו הדיונים בין האיטלקים והערבים, בקשר עם חלוקת ארץ-ישראל, על הציר של חלוקת ארץ-ישראל בין צפון לדרום, כשהאיזור הדרומי מיועד ליהודים (כמדינה, קאנטון או "בית לאומי") ותל-אביב אמורה להיות מחוץ לו. ב־24 בנובמבר 1933 כתב תיאודולי למוסוליני על שיחותיו בג'נבה במגמה להשיג הבנה בין הנציגים הציונים והערבים, "דבר הנראה אפשרי עם ההסכמה להקים בית לאומי יהודי בחלק הדרומי של פלשתינה".¹¹⁵ גם תזכיר המחלקה הפוליטית של מיכרד החוץ האיטלקי, שחובר ב־12 בדצמבר 1933 והיה מיועד להפריך מכל וכל את הסבירות של התכנית להקים מדינה יהודית בחלק מארץ-ישראל, מתייחס רק לדיון באפשרות של הקמתה בדרומה של ארץ-ישראל.¹¹⁶ מסתבר, שהמשא-ומתן עם הנציגים הערבים בג'נבה הגיע לשלבים די מתקדמים על יסוד ההנחה של הקצאת דרום ארץ-ישראל למדינה יהודית. כאמור, בשלב מסוים של המגעים (סתיו 1933) אף הסכימו הנציגים הערבים — מסיבה טאקטית או מהותית — לפתרון כזה, אבל התנווהו כנראה בהעברת כל ההתיישבות היהודית לאיזור הדרומי של ארץ-ישראל. ברור לגמרי, שבמסגרת משא-ומתן זה, לא נכללה תל-אביב בתחום המיועד למדינה או לקאנטון

114. איחסאן ג'עברי, שם.

115. לפי ASAE תזכיר המחלקה הפוליטית 12.12.33. אבל מחברי התזכיר מזכירים רק הסכמה ערבית לחלוקה, לפי קווים אלה. כאמור, גם מכל הידוע לנו ממקורות ציוניים על שיחות תיאודולי עם יעקובסון ווייצמן בנובמבר 1933, לא נזכרה אפשרות זאת. ליעקובסון הציע תיאודולי בתחילת נובמבר 1933 "העברת הערבים לפניו הארץ".

116. שם, עמ' 2 וכן ראה לעיל עמ' 374.

היהודי, שהרי מחברי התזכיר מסבירים כי תביעת הערבים לטראנספר מלא של ההתיישבות היהודית אינה מעשית משום ש"ברור שריכוז טריטוריאלי כזה של איגטרסים ציוניים אינו בריביוע. אי אפשר להעביר עיר כתל-אביב ומושבות חקלאיות ציוניות מן הצפון לאיזור אחר".¹¹⁷ אנשי המחלקה הפוליטית של משרד החוץ האיטלקי אף הניחו שעצם הצגת תנאי כזה על-ידי הנציגים הערבים גועדה מלכתחילה להכשיל את הרעיון כולו. ואכן, על רקע זה הבהיר כנראה איחסאן ג'עברי בביקורו ברומא — בלי להכחיש את העובדה שבשלב מסוים (בסתיו 1933) ניתנה הסכמה ערבית עקרונית — "שהתכנית אינה נראית להם כבת-ביצוע" ולכן הם מציעים את הוצנם ממנה.¹¹⁸

תכנית חלוקה זו שהגינה ומקורותיה אינם ידועים, שקעה בתיקי משרד החוץ האיטלקי. אין כל רמז שבצד הציוני ידעו על קיומה. אבל לקראת פברואר 1934 צצה ועלתה אצל מוסוליני אופטימיות לגבי רעיונות טריטוריאליים לפי קווים חדשים. מה היה מקורה? קשה לדעת בשלב זה של המחקר. מכל מקום, לרעיונות שהעמידו את מישור החוף כגרעין של מדינה או קאנטון יהודי היה במה להיאחו במציאות ההתיישבותית של שנת 1933—1934. מחשבות ככיוון כזה, בוואריאציות שונות, ובהבדלים ניכרים בנושאי גבולות, קונסטטוציה, עיתוי ושילבים, רווחו בקרב מדינאים ציונים, ערבים, אנגלים ואתרים. בשיחת תיאודולי-יעקובסון בנובמבר 1933, הציג גם תיאודולי גיטה טריטוריאליה כזאת. מוסה עאלמי היה מהבולטים שבקרב המנהיגים שהשבו בתקופה זו על קאנטונוציה. הוא אף העלה רעיונות הדומים מבחינה טריטוריאליה (אם כי לא מבחינה קונסטטוציונית) לאלה שמוסוליני ו"איל פופולו ד'איטליה" מציגים כגבולות שניתן להביא את הערבים להסכים להם. מוסה עאלמי היה התנו של איחסאן ג'עברי, אחד משיני עמודי התווך של האוריינר-טאציה האיטלקית במדיניות הערבית, האיש שנועד לתאם את הפעילות הפרו-איטלקית בארץ-ישראל, ואשר קיים את המגע עם תיאודולי בסתיו 1933 וביקר ברומא בסוף 1933.¹¹⁹ מוסה עאלמי עזרה אז תובע כללי בממשלת המנדט, מקורב ומקובל מאד על הנציב העליון, היבר באותה תקופה (ספטמבר 1933) תזכיר ארוך ומפורט מאוד, שהוגש לנציב העליון על "עמדות והלכי הרוח של ערביי ארץ-ישראל".¹²⁰ בפרק ההצעות שבמיסמך הוצע מוסה עאלמי, בין השאר, להקצות את

117. ש"ב, עמ' 4 וכן ראה לעיל עמ' 353.

118. שם עמ' 4—5. איחסאן ג'עברי הודיע זאת לאנשי משרד החוץ האיטלקי בסוף נובמבר או החלה דצמבר 1933.

119. על פעילותו של איחסאן ג'עברי ראה בהזכיר רייס הנ"ל. קק. 371/18958 F.O.

247—245 וכן תיאור מפורט בתזכיר הנ"ל של זוקופ מ-10.8.35. סביר להניח

שאחסאן ג'עברי ידע על תכניתו של מוסה עאלמי. לא מן הנמנע שבביקורו ברומא

הוא נתן ביטוי להלכי רוח פוליטיים ברבר התנאים בהם יהיה מוכן מנהיג ערבי

פלשתינאי לשקול רעיונות כשל מוסוליני. אבל אין לכך כל סימוכין. F.O. 371/18958

(p. 295)

120. את התזכיר הארוך בן 20 העמודים שלה הנציב העליון בשלמותו, כנספח למכתבו, אל

רצועת החוף שבין תל-אביב ועתלית וברוחב "שיכלול את הישובים היהודים שבאיזור זה" לקאנטון יהודי עצמאי. היהודים, לפי הצעת עאלמי, יוכלו להביא לקאנטון זה עולים יהודים, כאוות נפשם, ולקיים מערכת תחיקה שתתאים לצרכיהם. הסדר זה יקנה, לדעת עאלמי, יתרון כפול ליהודים. "קאנטון יהודי עצמאי ללא ערבים ונציגות פרופורציונלית של יהודים בממשל של החלק הנותר של פלשתינה"¹²¹.

בחזכיר של מוסה עאלמי מדובר אמנם בקאנטון ולא במדינה עצמאית, וההצעה באה בהקשר מובהק של המשך השלטון הבריטי בארץ-ישראל¹²² וברוח רעיונות ה"קריסטליזאציה" של הבית הלאומי שהחלו רווחים אז (בעקבות מאורעות 1933) בקרב חלק מפקידי ממשלת המנדט ומשרד המושבות ובמידת מה אף אצל הנציב העליון עצמו. אבל אולי אין זה מן הנמנע, (אם כי, כאמור, אין לכך כל סימוכין) שהקווים הטריטוריאליים שבתכנית מוסה עאלמי שימשו בסיס גם להתייגותם של שפיב ארסלאן ואיחסאן ג'עברי עם מוסוליני, שאולי אף חשב שהם מהווים בסיס, שניתן לקרבו לתכנית חלוקה של ממש.

תכניתו של מוסה עאלמי לא היתה יוצאת-דופן בהלכי-הרוח של חלק מהמנהיגות הערבית. אדרבא, מוסה עאלמי ביקש לייצג את הלך-הרוח של גורמים שונים במנהיגות הערבית ולעיתים אף לקשר בין הנציב העליון ובין חוגים קרובים לוועד הערבי העליון (וביניהם המופתי והחוסיינים). כיווני מחשבה דומים היו גם אצל אישים אחרים. סר קוסמו פארקינסון¹²³ מספר שבזמן "סיוור הלימודים", ייערך

שר המושבות ב-23 בדצמבר 1933, שעסק בסיכום המצב בפלשתינה. C.O. 722/257/37367 II, Wauchope to Cunliffe-Lister, 23.12.1933. Enclosure V: "Present state of mind and feelings of the Arabs of Palestine".

להלן: חזכיר מוסה עאלמי. באותו תיק מצויים תמצית והערות חשובות בשביל שר המושבות על המכתב הנוספים, שהכין H. F. Downie מן הפקידים הוותיקים והמנוסים במשרד בשאלת ארץ-ישראל. מהן ניתן ללמוד רבות על עמדת חלק מפקידי משרד המושבות. שם: Downie: Notes on Situation in Palestine, 31.1.1934. "split that part of Palestine [lying between Tel-Aviv and Atlit] with a depth covering the Jewish colonies in that area, and establish there an independent Jewish Canton. The Jews may then bring any number of immigrants they like to that canton and may pass any legislation which they consider suits them best. Simultaneously with that establish a national Government all over Palestine. The Jews will then have the double benefit of having their own independent canton without any Arabs and of being represented in the remaining part of Palestine in proportion to their numbers". עמ' 18.

¹²² "Both the Jewish Cantons and the Arab Palestine will be under the guidance of the Mandatory", *ibid.*, p. 19.

¹²³ Sir Arthur Charles Cosmo Parkinson, סמנכ"ל משרד המושבות הממונה, בין השאר, על ענייני המזרח התיכון. מוותיקי פקידי משרד המושבות שבו שירת מ-1909. ב-1937 מינה למנכ"ל משרד המושבות ומאוחר יותר למנכ"ל משרד הזומיניונים.

בארץ-ישראל בסוף 1933, נפגש בארמון הנציב בירושלים עם אחמד חאלידי,¹²⁴ שבמסגרת שיחתם הציע פתרון שאלת ארץ-ישראל אפילו בדרך קיצונית ומונחקת יותר של חלוקה טריטוריאלית. אמנם יסודותיה, לפי ריווחו של פארקינסון עצמו, אינם ברורים כל צורך. המדובר, לדברי פארקינסון, בהצעה "לחלק את פלשתינה על-ידי קו משוך בערך ממזרח ליפו—תל-אביב ולתת את החלק הצפוני ליהודים ואת החלק הדרומי לערבים" ולבנאם, בדרך כלשהי, את ירושלים, בית לחם ונצרת.¹²⁵

לאמיתו של דבר חיבר אחמד חאלידי, בסוף 1933, תכנית קאנטוניזציה מפורטת למדי, הן מן הבחינה הטריטוריאלית והן מן הבחינה הקונסטטיטוציונית. תכניתו שנקראה "חלוקת פלשתינה ליחידות פוליטיות" אף הובאה לידיעת עיתונאים יהודים בירושלים ולתשומת לב של ההנהלה הציונית.¹²⁶ הקאנטון הערבי אמור היה לכלול, אליבא דחאלידי, את הנפות והמחוזות של באר-שבע, עזה, מג'ל, ירושלים, חיפה, רמלה, שכס, ג'נין, תול-כרם, עכו, בקעת הירדן, בית-לחם ובית-שאן. כלומר, בקאנטון זה שצריך היה להיקרא "טוריה הדרומית", עתידים היו להיכלל כל שטחי הנגב והדרום, כל איזור ההר וחלק ניכר משפלת החוף, להוציא איזור השרון והשומרון והעמקים הצפוניים. ואילו הקאנטון היהודי שייקרא "ארץ-ישראל" יכלול את מישור החוף בין תל-אביב וחיפה ("ממערב למסילת-הברזל"), עמק יזרעאל ("מחיפה לבית-שאן"), עמק הירדן ("מבית-שאן לטבריה") והחלק הלא הררי של הגליל המזרחי ("מטבריה לחולה").¹²⁷ מחבר התכנית הדגיש

124. C.O. 733/248/17688, Parkinson, Minute, 5.12.1933. השם וכתב אחמד חאלידי. הכוונה לאחמד סאמח אל חאלידי ממשפחת חאלידי המפורסמת, סגן מנהל מחלקת התינוך הממשלתית ומנהל הסמינר הערבי הממשלתי בירושלים. הוא נמנה עם המשכילים, אנשי ההגות והחינוך הבולטים בין נכבדי הערבים בירושלים. פרסם כתבי יד ערביים עתיקים וגם חיבר ותרגם ספרי לימוד בערבית (פרסים נוספים, ראה שמעוני, ערביי ארץ-ישראל, עמ' 212). פארקינסון מגדירו בדרך פאטרונאלית קמעה: "a good education officer though very politically minded".

125. "to divide Palestine by a line drawn roughly east from Jaffa — Tel-Aviv and to give the Northern part to the Jews, and the Southern part to the Arabs, but some kind of internationalisation would be necessary for Jerusalem, Bethlehem and Nazareth". C.O. 733/248/17688, Parkinson, Minute, 5.12.1933.

126. האיפורמאציה הגיעה, באמצעות עיתונאים עמיתים, לגרשון אגרונסקי, עורך ה"פא" לשתיין פוסט". אגרונסקי העבירה לידיעתו של משה שרתוק. מסתבר, כי בהנהלה הציונית אף ידעו על כך שהתכנית נידונה בין אחמד חאלידי ופארקינסון בעת ביקורו של האחרון בארץ. ראה: אצ"מ S.25/2. שרתוק ללוריא, 14.12.1933 (ונספחים).

127. "...an area extending from Tel Aviv northwards to Haifa in a line west of the railway, and from Haifa to Beisan in line west of the Hedjas railway and from Beisan to Tiberias, and from Tiberias to Huleh". ibid. C.Z.A. S 15/2. תול-כרם — עתליה — חיפה.

שהגבולות מעורפלים, ואין להתייחס אליהם כאל גבולות סופיים ומוחלטים וניתן יהיה לקובעם בהתאם לתנאים.

הערים הקדושות (בלשון המיסמך "הערים הדתיות") — ירושלים, חברון, בית-לחם, נצרת וצפת — תוכרזנה כערים "חופשיות". היפה תהא "גמל חופשי" בחלק הצפוני.¹²⁸ ליהודים לא תהא זכות לרכוש קרקעות או להגר לקאנטון הערבי אלא אם כן יסכימו לנהוג בהתאם לחקיקה והתקנות של הערבים. כזה יהיה גם דין הערבים לגבי הקאנטון היהודי.

ממשלה מרכזית שתשב בירושלים תהא מורכבת באופן פרופורציונאלי ותטפל בעניינים משותפים שהם: מערכת המשפט, דואר וטלגראף, מכסים, תחבורה ציבורית, מטבע, גבולות והגנה. לכל קאנטון תהיה רמה גבוהה של מימשל עצמי שתכלול את מערכת החינוך, הבריאות, המינהל, המשטרה וכו'.

במקום ממשלת המנדאט תבואנה שתי הממשלות המקומיות. נציג ממשלת בריטניה יפעל כמקשר בין הקאנטונים. בשני הקאנטונים ישרתו למשך כמה שנים יועצים בריטיים. בכל קאנטון וקאנטון תקום "מועצה מחוקקת" שתהא בעלת סמכות מלאה בענייני חקיקה ותיקון תקנות. מועצה מבצעת עליונה (supreme executive council) שתורכב מחברי שתי מועצות המחוקקים הקאנטוניות, תטפל בנושאים המשותפים לשני הקאנטונים. הנציג הבריטי יפעל כמקשר. כל חילוקי-הדעות יופנו לחבר הלאומים, לבית-הדין העליון בהאג או ל"מועצת המלך" בלונדון (Privy Council).

ייקטו צעדים להביא לאיחוד הקאנטון הערבי ועבר-הירדן. עברית תהא השפה הרשמית של הקאנטון היהודי; ערבית — של הקאנטון הערבי.

תכניתו של האלידי פורסמה פרסום נסיוני בעילום שם, ב"פאלסטיין" מה-17 בדצמבר 1933. עורך הפאלסטיין עשה זאת על רקע של התקפות אנונימיות בעיתונות הערבית על שיטת הקאנטונים והוקעתם של כוגדים ערבים המוכנים להקים "ממלכה יהודית בארץ ערבית".¹²⁹ אחמד חאלידי לא נרתע מהלך-הרוחות העויין בעיתונות הערבית ואף לא מאי-ההיענות של המנהיגות הציונית הרשמית והמשיך לדון על תכניתו עם אנשי "ברית ילום".¹³⁰ במכתב למאגנס, ב-23 ביולי

"Haifa will be a free port of North division..." ibid. 128

129. התוקף העיקרי היה צאלח אל חלדי, יריב של אחמד חאלידי, שפרסם התקפותיו בעילום שם, בעיתון "ג'מעה אל עריבה", בסוף דצמבר 1933. אחמד חאלידי ועורך "פלשתין" הניחו שהשמועות על שיחת האלידי ופארקינסון הגיעו אל חלק מהמנהיגות הערבית. שמועות בדבר תכנית להקמת "מרכז יהודי אוטונומי באזורים שונים של פלשתינה" המשיכו לעורר חשדות ולהעכיר את האווירה בקרב המנהיגות הערבית במרוצת שנת C.I.D. Periodical Appreciation Summary No. 6/34. F.O. 371/17878. 1934 p. 420. 3.4.1934.

בינואר 1934 הופיעו בעתונות האיטלקית מאמרים על סיכויי ביצוע קאנטוניזציה בארץ ישראל שיש בהם דמיון בולט לתכנית האלידי. אצ"מ S 25/1236. דאנטה לאטס למשרד הציוני בלונדון. סקירה עתונות 29.1.1934.

130. אחמד חאלידי העריך שמפא"י לא תקבל את התכנית, וכי תעמוד על כך שתישמר

1934, מודה האלידי, שתכנית הקאנטוניזציה אינה אידיאלית, אבל ייתכן שהיא המעשית ביותר מכל התכניות שהוצעו עד כה לפתרון שאלת ארץ-ישראל. הפעם הוא מוסיף לתכנית פרטים וכן גם קווים ויסודות של יתר קביעות וסופיות; האלידי ניסה לשכנע את מאגנס שההצעה יש בה כדי לספק את צורכי היהודים, תוך שהיא מביאה בחשבון את האינטרסים הערביים והשיבות ההכנה היהודית-ערבית. לפי הישובו יכלול הקאנטון היהודי $2\frac{1}{2}$ מיליון דונם [מיליון דונם נוסף על השטח המצוי בידי היהודים] ומאחר שמדובר בשטחים הפוריים ביותר בארץ-ישראל יהיה לאלידים יל היהודים לקלוט בתומו את מירב העליה האפשרית. גם הפעם הוזה האלידי איחוד הקאנטון הערבי עם עבר-הירדן, בראשותו של האמיר עבדאללה ("זה יספק את הערבים ויפצה אותם על אבדן כל אשר היה עד כה בידיהם"). הוא אף מניח שעבדאללה יכהן כראש המועצה המבצעת של שני הקאנטונים. האלידי גם מביא בחשבון שיהיה הכרח לעשות "טראנספר מסוים של רכוש ואוכלוסין" והוא מסביר שליהודים "שמורה הזכות להתיישב ב"ערים החופשיות" (ירושלים, צפת, חברון) ואף זה יגביר את יכולת הקליטה של עליה יהודית.¹³¹

התכנית של האלידי הרחיקה לכת יותר מכל התכניות הערביות שהוצעו — במישור הטריטוריאלי והקונסטיטוציוני — במגעים יהודיים-ערביים או ערביים-אנגליים בתקופה זו.¹³² תכנית הקאנטוניזציה בנוסח זה או אחר, אף שנשקלה בין

זכות ההתיישבות היהודית בכל הלקי ארץ-ישראל. הדבר לא הגיע לכלל דיון במוסדות מפלגתיים או ציוניים רשמיים. אבל משה שרתוק העביר את המיסמך לידיעת המשרד הציוני בלונדון ובאמצעותו לבן-גוריון. ששה בלונדון באותה עת. במכתב המלווה ציין שרתוק, שהתכנית אינה אלא דגם חדש של תכנית מאגנס-פילבי וכי חשיבות המידע הטמון בה הוא בעיקר בכך, שהיא מלמדת "the length to which certain Arabs are prepared to go. You will see they do not go too far".
C.Z.A. S 25/2, Shertok to Lourie, 14.12.1933.

131. מכתב האלידי למאגנס. מובא אצל Hattis, The Bi-National Idea, Tel Aviv 1970. p. 124. (מתוך ארכיון מאגנס, הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי; P 3/11/143). האלידי הור במכתב זה על הצד הקונסטיטוציוני ואף הרחיבו. תקומנה ממשלות עצמאיות, ואוטונומיות במידה רבה, בכל קאנטון וקאנטון. הקאנטונים יקיימו הסכמים עם ממשלת הכנעאט לתקופה נעבר של שנים מספר שהיא תקופת הכנה לכניסתם לתברר הלאומים (כלומר, הפעם הדגשת הקאנטוניזציה כשלב מעבר לעצמאות מלאה). בירושלים תקום מועצה מחוזית משהתפת ליהודים, לערבים ולאנגלים, שתהא אחראית למקומות הקדושים וכן: לברייתדין הגבוהים והמעורבים; לדואר וטלגראף; למס; למסילת-הברזל; למטבע והגנה של שני הקאנטונים. שאר הפונקציות הממשלתיות תועברנה לממשלות הקאנטונים. 1) בתידין עד לרמת ביתדין כהנוי; 2) חינוך; 3) הקלאות; 4) משטרה מקומית; 5) עבודת ציבורית וכו'. ערבית ועברית תוכרנה כלשונית רשמיות כל אחת בקאנטון שלה. היקמנה "מועצות מתוקקות" בעלות סמכויות בכל אחד מהקאנטונים...

132. זו היתה גם דעת אנשי "ברית שלום". ראה Hattis p. 123. (מכתב מניה שותט לדייר לוריא מ-14.12.1933).

הערבים לבין עצמם, ובאורח לא רשמי אולי גם בין הערבים לממשל הבריטי בארץ (בתקופת צ'נסלור), נמצאה, כנראה, בסופו של דבר בלתי מעשית או בלתי רצויה. גורג' אנטוניוס, שנשאל על ידי פארקינסון (בעת ביקורו בארץ, בדצמבר 1933) לדעתו על תכנית האלידי, סיפר לו "הצעה בעלת אופי כזה הועלתה... בתקופת צ'נסלור ונדחתה לאחר שנבחנה"¹³³. אנטוניוס, על כל פנים, העריך תכנית כזאת, בסוף 1933, כבלתי מעשית.¹³⁴

עמדת הבריטים והגופות

הידיעות על השתרבות נושאים הקשורים בעתיד ארץ-ישראל למערכת המגעים של הדיפלומאטיה האיטלקית עם מנהיגים ציונים החלו להגיע לשגרירות הבריטית ברומא ולממשלת בריטניה בנובמבר 1933. באותה תקופה היו משרד המושבות והקאבונט נתונים לבחינה יסודית של המדיניות הארצישראלית שלהם בעקבות המאורעות (אוקטובר 1933).¹³⁵ אלא שבשלבי ההתייחסות הראשונים של משרד החוץ, ואפילו של משרד המושבות, לידיעות מרומא, לא גיכר כל קשר לדיונים העקרוניים. בחלוקת העבודה ובחלוקת הסמכויות הבין-מיניסטריאליות בתקופה זו, הוגדר במפורש שבכל נושא הקשור בשאלת ארץ-ישראל חייב משרד החוץ לבקש את הוראות משרד המושבות, ונוהל זה נשמר גם במקרה זה.¹³⁶ עם זאת, בתהליך העברת המידע והמיסמכים (דו"חות השיחה של קאטסטיני עם וייצמן ב־13 בנובמבר 1933)¹³⁷ לחוות דעת משרד המושבות, מתגבשת התגיבה הראשונית של כמה מפקדי משרד החוץ עצמו. ממנה ניתן ללמוד כי: א. על אף ההפתעה וההרגשה שהסתום מרובה על הברור בפרשה זו הסיכו במשרד החוץ בלונדון מדברי

133. C.O. 733/248/17688, Parkinson, Minute 5.12.1933. מכר משרד המושבות וממשלה המנדט לא נמצאה ב־1933 כל עדות בכתב שאכן נתקיימו שיחות על נושא זה אצל צ'נסלור. הפניון גם נבדק ע"י פקיד משרד החוץ. דות שנה ויותר קודם לכן על רקע השמועות שפרצי סהיב תכניות עבאס חילמי המדומות, וגם אז לא נמצאה כל עדות לתכניות קאנטינוציה או חלוקה. ער המוטבנה הודיע להנהלה הציונית בלונדון, באורה רשמי, שאין בניקי משרדו או ממשלה המנדט כל סימו לתכנית כזאת וכי אינו יודע על יוזמה בריטית כלשהי בביוון כזאת. אצ"מ S 25/2 ויליאמס (סגן ער המושבות), בשם ער המושבות, למזכיר המוכנות. C.O. 733/219/97105. 20.3.1932. השובה ברזח זו ליבל גם פרויב' ביוצצרי מציאני. Downside: Minute, 9.3.1932.

C.O. 733/248/17688, Parkinson, Minute, 5.12.1933. 134.

135. על בעיה זו של נסיונות לעיצוב מדיניות בריטית חדשה בעמדת האחריות ראה: Dr. G. Sheffer: *British Policy Towards Palestine 1929--1939*, Ph. D. Thesis, Oxford 1970. (unpublished).

136. התיאוריה והפראקטיקה של התיאום הבין-דפארטמנטאלי בנושא זה בקאבונט הבריטי היו שגורות בתקופות שונות. בתקופה ממשלת אטלי למשל, ירד מאד מעמדו של משרד המושבות לעומת משרד החוץ, הן כתוצאה ממעמדו האישי המיוחד של ביוון והן כתוצאה מירידה אובייקטיבית של מעמד משרד המושבות.

137. ראה לטיל, עמ' 349 ואילך.

קאטסטני ותיאודולי, שאכן הציע וייצמן למוסוליני פתרון של חלוקה עוד בשיחתם באפריל 1933. ב. לא היתה כל ביקורת או רוגז על יוזמה כזאת מצד וייצמן; בעצם לא היתה כל התייחסות, לכאן או לכאן, ל"מהלך" של וייצמן. ג. נימת הביקורת הופנתה בעיקרה כלפי קאטסטני, שלא זו בלבד שלא פסל את יוזמתו של וייצמן "על הסף", אלא לכאורה אף העניק לו עידוד כלשהו. אבל גם ביקורת זאת, אפילו בתכתובת הפנים-משרדית, התבטאה בטון מתון למדי. ד. כל פקידי משרד החוץ הנוגעים בדבר התנגדו לרעיון החלוקה וראו בו פתרון לא מעשי ו/או פתרון לא רצוי. ה. רובם חישו שבמהלך איטלקי זה צפויות סכנות פוליטיות, שטיבן עוד לא ברור, וכי יחסו האוהד של מוסוליני למדינה יהודית אינו רק מ"אהבת מרדכי". גורל-ברנס, פקיד מחלקת המזרח, במשרד החוץ הבריטי, שאל שולחנו הגיעו ב-21 בנובמבר 1933 הידיעות הראשונות ששלח ויליאם סטראנג מג'נבה, הגיב בחשדנות מה, אבל בעיקרו של דבר הוא התייחס לנושא בדרך משרדית ופורמאלית והציע לממונים עליו לחכות לידיעות נוספות מרומא ולבקש הוות דעת של משרד המושבות ושל הנציב העליון בארץ-ישראל.¹³⁸ אלכסנדר נוקס-הלם, הממונה על גורל-ברנס במחלקת המזרח, אישר את הצעותיו המעשיות של גורל-ברנס, ואף העלה את ההשערה שההוכחות הנסיבתיות הן שמוסוליני אינו מסתייג מהצעת החלוקה. נוקס-הלם התייחס כבר בשלב זה לגופם של דברים, מתח ביקורת על עמדתו של קאטסטני בשיחה עם וייצמן ופסל את הרעיון מסיבות שונות. ראשית, מפני שהצעה זו "יכולה להיות צעד בכיוון של מסירת ארץ-ישראל, כולה או מרביתה, לידי היהודים כשלערכים יותירו רק, או כמעט רק, את עבר-הירדן".¹³⁹

¹³⁸ "This explains the reason for Dr. Weizmann's visit to Rome last April... I doubt whether Signor Mussolini close interest in the subject... any good..." F.O. 371/16927, p. 433, Gorell-Barnes, Minute 22.11.1933. "I think that our first steps should be to ask for the observation of C.O. and Sir A. Wauchope", *ibid.* William Lethebridge Gorell-Barnes פקיד במשרד החוץ היה בדרך כלל במשרד החוץ שטיפל ישירות בענין ארץ-ישראל. (Eastern Department) Alexander Knox Helm היה הממונה הישיר על גורל-ברנס במחלקת המזרח. George William Rendel היה עד 1938 ראש מחלקת המזרח במשרד החוץ ומעצביה החשובים של המדיניות הבריטית בארץ-ישראל, בשנות השלושים. Lancelot Oliphant היה ממנכ"ל משרד החוץ, שבתחילתו נכללה מחלקת המזרח. Robert G. Vansittart היה ממנכ"ל משרד החוץ. Sir John Simon היה שר החוץ. ¹³⁹ "It seems unfortunate that M. Castanini should have given Dr. Weizmann any encouragement regarding this partition proposal". Helm: Minute 22.11.1933. *ibid.*

This partition proposal "which may well be a move in the direction of getting Palestine entirely or almost entirely for the Jews, leaving the Arabs only, or almost only, with Transjordan". *ibid.*

שנית, "רעיון החלוקה כשלעצמו" נראה לו "בלתי-מעשי לאור התגובות הנרגשות שהוא עורר זה לא כבר", והוא מוסיף "שלא נוסה לבצעו".¹⁴⁰ ג'ורג' ויליאם ראנדל, ראש מחלקת המזרח, קיבל את ההצעות המעשיות של פקידיו וליווה את הסכמתו בהבעת תמיכה "מה הצדקה יש להם, לאיטלקים, לתחוב את אפם לעניין זה".¹⁴¹ מכל מקום, הוא לא האמין שהתערבות איטלקית זו מועדת אך ורק להיטיב ליהודים. ראנדל, שהעביר את המיסמכים לחוות דעתו של משרד המושבות (ובאמצעותו לנציב העליון בארץ-ישראל) ולשגריר הבריטי ברומא לשם השגת אינפורמאציה נוספת, ליווה את החומר בתמצית חוות דעת שנתגבשה עד כה במשרד החוץ בלונדון. לעמיתו א.ג. ויליאמס, הממונה על הנושא הארצישראלי במשרד המושבות, כתב: "תכנית וייצמן לחלוקת ארץ-ישראל נראית לא-מעשית בהחלט ויש להצטער אף על אותו קורטוב עידוד שהעניק קאסטטיני לווייצמן".¹⁴² לשגריר הבריטי ברומא כותב ראנדל בשאלה זו כמעט באותו נוסח.¹⁴³

"The whole idea of Partition seems to me to be impracticable one.¹⁴⁰ in face of the strong feelings which have already been aroused and I imagine that we would not try to carry it". *ibid.*

הכוונה, כנראה, לסערת הרחוח שפרצה בעיהונות, היהודית והערבית, בסוף 1931 והחילת 1932 בשל גל השמועות בדבר יוזמה למשאומתן השאי ערבי-ישראלי בלונדון על רקע תכניות חלוקה או קאנטוניזציה הקשורות בשמו של עבאס חילמי. יסודן של השמועות היה בהדלפת מיסמכים שהיו בעיקרם מזוייפים.

"I cannot see what justification the Italians can have for trying to¹⁴¹ intervene in this business". F.O. 371/16927, p. 434. Rendel: Minute 23.11.1933.

"Weizmann's plan for the partition of Palestine is quite impracticable.¹⁴² and we think that it is a pity that Catastini gave him even as much encouragement as he did". C.O. 733/248/17688, Rendel to Williams, 1.12.1933.

חלוקת הסמכויות בדרג הבינוני שבמחלקת המזרח התיכון במשרד המושבות היתה פחות מוגדרת, מבחינה טריטוריאלית והירארכיונית, מאשר במשרד החוץ. התפקיד של מעין ממונה על "השולחן הארצישראלי" במחלקה זו היה בידי Owen Gwyn Revell Williams והוא גם היה, בדרך כלל, איש הקשר עם משרד החוץ בשאלת ארץ-ישראל. אבל Harold Frederick Downie שהיה שוהידורגה לוויליאמס — פקיד משרד המושבות מאז 1912 ולשעבר ממונה על "השולחן הארצי-ישראלי" — טיפל גם הוא לעתים קרובות בנושא הארצישראלי גם בהקופה זו. הממונה על ויליאמס ודאוני היה סמונ"ל המשרד Sir Cosmo Parkinson (ראה לעיל, הערה מס' 123) והממונה עליו היה המנכ"ל (Permanent Under-Secretary) Sir John Maffey שר המושבות בשנים 1931—1935 היה Sir Philip Cunliffe-Lister שבי-1935 נהיה Viscount Swinton ומילא — מאותו מועד — תפקידים מיניס-טריאליים שונים עד תום מלחמת העולם השנייה.

"We should be grateful for any information you can give us regard-¹⁴³ ing the Italian reactions to Weizmann's suggestions for the partition of Palestine. Our own view is that it is unfortunate that Catastini

מתקבל רושם, שהאינפורמאציה של קאטסטני ותיאודולי הטעתה את משרד החוץ הבריטי, אם משום שלא היתה שלמה ומדוייקת, ואם משום שנועדה מלכתחילה להטעות. הטעיה זו איפשרה מן הצד האחד, הסבר מניח את הדעת לפעילות האיטלקית המוגברת בשאלת ארץ-ישראל במגעים עם האנגלים עצמם ועם הציונים; מן הצד האחר, אופן הצגת העובדות — כאילו יזום השיחה על עתיד ארץ-ישראל ומציע רעיון החלוקה היה וייצמן ולא בני שיחו האיטלקים — החליש במידת מה את העירנות הבריטית לגבי הכוונות מרחיקות-הלכת וארוכות-הטווח שביזומת מוסוליני. האיטלקים, כאמור, היו מעוניינים, כנראה, בהסוואה זו בכדי למנוע ביקורת על חריגת תיאודולי וקאטסטני מסמכותם, הן בשל אופי המהלך, שהיה חלק ממדיניות מקיפה יותר בעלת מהלכים מקבילים וסותרים כלפי הערבים והיהודים, והן משום שהיתה זו תקופה של מעין "ירח דבש" ונסיונות הידברות איטלקית-אנגלית;¹⁴⁴ ואולי היו מעוניינים בכך גם כדי לרכך את רישומו של המהלך שעשה מוסוליני, אשר נראה לאנשי משרד החוץ האיטלקי עצמם כחסר סיכוי ומזיק מכל בחינה שהיא.¹⁴⁵ המהלך הזה — אם היה מתוכנן — הצליח במידה רבה. משרד החוץ הבריטי הגיב והעריך את המצב על יסוד ההנחה שהמדובר ביוזמה וייצמן, והדבר, כאמור, לא הדאיגם במיוחד; המשרד ביקר את נכונות האיטלקים לדון עם וייצמן בנושא שהוא כל כולו בתהום הסמכות הבריטית, ואף הגיח שווייצמן הציע לאיטלקים חלוקה כפתרון שעל הבריטים לאמצו. על אף הערת ראנדל אין סימנים ממשיים להתעוררות השדות המורים אחרים, שמא יש כאן יוזמה איטלקית שנועדה לפגוע בעצם הנוכחות הבריטית בארץ-ישראל או אף להגיה יסודות למדיניות של חדירה איטלקית לאזור.¹⁴⁶ מפתיע הדבר שבמערכת החגובות והשיקולים הפנימיים של השגרירות הבריטית ברומא ומשרד החוץ בלונדון לא הושם לב כלל להתבטאויות הבוטות של העיתונות האיטלקית בזכות החלוקה, לא בספטמבר 1933 ואף לא מאוחר יותר, בפברואר 1934. האם משום שדראמונד היה שגריר חדש, או משום שהאימון שנתן דראמונד בתיאודולי — ידידו האישי מימי שירותו בגינבה — הוליכו שולל? מכל מקום, ברור לחלוטין שדאגת הבריטים באשר לפעילות האיטלקית בארץ-ישראל ובלבאנט היתה בעיקרה, והוסיפה להיות, מן הפעילות התעמולתית והאחרת כלפי הערבים, כמעט ללא שימת לב לפעילות

gave Weizmann as much encouragement as he did". F.O. 371/16927, p. 439, Rendel to Drummond 1.12.1933.

144. בשבוע שלאחר ביקורי האחרון של וייצמן אצל מוסוליני ביקר אצלו אנתוני אידן לשיחה ארוכה בדבר אפשרות קיום ועידה נגד הזיון. מוסוליני שעורר עד אז את תקנות הדמוקראטיות המערביות בשל עמידתו על משמר עצמאות אוסטריה במשבר יוני 1933, עדיין לא פגש את היטלר. ד"ח שיחתו עם אידן מעיד על סקרנות לגבי אופיו של היטלר. Eden: *Facing The Dictators*, pp. 76—9.

145. תזכיר המחלקה המדינית של משרד החוץ האיטלקי נגד תכניות החלוקה של מוסוליני נכתב ב-12 בדצמבר 1933. תיאודולי נפגש עם דראמונד, ברומא, למחרת היום.

146. כפי שאמנם הסביר מוסוליני לתיאודולי ב-18 בספטמבר 1933.

שהופנתה כלפי היהודים.¹⁴⁷

גם פקידי משרד המושבות, הבקאים והרגישים יותר לבעיות ארץ-ישראל, לא יצאו מגדרם כאשר הגיעו דיווחים אלה, אם כי מטבע הדברים היתה גישתם מעשית יותר, גם לגופם של הנושאים וגם בהצעת מהלכים טאקטים.¹⁴⁸ א.ג. ויליאמס (שאפשר להגדירו כממונה על השולחן הארצישראלי במשרד המושבות) מזכיר, ש"נושא הקאנטוניזציה... אכן התעורר בעבר",¹⁴⁹ וכעמיתיו במשרד החוץ הוא מבקר את אורה פעולתו של קאטסטיני בנדון מיכוס ש"אין זה מעניינה של מחלקת המנדאטים שבמזכירות הליגה".¹⁵⁰ אבל התמיהה העיקרית שהעלה ויליאמס קשורה במהלך של וייצמן ש"דן עם מוסוליני בהצעה אשר יש לדון בה, בראש ובראשונה, עם המעצמה המנדאטורית". ויליאמס ידע גם לספר לעמיתיו, כי בשנים האחרונות לא העלה וייצמן כל הצעה מסוג זה (חלוקה או קאנטוניזציה) במגעיו עם ממשלת הוד מלכותו. דעתו של ויליאמס היתה שלא להיחפו בהבעת השקפת משרד המושבות לפני קבלת מידע נוסף ושם יפנו וייצמן או האיטלקים אל השגרירות ברומא ברעיונות כאלה — צריך קו תגובתה להתבסס על שתי הנחיות :

א. "עמדה בלתי-מחייבת לחלוטין באשר להצעה גופא";

ב. "ממשלת הוד מלכותו אינה מסכימה שיש לאיטליה איזה שהוא locus standi אשר יצדיק את התערבותה בעניינים הנוגעים למדיניות ואדמיניסטרציה של ארץ-ישראל".¹⁵¹

¹⁴⁷ בדו"ח על הפעילות האיטלקית בארץ-ישראל משנות השלושים המקודמות, שחבר בקיץ 1935 על-ידי ה-C.I.D. בארץ-ישראל, מוקדשים 15 עמודים ויותר (29 עיפים) לפעילות בקרב הערבים ורק סעיף קצר אחד, בן חצי עמוד בשם The Jewish side not neglected המוליטיים של מוסוליני ואחרים עם מנהיגים יהודיים. ואין הוא מוזכר כלל את המגעים 10.8.1936. ככל שמדובר היה בהערכת המצב והגישה של פקידי משרד החוץ האיטלקי לא היתה אולי ההערכה הבריטית מיטעיה כל כך. ראה : ASAE תזכיר המחלקה הפוליטית 12.12.1933.

¹⁴⁸ אופייני הדבר, כי בעוד שבמשרד החוץ הגיע הטיפול בידיעות מאיטליה בשלב זה עד לדרג הבינוני של מנהל מחלקת המזרח, הגיע הטיפול במשרד המושבות עד לדרג של השר עצמו, שאישר וקבע את נוסח התשובה וההוראות למשרד החוץ. כל החומר, ההערות וההצעות של משרד המושבות בסוגיה זו מצוי בתיק C.O. 733/248/17688 [1933] "The question of 'cantoning' Palestine between Jews and Arabs has been tentatively raised in the past". *ibid.* Williams Minute, 4.12.1933. כוונתו אולי ל"סנסאציה" שיוחסה לעבאס חילמי והבדיקות שנעשו במשרד המושבות בקשר לשמועות שנפוצו בעקבותיה. ראה גם אצ"מ S 25/2 ולעיל הערה מס' 26. ואולי התכוון לדיון בנושא בשלב מוקדם יותר.

¹⁵⁰ זה היה, כאמור, הפקידו הרשמי של קאטסטיני. ויליאמס התייחס אליו בתוקף הפקידו זה, ואף דן בשאלה מנקודת מוצא של חלוקת סמכויות בין חבר הלאומים לבין המעצמה המנדאטורית. אלא שקשה להבחין בפעילותו של קאטסטיני, מה פעל בתוקף הפקידו במזכירות חבר הלאומים ומה עשה בשירותה של הדיפלומאטיה של מוסוליני או של משרד החוץ האיטלקי.

¹⁵¹ "... an entirely non-committal attitude on the merits of the suggestion". C.O. 733/248/17688, Williams Minute 4.12.1933.

פארקינסון, שאישר את קו הפעולה שהציע ויליאמס, הוסיף אינפורמציה משלו על רעיונות חלוקה אשר שמע בירושלים מפי אחד מהאלידי ושליחתם מפי גורג' אנטוניוס, וכן גם ידיעות על ההוררי קאנטוניוציה שנפסלו בתקופת צ'נסלור.¹⁵² קנליף-ליסטר, שר המושבות, אישר את קו הפעולה שהציעו ויליאמס ופאר-קינסון.¹⁵³ תוך תביעה להדגיש את העובדה שלאיטליה אין כל *locus standi* בשאלה זו.¹⁵⁴ אבל הוסיף לתשומת לב פקידיו הערת טרזניה רבת עניין על שאיש לא הציג תכנית כזאת לפניו מעולם. קנליף-ליסטר הגיב תגובה ראשונית שיש בתכנית "כמה נקודות משיכה מובנות", אם כי העניין גראה לו שטחי.¹⁵⁵ ואף על פי כן גילה קנליף-ליסטר עניין מיוחד ברעיונות אלה לאחר שנתברר לו (מהערות פאר-קינסון) שיש "ערבים שמשתעשעים ברעיון זה". הוא ביקש להעמיד על סדר היום של פגישתו הקרובה עם ווקופ את השאלה, האם התכנית היא הסרת שחר לחלוטין ואינה ראויה אף להרהור ראשוני או שמא יש לבדוק גם אותה בין שאר התכניות.¹⁵⁶

מסתבר, אפוא, שקנליף-ליסטר, שהיה שר המושבות מאז 1931, והתמצא היטב בכל הקשור בארץ-ישראל ושלט היטב במשרד ובמדיניותו, לא היה מודע עד דצמבר 1933 לתכניות חלוקה או קאנטוניוציה כלשהן. משמע, שעד מועד זה לא נשקלו רעיונות אלה אף במסגרת של הערכות מצב ובחינת אלטרנאטיבות של משרד המושבות או של הקאבינט. מחשבות כאלה היו אף מחוץ לתחום הבחינה התיאורטית של מכלול הדרכים — האפשריות והרצויות — לביצוע מדיניותה של ממשלת המנדט. ואילו הלכידות והתכניות כאלה מן הצד הציוני (כשל תכנית יעקובסון) או מן הצד הערבי לא הגיעו אפילו לידיעת המשרד או השר.¹⁵⁷ הרף

152. ראה לעיל, עמ' 388 וכן C.O. 733/248/17688, Parkinson, Minute, 5.12.1933.
 153. ואכן, בסופו של דבר כתב ויליאמס ממשרד המושבות, להאנדל במשרד החוץ, מכתב שחזר מלה במלה על הצעתו מה-4.12.33. ראה: F.O. 371/16928, pp. 12-13.
 Williams to Rendel, 12.12.1933.

"If any discussion is to take place it will not be with Italy who has no locus standi..." C.O. 733/248/17688, Cunliffe-Lister, Minute 3.12.1933.
 "No one has ever put this solution to me. It has obvious attractions. [I] think superficial".

"...if it is so hopeless that we must turn it down out of hand or whether it is a variant among the possibilities"

שם. קנליף-ליסטר עמד להיפגש עם ווקופ, בקאהיר, כעבור חודש (ב-8.1.1934), בדרכו לביקור באפריקה. לשיחה זו נועדה תשיבות מיוחדת. בשלב זה עסקו שר המושבות ועובדי משרדו בבדיקה יסודית של עקרונות המדיניות הארצישראלית ובניסיון לעצב מדיניות חדשה, וקנליף-ליסטר ראה צורך להיוועד עם הנציב העליון לשיחה פנים אל פנים ולא להסתפק בתכתובת ביניהם, אף שהיתה אינטנסיבית ורצופה למדי.

157. סמיכות הפרשיות המקרית בין הצעות החלוקה של יעקובסון לבין המגעים של ההנהלה הציונית עם משרדי המושבות והחוץ הבריטיים לצרכי ארגון נסיעתו של יעקובסון לסוריה והלבנון, הביאה מספר חוקרים להשערה שמא תוכנית זאת הובאה לידיעת הבריטים וכי למסע יעקובסון למורה היה קשר עם תוכניותיו, ואין הדבר כן. (ראה

הסערה שעוררה בעיתונות ובדעת הקהל פורשת הזיוף של "תכנית עבאס חילמי" לכינוס שולחן עגול יהודי-ערבי, לא גרמה להתייחסות רצינית של משרד המושבות לעניין הקאנטוניזציה, שליווה אותה. תכנית כשל אחמד חאלידי הובאה לידיעת השר, על-ידי פארקינסון, רק בהקשר עם השמועות על תוכן שיחות וייצמן ברומא. ואילו תזכירו של מוסה עאלמי, שהוגש לווקופ בספטמבר 1933, הובא לידיעתו של שר המושבות רק בינואר 1934, במסגרת מערכת הדיונים במשרד המושבות לבחינת הצורך במדיניות חדשה בארץ-ישראל, בעקבות "מאורעות" אוקטובר 1933. שום איש במשרד המושבות לא קשר שתי מערכות דיונים אלה — זו המתחייבת מן הצורך לתדרך את משרד החוץ לגבי שיחות וייצמן ברומא וזו הקשורה בבחינה עקרונית מחודשת של המדיניות הבריטית בארץ-ישראל. בסופו של דבר נתברר שקבליף-ליסטר התוער מהרהוריו הרגעיים בנושא הקאנטוניזציה, לאחר שנתברר לו כי במידה שעולים במשרדו הרהורי תמיכה בקאנטוניזציה, הרי הם כרוכים בכוונות של "קריסטאליזציה" של ה"בית הלאומי" ובחריגה רבת משמעות מהמדיניות ה"מאוזנת" שלו.¹⁵⁸

בינתיים עוררה שוב הפעילות ברומא — שיחות דראמונד עם תיאודולי וקאסטוני בדצמבר 1933 והביקור הצפוי של וייצמן בתחילת 1934 — את הנושא בשגרירות הבריטית ברומא ובווייטהול. ב-13 בדצמבר דיווח סר אריק דראמונד ללונדון על השיחה עם תיאודולי.¹⁵⁹ דראמונד התייחס לתיאודולי כאל ידיד אישי ואינטימי, נתן, כנראה, אימון מלא בו, בדבריו ו"ברצון-הטוב" שלו.¹⁶⁰ ומצא בדבריו חשובה (לפחות חלקית) לפעילות האיטלקית בכלל ולפעילותו של תיאודולי עצמו בפרט. דראמונד דיווח מפי תיאודולי, שכינוי וועדת המנדאטים המתמדת, הוא נתון מאז מאורעות אוקטובר בלחץ יהודי וערבי כאחד, להעלות את הנושא בישיבת הוועדה. לא היה ברצונו לעשות זאת, מחשש שהדבר "יביך את ממשלת המ.מ.". אבל בשביל להפיס את דעת היהודים והערבים "אשר לשניהם נציגויות חשובות בג'נבה" הבטיח להם "שהוא אישית יעקוב אחר הטיפול בבעיה" וידאג לאסוף כל מידע אפשרי. תיאודולי, לדבריו, נתן ליהודים ולערבים הבטחה זו בהסכמתם המלאה של עמיתיו בוועדת המנדאטים ו"התחייבותו זאת הרגיעה את שני הצדדים".¹⁶¹ בין המישה אנשי משרד החוץ שהגיבו או העירו הערותיהם על

למשל (Hattis, op. cit. p. 122) התוכנית היחידה, שחרגה מן המדיניות הצינית הרשמית, שהובאה בפני הממשלה הבריטית על ידי מנהיג ציוני היתה הצעתו של רוטנברג בעניין הקמת מעין פדרציה מבוססת על שני "בתים" ללא חלוקה טרייטוריאלי.

158. ראה להלן עמ' 402.

F.O. 371/16932, pp. 518—521, Drummond to Sir John Simon 13.12.1933. 159 על גירסת תיאודולי בדבר תוכנית ההתיישבות ומדיניות הקרקעות המזורה של וייצמן, כפי שדיווח עליה בשיחה זו לדראמונד, ראה לעיל עמ' 352.

160. "... as I feel sure that he desires to be both friendly and useful", 160 ibid, pp. 520—521.

161. ibid, p. 518.

המכתב של דראמונד (גורל-ברנס, נוקס-הלם, ראנדל, לנסלוט אוליפאנט ורוברט ואנסטיארט) התייחס רק פקיד אחד ל"תכנית" של וייצמן כפי שדיווח עליה דראמונד מפי תיאודולי. אותו פקיד, נוקס-הלם, ראה "תכנית" זאת כלא מעשית לחלוטין, אבל הטיל, כנראה, ספק כלשהו, במידת הדיוק שבתיאורה על ידי תיאודולי.¹⁶² שאר הפקידים התעלמו כליל מהעניין (תכניות החלוקה) והתייחסו למה שראו כנושא האופראטיבי היחיד שהעלה דראמונד, כלומר, רצונו של תיאודולי לבוא ללונדון לשם שיתות עם הגורמים השונים בממשלה (לאחר שבדרכו יבקר גם בג'נבה ובפאריס). מקובל היה על כל אנשי משרד החוץ, שדרושה חוות דעת מוקדמת של משרד המושבות על שאלה זו, כבכל שאלה הנוגעת לארץ-ישראל, אלא שכולם תמימי-דעים היו עם המלצת דראמונד והקדימו חוות דעתם שאין כל סיבה שמשרד המושבות לא ימליץ על הסכמה לביקורו של תיאודולי. אך משרד המושבות היה ספקני יותר, וגם לא שש להתערבותו ואת של תיאודולי. לבסוף הוזמן תיאודולי ללונדון, לאחר שהובהר לו והותנה עמו שיבוא בתור יו"ר ועדת המנדאטים ולא כנציג ממשלת איטליה. לעומת זאת הוזמירו שני חברי ועדת המנדאטים המתמדת של חבר הלאומים — רפאר ואורטס — לבל יקיים ישיחות בלונדון כיו"ר ועדת המנדאטים. תיאודולי מצא מכתב זה בבואו ללונדון (ינואר 1933). בסופר של דבר מצעו ממנו שני "איסורים" סותרים אלה את האפשרות לבקר במשרד החוץ או במשרד המושבות, כדי לטוחח על שאלת ארץ-ישראל.¹⁶³ קאטסטיני, שנתלווה לתיאודולי במסעו ללונדון, פגש גם הוא את דראמונד לפני הנסיעה (ב-29 בדצמבר 1933). גם בעיסוקו המוגבר של קאטסטיני בשאלת ארץ-ישראל ראה דראמונד דבר טבעי המעוגן בתפקידו, כפקיד מוכירות חבר הלאומים, ולא ביוזמה דיפלומאטית איטלקית.¹⁶⁴ דראמונד ניצל את ההזדמנות ושאל את קאטסטיני לדעתו "על רעיונות וייצמן לחלוקה טריטוריאלית של ארץ-

"Dr. Weizmann's scheme for the distribution of Jews and Arabs.¹⁶² seems to me as explained by Marquise Theodoli, quite impracticable". F.O. 371/16932 p. 516, Helm's Minute 21.12.1933.

¹⁶³. ראה קארפי, שם, עמ' 184, הערה 51.
יחסם של רפאר (William Rappard) ואורטס (Roberto M. Orts) לנסיעת תיאודולי ללונדון, עומד, כמובן, בסתירה גמורה עם דיווחו של תיאודולי לדראמונד, שכל חברי ועדה המנדאטים עומדים מאחורי החלטתו-הבטחתו ליהודים ולערבים להמשיך ולפעול בשאלת ארץ-ישראל מחוץ לכתלי הוועדה, אבל כיו"ר שלה. גם סתירה זו לא עוררה חשד כלשהו במשרד החוץ הבריטי, שמה ככל זאת מדובר ביוזמה איטלקית-דיפלומטית עצמאית או שמה זו תוכנית של תיאודולי עצמו. בלי כל קשר לכך, לא ייחסה כנראה הנהלת משרד המושבות חשיבות-יתר ליוזמת תיאודולי. תיאודולי ביקר בלונדון בשעה שקנליף-ליסטר נעדר ממנה בשל מסעו לאפריקה. בסופו של דבר, אחד מהישגיו היחידים של תיאודולי בביקורו מאכזב זה בלונדון היה פגישתו עם וייצמן ב-25 בינואר.

"He is obviously much preoccupied with the situation in Palestine.¹⁶⁴ as he thinks the present lull is temporary". F.O. 371/17876, Drummond to Oliphant 29.12.1933.

ישראל¹⁶⁵, הוא יכול היה להסתמך בשאלתו על המידע שנמסר על ידי תיאודולק, כשבועיים לפני כן, ואולי גם על הדברים שנמסרו על-ידי קאטסטיני לזואלטרס עצמו.¹⁶⁶ קאטסטיני, שניסה להתחמק מדברים מוגדרים ומחייבים, אמר "אין הוא מעריך כי יש בכך פתרון משביע רצון "מאחר שזה יביא, למעשה, ובסופו של דבר לחלוקה לשתי מדינות".¹⁶⁷ דראמונד, מצידו, ראה לנכון למסור לקאטסטיני על גישתו השלילית של משרד החוץ הבריטי לפתרון זה.¹⁶⁸ על כך הגיב קאטסטיני שאף על פי כן צריך למצוא פתרון כלשהו, שכן המצב הנוכחי אינו יכול להימשך, גם מפני ההשפעה של בעיות ארץ-ישראל על העולם הערבי המתארגן והולך וגם מפני שהמצב הנוכחי של נגיודים מונע הבאת ארץ-ישראל לעצמאות בהתאם להתחייבות המוצהרת, לפי סעיף המנדאטים של מגילת חבר הלאומים. זו טענה העשויה להתפרש כארגומנטאציה של פקיד "חבר הלאומים" האמון על בעיות המנדאטים, או כטיעון של דיפלומאט איטלקי המחשיד את ממשלת בריטניה, בעלת המנדאט, בנקיטת מדיניות של "הפרד ומשול" בשביל להצדיק את המשך קיום המנדאט. דראמונד הצדיק את מעמדו המיוחד של המנדאט הארצישראלי — בנימוק שקלע לרגישות האיטלקית המסורתית — "בעיקר בשל המקומות הקדושים",¹⁶⁹ ולא העלה נימוקים הקשורים ביחסי יהודים—ערבים בארץ-ישראל. בהמשך השיחה אישר קאטסטיני לדראמונד גירסא שהיתה רווחת בחוגי המימשל ברומא על הרקע לתמיכת מוסוליני ביהודים. "מאחר שקיימת תחרות מסויימת בין מוסוליני להיטלר ומאחר שהיטלר נעשה לרודף היהודים, מעוניין ושואף מוסוליני להיחשב כמגינם".¹⁷⁰

165. שם.

166. ראה לעיל, עמ' 348 ואילך.

167. בניגוד מוחלט לדברי קאטסטיני עצמו ליעקובסון כשנה וחצי לפני כן, וכשבועיים לאחר מכן, ובניגוד לדברי תיאודולק ליעקובסון כחודשיים לפני כן ולדברי מוסוליני לווייצמן כעבור חודש וחצי בקירוב, אבל לא בניגוד לעמדה שנתגבשה על ידי עמיתו במשרד החוץ האיטלקי.

168. "I said to him that at home it was not believed to be a practical proposition". Drummond to Oliphant 29.12.1933. *ibid.*169. לזה השיב קאטסטיני, שלדעתו: "If and when the country became independent, these would have to be administered internationally". *ibid.*

170. שם, ראה נוסח דומה למדי בדברי תיאודולק, כפי שדיווח עליהם דראמונד לאחר שיחתו עמו, ב-13.12.1933.

"Signor Mussolini was much interested in the problem, as he was now assuming the role of protector of the Jews. His attitude was perhaps inspired to some extent by his sense of rivalry with Herr Hitler, whose policy as regards the persecution of the Jews he considered both unfair and stupid". F.O. 371/16932, p. 519. Drummond to Sir John Simon 13.12.1933.

הדמיון הרב בביטויים, בין תיאודולק וקאטסטיני, ייתכן שהוא נובע מהטרמינולוגיה של המדוות, אשר בשני המקרים היה זה סר אריק דראמונד. אבל אפשר גם שזו היתה

בתחילת פברואר 1934 נודע ממקורות איטלקיים לשגריר הבריטי ברומא שווייצמן עומד להגיע לרומא ב-15 בפברואר. הוא פנה למשרד החוץ בלונדון בבקשת תדרוך, האם רצוי שיפגוש את תיאודולי, בדרך לא פורמאלית, בשביל להדריכו בכיוון כלשהו. אנשי משרד החוץ משוכנעים היו שדראמונד מתכוון בשאלתו ל"תכנית וייצמן לחלוקת ארץ-ישראל", שנזכרה בתכתובת מגנובמבר 1933. גוקס-הלם ממשרד החוץ הוסיף לגרוס שזה "עניין למשרד המושבות להשיב עליו" ואף הטיל ספק עד כמה יכול דראמונד להרחיק לכת בשיחה לא פורמאלית עם תיאודולי, לאחר שרפאר ואורטס מוועדת המנדאטים המתמדת הטילו וטו על ההצעה "שתיאודולי ינהל מגעים לא-פורמאליים עם ממשלת ה.מ. בשאלת ארץ-ישראל".¹⁷¹ אף על פי כן, ובעיקר בשל יחס ההערכה והאימון שרחשו במשרד החוץ הבריטי לתיאודולי, מבקש גוקס-הלם, במכתב לויליאמס ממשרד המושבות, לשקול, האם אינה מתבקשת תשובה לשאלת דראמונד, שיהא בה "משהו יותר מאשר תשובה בלתי-מחייבת", שכבר הוצעה על ידי משרד המושבות כאשר נתעוררה שאלה דומה.¹⁷² משרד המושבות נשאר תקיף בדעתו שאין לחרוג כמלוא הנימה מהקו ה"בלתי מחייב" באשר לתכנית "החלוקה", שלכאורה מדובר בה. וזאת מנימוקים מספר: ראשית, גם משרד המושבות לא ראה בדיווחו של קאטסטיני על דברי וייצמן דבר ברור די צורכו שניתן להגיב עליו (לדיווחים אחרים, מעורפלים יותר, כמו של תיאודולי, למשל, אף לא ראה משרד המושבות צורך להתייחס, כשם שגם משרד החוץ התעלם מהם).¹⁷³ שנית, דווקא משום שאנשי משרד המושבות היו נתונים בעיצומם של דיונים עקרוניים על המדיניות הארצישראלית, גילו ראשיו רגישות לאפשרות של דליפה שתזמין לחצים. ויליאמס מבקש, אם כן, בתשובה לנוקס-הלם להורות לדראמונד שינסה להשיג מידע מלא יותר על התכנית, אבל יזהר מיצירת רושם שהוא מעוניין באינפורמציה כזו, כיוון שיש להימנע מיצירת רושם שמא יש בממשלת בריטניה הרהורים על שינוי מדיניות בארץ-ישראל.¹⁷⁴

משרד החוץ שלח לדראמונד באי-רצון, או לפחות בספקנות, את התוראות כפי שנוסחו על ידי משרד המושבות.¹⁷⁵ דראמונד נהג בהתאם להן וכשבא אליו

גירסה רווחת בין הדיפלומטים האיטלקים להסברת המהלך הטאקטי החדש של מוסוליני כלפי היהודים וארץ-ישראל,

F.O. 371/17876, Helm's Minute, 8.2.1934. 171

172. ב-12 בדצמבר 1933.

"What Dr. Weizmann is reported to have said to Catastini on the subject is very indefinite, and on the principle involved it cannot be said that we have yet any views to express either way". F.O. 371/17876, Williams to Helm 13.2.1934.

"since it seems important to avoid giving the impression that His Majesty's Government are even contemplating the possibility of a change of policy at the present time". *ibid.*

175. סר לנסלוט אוליפנט רשם בשולי ההערות של פקידיו על מיוטת מכתבו של משרד

וויצמן, לדווח על הפגישה עם מוסוליני, יומיים לאחריה, הסתפק דראמונד בהערה על כך, שייכתן שמוסוליני מגזים בהערכת מעמדו אצל הערבים, אבל לנוכח ההוראות הברורות של המשרד כתב דראמונד: "חשבתי שלא מן התבונה להמשיך עימו בבירור העניין".¹⁷⁶

בדיווחו על השיחה, כתב דראמונד שוויצמן סיפר לו, כי מוסוליני הוא שורר את נושא החלוקה. דראמונד קיבל גירסא זו, בלי להתייחס לסתירה הגלוייה בינה לבין האינפורמאציה שנמסרה על ידי קאטסטיני ותיאודולי על יוזמות ותכניות של וייצמן. הפעם אף ראה דראמונד לנכון, להזכיר לנמעניו את השקפותיו הכלליות של ד"ר וייצמן ואת הקשיים אשר הוא מתנסה בהם בנסותו לבלום את תוקפנותם של הציונים הקיצוניים, אשר מתמידים בביקורתם על ממשלת המנדאט על שזו אינה מעודדת במידת מספקת את 'הבית הלאומי'.¹⁷⁷ גם אנשי משרד החוץ בלונדון מגדירים את גישת וייצמן בשיחה עם מוסוליני כשקולה וכהגיונית.¹⁷⁸ וההבדל העקרוני בין המשתמע מדיווחו של וייצמן על הפגישה ובין התמונה שיצר קאטסטיני לפניה, באשר למקור היוזמה של דיון בחלוקת ארץ-ישראל, לא משך כלל את תשומת ליבם. מכל מקום, מסתבר שאנשי משרד החוץ לא הרבו להחשיב את כל הקטע בדו"ח על דברי מוסוליני וויצמן בשאלת החלוקה, ומצאו עניין וחשיבות רבה יותר בדברי הרהב של מוסוליני על השפעתו בעולם הערבי.¹⁷⁹ אכן, מוסוליני השלה עצמו הן לגבי מידת השפעתו על שכיב ארסלאן ואיחסאן גיעברי, והן לגבי מידת השפעתם של בני שיחו בעולם הערבי, אבל נראה כי בשלב זה עדיין לא ידע משרד החוץ הבריטי הרבה על תוכן המגעים של מוסוליני עם הערבים, ופחות מכן על השיחות שנתקיימו בפברואר 1934.

לקראת סוף מארס 1934 נסתיים במשרד המושבות תהליך הערכת המצב ובידיקת האלטרנאטיבות במסגרת נסיון לעיצוב מחדש של מדיניות אנגליה במזרח התיכון. קנליף-ליסטר, שנטל חלק פעיל בשלבים השונים של בדיקת האפשרויות השונות סיכם בסוף מארס את דעתו. עמדתו הובאה בפני הקבינט בתחילת אפריל ונעשתה למדיניותה המוסכמת של ממשלת בריטניה. ביסודו של דבר היתה זו החלטה על המשך המדיניות הקיימת. קנליף-ליסטר שלל, בין היתר, גם את התכנית

המושבות "Scarcely an impressive letter" F.O. 371/17876, p. 281, Oliphant minute 13.2.1934.

¹⁷⁶. על תוכן שיחת וייצמן-דראמונד בכל הקשור עם שיחת וייצמן-מוסוליני ב-17.2.1934, ראה לעיל עמ' 369 וכן F.O. 371/17876, pp. 286-7, Drummond to Sir John Simon, 19.2.1934.

¹⁷⁷. *ibid*, p. 287.

"Dr. Weizmann appears to have been quite reasonable". F.O. 371/17876, p. 284, Helm's Minute 27.2.1934.

¹⁷⁹. "We know that the Italians are showing an increasing interest in Arab countries, and in particular that they have been flirting with King Ali. But it's quite another matter to say that he can keep the Arabs in order". Helm's Minute. *ibid*.

שהוצגה בפניו, שהגיעה העת ל"קריסטאליזציה" של הבית הלאומי בדרך של קאנטוניזציה (ברוח ההצעה של מוסה עאלמי),¹⁸⁰ השקפה שאומצה במשרד על-ידי פקידים כפארקינסון ודאוני.¹⁸¹ בתקופה זו היתה זאת האסכולה הקרובה ביותר במשרד המושבות לפתרון שיש בו יסוד כלשהו של חלוקה טריטוריאלית בעלת אופי קאנטונלי. כוונתם היתה להגיע בדרך זו ל"קריסטאליזציה" של ה"יישות" היהודית בארץ-ישראל בלי שיהיה צורך להכריז על כך, ובלי שיהיה צורך ליוזם מדיניות של הפסקה מיידית וטוטאלית של עלייה יהודית ורכישת קרקעות על ידי יהודים. כאמור, פסל שר המושבות גישה זו והחליט על המשך המדיניות הקיימת. קנליף-ליסטר, ששלט יפה בתהליכי עיצוב המדיניות של משרדו, הכיר היטב את בעיית ארץ-ישראל, ושמר על מעמדו בקביעת המדיניות גם כלפי פקידיו וגם כלפי עמיתיו לקאבינט, טרח להבהיר לפארקינסון ודאוני את סיבות התנגדותו לגישתם. לטענתו יוצאים דאוני, פארקינסון ושותפיהם לאסכולה מההנחה "שלעולם לא יגור זאב עם כבש" וכי הזוגם האופטימי ביותר הוא "גן חיות מחולק כיאות ושומר היטב". קנליף-ליסטר מודה שפקידיו יכולים אמנם לטעון "שחמש עשרה שנות נסיון מצדיקות את הפסימיזם" שלהם. אבל שר המושבות טוען שאם אמנם צודקים פקידיו הרי ש"הצהרת בלפור ותולדותיה היא הכשלון האומלל ביותר" מאז כשלון המדיניות הבריטית במושבותיה באפריקה, והוא אינו מתכוון להשלים בקלות ובחוסר מעש עם הערכה כזו.¹⁸²

פסילת ניצני רעיונות הקאנטוניזציה על ידי שר המושבות וממשלת בריטניה ביטלה אפשרות של דיון מעשי ובעל משמעות ברעיונות של חלוקה טריטוריאלית או פתרונות קאנטונליים, כיוון שממשותו של דיון כזה היתה תלויה בעמדות ובהלכי רוח בממשלת בריטניה על שלוחותיה השונות. רק כעבור שנתיים, מאביב 1936, הסתמנה נטייה לעבר קאנטוניזציה, או לפחות נכונות לדון בה ברצינות, בחוגים

180. ראה לעיל עמ' 387.

181. אפילו וקופ עצמו החל לגלות נטיה לכיוון נטישת מדיניות "דרך הביניים".
"in his talk with the Mufti... [Wauchope] ... did not dismiss the Arab suggestion that it should be declared that the Jewish National Home had been established". Sheffer. op. cit. p. 144.

182. "...I have this fundamental criticism. You all assume that the lion will never lie down with the lamb and that the best you can hope for is a fairly divided and well guarded Zoo. (I exclude of course, Josh Wedgwood's rubbish about a Dominion of Zion equally with an Arab State). You may only say that 15 years experience justifies your pessimism. If you are right the Balfour Declaration and its sequel is the most unfortunate admission since Lord North. I am not going to accept this depart[ure] without an effort..." C.O. 733/257/37356 II, Cunliffe-Lister minute 30.3.1934.

כבמקרים רבים אחרים נוסח כתיבה ה" minutes קטוע, מלא קיצורים ולעתים קשה לפיענח.

שונים של ממשלת בריטניה (ביניהם הנציב העליון עצמו, שבעמדתו חל מפנה יסודי בקיץ 1936; ארצ'ר קאסט, עוזר המזכיר הראשי של ממשלת ארץ-ישראל בדימוס ואחרים). אבל שלב חדש זה, שהוא המבוא לסוגיית המלצות ועדת פיל וכל הכרוך בהן מחייב דיון נפרד.

סיכום המדיניות האיטלקית עד 1935

בסיכומו של דבר, מצטיירת תמונה של יוזמה דיפלומטית איטלקית מקיפה ואמביציונית, כנראה בהשראת מוסוליני, ולעתים בניגוד לעמדת משרד החוץ האיטלקי, שניצניה נראים אולי בקיץ 1932, אבל בעיקרה היא באה לידי ביטוי אחרי עליית היטלר לשלטון ומאורעות אוקטובר 1933. זו יוזמה שנבעה מתוך אמונה ביכולתה של איטליה לנצל את בעיית ארץ-ישראל כדי להשיג יתרונות במדיניותה היס-תיכונית והמזרח-תיכונית. לעינינו מתגלה תמונה של פעילות אינטנסיבית, קצתה השאית וקצתה גלויה, החותרת להפיק יתרונות אצל כל צד מהצדדים הנוגעים בבעיה. אצל הציונים בלי לפגוע בערבים — ולהיפך; אצל היהודים בלי לפגוע בהיטלר — ולהיפך; אצל המנהיגים הציונים והמנהיגים הלא-מייים הערבים בלי להתגרות יתר על המידה בממשלת בריטניה ולהיפך. מדיניות זאת חתרה לקידום האינטרסים האיטלקיים במזרח הים התיכון, תוך הישענות הן על הציונים והן על הערבים, במגמה מזערית — לטווח קצר — לקדם ולהרחיב אינטרסים כלכליים והרבותיים וכן גם השפעה מדינית, בארץ-ישראל, על חשבון בריטניה, אבל בלי להסתכסך איתה; ובמגמה מירבית, סמויה — לטווח ארוך — לנצל שעת כושר, אם תמצא, למלא את מקומה של בריטניה, אם כמנדאטור, ואם כמחסלת המנדאט. המדינאים והדיפלומטים האיטלקים, לרבות מוסוליני, פעלו בעת ובעונה אחת במקומות שונים ובצינורות שונים: בג'נבה, מקום מושב חבר הלאומים; ברומא, בירושלים ולעתים אף בקהיר, לונדון וברלין. היתה זו, מבחינה מסוימת, מדיניות שסבלה מעודף יומרות. ואכן התנגדו במשרד החוץ האיטלקי לחלק ממהלכיו של מוסוליני, במהלכים אלה טבוע ללא ספק חותם אישיותו של מוסוליני ואמונתו המוגזמת בכוהו ובמעמדה של איטליה. אבל העובדה שמהלך מדיני זה התזק תקופת מה מעמד, על אף שפע הסתירות הפנימיות הטמון בו, נובעת הן מאותה סיטואציה קצרה ומיוחדת של "חיזור" המעצמות אחרי איטליה והן מהטכ-ניקה של יוזמה דיפלומטית רב צדדית, שהתבטאה בהיענות לבקשות כל צד מן הצד-דים, בלי ללחוץ על היענות לתביעות או לאינטרסים איטלקיים מדיניים מיידיים, העשויים לגלות בשלב מוקדם את מיימעות המהלך האיטלקי לגבי עתיד ארץ-ישראל. מוסוליני הבטיח עזרה לאיחסון ג'עברי ולשכיב ארסלאן ותמורתה ביקש, בשלב זה, הרפיות הביקורת והתעמולה האנטי-איטלקית, שנאתה בעולם הערבי בשל רדיפת מוסלמים בטריפוליטאניה. איטליה מגלה פעילות אינטנסיבית ונותנת סיוע בתחומים שונים, לחוגים פוליטיים ערביים בארץ-ישראל ובסוריה, אבל "אזהדה למאבק ערביי ארץ-ישראל כנגד הציונות" מבטיח מוסוליני לגלות בחשאי בלבד, שהרי אזהדה גלויה היתה מטרפדת את המהלך כלפי הציונים והגורמים האחרים.

מאיך גיסא, במקביל לפרסום פומבי במאמר ב"איל פופולו ד'איטליה" (ב' 17 בפברואר 1934) של תמיכה במדינה יהודית בחלק מארץ-ישראל, מיהרו אנשי משרד החוץ ברומא לשלוח, באמצעות הקונסול הכללי האיטלקי בירושלים, מכתב המיועד להרגיע את הערבים והמעט בערכו הממשי של המאמר. לאנגלים הסבירו הדיפלומטים האיטלקים המופקדים על נושא המנדטים בחבר הלאומים (קאטסטיני ותיאודולי) את הפעילות האיטלקית כפרי היענות ליוזמה ערבית וציונית כאחת (לרבות כל אותם נושאים שהיוזמה בהם היתה למעשה איטלקית מובהקת) והת-יימרו לשמור על האינטרסים הבריטיים האימפריאליים ולשתף את בריטניה במידע על כל המהלכים. מבחינה זו שימש מעמדם ותפקידם של תיאודולי וקאטסטיני בחבר הלאומים "אליבר" מצוין לפעילות כזאת. לנציגי אירגונים יהודיים ולמנהיגים ציונים הציעו מוסוליני והדיפלומטים שלו שינסו להתערב אצל היטלר למען יהודי גרמניה, הגשת סיוע מעשי להגירתם ועליית יהודים לארץ-ישראל דרך איטליה וכיו"ב, וכן פתיחת האוניברסיטאות לסטודנטים יהודים ואף מתן רשות לאימוני צעירים יהודים באיטליה.¹⁸³ וייצמן הציע כ"תמורה" סיוע יהודי לפיתוח תעשייה כימית באיטליה;¹⁸⁴ אף ייתכן שהשתעשע לרגע ברעיון של "תיווך" לא רשמי, בין מוסוליני לבין חלק מהמנהיגים של המפלגה השמרנית בבריטניה. מוסוליני וחלק משליחיו לא הסתירו את מחשבותיהם הפוליטיות המפליגות בנוגע לעתידה של ארץ-ישראל (מדינה יהודית; חלוקה; פגיעה במעמד בריטניה או אולי סילוקה), אבל בלי שילחצו על מימוש מייד, או על יצירת קשר מידי של "חן וקח", של נכונות להיענות לבקשות הציוניות הדוחקות תמורת התייחסות ציונית חיובית לגישתם באשר לעתיד הפוליטי של ארץ-ישראל.

הקונסול האיטלקי הכללי בירושלים דה אנג'ליס, אשר מסוף 1932 פיתח פעילות פוליטית אינטנסיבית ביותר, היה צינור חשוב נוסף לפעילות האיטלקית המגוונת. ארלוזורוב, שעמו קיים הקונסול פגישות מספר, הבחין בהתגברות הפעילות הזאת וציין ש"הוא כעת הקונסול הפעיל ביותר בקורפוס הדיפלומטי".¹⁸⁵ דה אנג'ליס התחיל בטיפול בנושאים מעשיים — בהוראת האיטלקית בבתי-ספר עבריים; בשיבוץ "עבודה עברית" באניות "לויט טרייסטינו"; בקידום היצוא האיטלקי למשק היהודי ואף בניסיון לחילופי הערכות ומידע פוליטי.¹⁸⁶ פעילותו נהייתה יותר ויותר פולי-
183. אישור הקמת בית-ספר ימי בצ'יוויטוקיה, שהיה הישגם של מנהיגי המפלגה הרדיקל-יוניסטית, באיטליה.

184. ראה: וייצמן, מסה ומעש עמ' 364; תיאודולי, זכרונות, עמ' 171. תרשומת קאטסטיני, עמ' 2. ייתכן שהצעת התמורה באה לשרת את האינטרסים של הצלה כימאים יהודים מגרמניה ומציאת אפשרות לקליטתם בעבודה, לא פחות מאשר לשמש את האינטרסים האיטלקיים. וייצמן עשה באותה עת מאמצים רבים בחיפוש אחר אפשרויות קליטה למדענים יהודים מגרמניה באנגליה, בצרפת וארצות אחרות.

185. אצ"מ Z 4/10347I ארלוזורוב, דו"ח שיתח עם דה'אנג'ליס, 14.2.1933.

186. דה אנג'ליס אף היפנה את תשומת לבו של ארלוזורוב, שלהפתעתו מגלים הנתונים הסטטיסטיים האחרונים שהפער המספרי בין האוכלוסיה היהודית והערבית גדל על אף העליה היהודית. שם.

מית, ככל שגברה היוזמה האיטלקית בתחום המדיני, והגיעה לשיאה בסוף 1933 ובתחילת 1934, שהם תקופה של המגעים האינטנסיביים ברומא ובג'נבה לקראת הפגישה של מוסוליני עם וייצמן מזה, וביקורם של איחסן ג'עברי ושכיב ארסלאן ברומא מזה. משה שרתוק, שירש את מקומו של ארלוזורוב כראש המחלקה המדינית, הבחין בתפנית פרו-ציונית בפעילות יוצאת דופן זו.¹⁸⁷ דה-אנג'ליס הסביר לשרתוק בינואר 1934, ש"ממשלתו מוכנה לתיאום מלא של מדיניותה בעניין ארץ-ישראל עם האינטרסים היהודיים". האיטלקים — לדברי דה אנג'ליס — מבחינים בעובדה, שחשיבות הגורם היהודי בארץ-ישראל גדלה והולכת ומאמינים בעתיד היהודי שם. האיטלקים משוכנעים ש"אם נודה בכך ואם לא, אנו תותרים להקמת מדינה יהודית וכי במקדם או במאוחר נצליח בהשגת מטרה זו"; ממשלת איטליה גם מקווה שכל שיתחזקו היהודים בארץ-ישראל ישתחררו מהתלות המוחלטת בבריטניה ויגלו, בהדרגה, יכולת ליצור בריתות חדשות. ממשלת איטליה מוכנה לתמוך באינטרסים הציוניים ככל שהשפעתה במזרח-התיכון מגעת, אם יראו הציונים לאפשרי וכדאי "לפתח אוריינטאציה פרו-איטלקית". דה-אנג'ליס, הגם שהיה צנוע ביותר בתביעות הקונקרטיות שלו,¹⁸⁸ גילה בדבריו בוודאי יותר מטפח ממהלך המחשבות שנתגבש אצל מוסוליני בשלהי 1933 לגבי ארץ-ישראל. הגיגוד שבין רוח דבריו לבין דברי קאסטטיני ותיאודולי, בשיחותיהם עם דראמונד, ולשיחות של מוסוליני עם איחסן ג'עברי ושכיב ארסלאן רק מבליט את הצירוף של יוהרה, ביטחון עצמי ושאפתנות עם ערמה טאקטית ודיפלומאטית, שחברו יחד במהלכו של מוסוליני, אשר האמין כי יעלה בידו לצוד שתי צפורים — היהודים והערבים — בבת אחת, בלי לעורר את השדה או זעמה של בריטניה בטרם עת. שיחה זו הציבה את שרתוק למול אותה דילמה שעמדה בפני יעקובסון, וייצמן וגולדמן כאשר נתקלו בגילויים המפתיעים של פרו-ציונות קיצונית של המדינאים האיטלקיים והצעותיהם הפוליטיות הבלתי צפויות. כזכור, השיב יעקובסון (בלבו הסיד נלהב של חלוקה) לקאסטטיני בדברים חריפים נגד חלוקה. וייצמן, כאמור, הסביר מדוע אין הדבר אקטואלי, ודיבר באופן כללי על קווי חלוקה אפשריים לעתיד לבוא בעוד שגולדמן אינו מספר בזכרו-נותיו על תגובתו לדברי מוסוליני. שרתוק התוודה במכתבו ליעקובסון על הקושי שבעמידה, מחד גיסא, בפני הלחץ חסר הסבלנות של "הידידים החדשים" (newly baked friends) ובפני הפיתוי של היענות חפוזה ליצירת בריתות חדשות בלי לשקול את כל השלכותיהן, ומאידך גיסא — בפני הסכנה של דחיית היד המושטת של ידיד פוטנציאלי (ושרתוק, אכן, לא ראה סיבה "שלא להאמין לדברי דה אנג'ליס על כוונות ממשלתו"). שרתוק בחר, לדבריו, בדרך ביניים. בלי להיענות

¹⁸⁷ "The Italian Consul General has been rather active in making overtures of friendship towards us". *Sheratok to Jacobson, C.Z.A. S 25/1324, 15.1.1934.*

¹⁸⁸ דה אנג'ליס הסביר לשרתוק שלאחר גילויי הרצון הטוב מצד האיטלקים — פתיחה אוניברסיטאית איטלקית לסטודנטים יהודים מארץ-ישראל ותמיכה בהוראת האיטלקית בארץ-ישראל — מתבקשים היהודים לגלות רצון טוב, לפחות, בהעדפת יבוא איטלקי.

או להתחייב במשהו, פיתח באזני דה אנג'לים תיאוריה על התגבשות המדיניות הציונית שיש בה מקום לידידות מיוחדת עם איטליה כמעצמה יס-תיכונית חשובה.¹⁸⁹ רוב המדינאים והדיפלומאטים האיטלקים שהיו שותפים מרצון או שלא מרצון למהלך החדש דיברו בלשון של חתירה להקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל או בחלקה. מוסוליני ושני שליחיו העיקריים בנושא זה — תיאודולי וקאטסטיני — דנו בצורה מפורשת יותר בחלוקה. מוסוליני בהתלהבות, שליחיו — בזהירות, וספק אם מתוך רצון. אצל מוסוליני נפגשו, כנראה, בשלב מסוים — בסתיו 1933 ובעיקר בתחילת 1934 — רעיון החלוקה עם רעיונות של תיווך בין הציונים, שביקשו מגע עימו כדי שיפעל למען יהודי גרמניה בצינורות שונים, ובין הערבים. המנהיגים, הציונים והערבים, איתם נפגש לא פסלו את העיקרון, אבל התחמקו, כל אחד בדרכו, מהתייחסות אקטואלית אליו. מוסוליני האמין, כנראה, שיעלה בידו לגשר בין הגישות הטריטוריאליות והקונסטיטוציוניות השונות שהציגו שני הצדדים המת-תמקים, ואולי אף להביא לפתרון מוסכם בחסותו. אנשי משרד החוץ האיטלקי היו צנועים יותר. הם לא האמינו בחלוקה והתנגדו לעצם הרעיון של הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל, אבל ביצעו בכשרון מדיניות "בקווים מקבילים" וקיימוה בהצלחה זמן לא קצר.

אהרית דבר

המדיניות האיטלקית של "קווים מקבילים" נמשכה עד 1937. מכאן — העמקת נסיגנות החתירה וההשפעה בעולם הערבי, ומכאן — המשך תמיכה מעשית בכמה אפיקים של פעילות ציונית, כאשר הנושא של הקמת המדינה היהודית אינו יורד מעל הפרק ומופיע, בדרך זו או אחרת, בכל השיתות של דיפלומאטים איטלקיים ומנהיגים ציוניים בג'נבה, ברומא, בירושלים או בקהיר. התמורות במעמדה הבין-לאומי של איטליה, שהחלו עם משבר חבש, אף הגבירו — לתקופת מה — את מתחה של הפעילות הזאת, והיסוד האנטי-בריטי שבה נעשה גלוי ותוקפני יותר ויותר. אולם אופיה האנטי-בריטי הגלוי של היוזמה האיטלקית. ההסתייגות הגוברת בקרב חוגים רבים ממעטרה הפאשיסטי של איטליה וממדיניות החוץ שלה. בעקבות משבר חבש, הסאנקציות של חבר הלאומים והתקרבות מוסוליני להיטלר; שידורי

189. דה-אנג'לים גילה בשיתה זו חששוה כבדים שמא "הרכבה הסוציאלי של ההנהלה הציונית הנוכחית [הכוונה לזו שנבחרה בקונגרס של 1933, בראשותו של דוד בן-גוריון ובהגמוניה של מפא"י] יקשה על ידידות עם איטליה מפני שזו מדינה פאשיסטית".

טית". בנקודה זו הרגיע אותו שרתוק באומרו: "that in the sphere of foreign policy we were realists enough to take nations as whole units and leave it entirely to each of them to work out its salvation in the way it thought best". *ibid. Shertok to Jacobson*, 15.1.1934.

וראה גם דברים ברוח דומה, שאמר שרתוק במסיבת עיתונאים בירושלים ב-1.3.1938, משה שרת יומן מדיני, ג, (תל-אביב 1972), עמ' 62.

ההסתה של רדיו בארי בקשר עם המאורעות שפרצו ב־1936 — כל אלה הציבו את המגעים הציוניים-איטלקיים בהקשר רגיש הרבה יותר ויצרו הרגשה של סתירה פנימית והליכה על "חבל דק".

פגישתו של ד"ר גולדמן (מטעם הקונגרס היהודי העולמי) עם מוסוליני ב־13 בנובמבר 1934, נערכה עדיין בתקופה הנוחה והרגועה יחסית שלפני משבר חבש. מכמה בחינות היתה הפגישה דומה במהלכה לזו של פגישת וייצמן עם מוסוליני. ד"ר גולדמן ביקש את עזרת מוסוליני בנושאים יהודיים כלליים הקשורים בחבר הלאומים; משאל העם הצפוי בחבל הסאר; וכיות המיעוטים בפולין; יהודי אוסטריה. מוסוליני התייחס לכל נושא בדרך עניינית וקצרה, הבטיח הבטחות (ואף קיים, בסופו של דבר, כמה מהבטחותיו) והעלה מצידו את שאלת עתיד ארץ-ישראל ופתרונה בדרך של הקמת מדינה יהודית.¹⁹⁰ וייצמן גם ידע לספר על פגישה נוספת עם מוסוליני שקיים, במרוצת שנת 1934, "יהודי פלשתינאי נכבד" ואשר בה ביקר מוסוליני את וייצמן על "שהוא מתעסק לישוא בבית הלאומי וכי לעולם לא יתנו הבריטים ליהודים להגיע לדרגת ההתפתחות שהם ראוים לה".¹⁹¹ ממקורות אחרים לא ידוע על פגישה כזאת שנתקיימה, כדברי וייצמן, "מספר שבועות" לאחר פגישתו שלו עם מוסוליני וייחכן שהוא מתכוון לאותה פגישה של ד"ר גולדמן, או לפגישה עם פנחס רוטנברג, שנתקיימה מאוחר יותר.¹⁹²

המגעים המדיניים, בצד הפעילות המעשית, לא נפסקו גם בשנת 1935. על רקע ההחרפה הגלויה של הנימה האנטי-בריטית בדברי מוסוליני, חוזר ונשנה בכל שיחה עימו הדיון בהקמת מדינה יהודית. באוגוסט 1935, עם התגברות משבר חבש ושבועות מספר לפני הפלישה לחבש, נפגש מוסוליני לשיחה עם פנחס רוטנברג ושוחחו על יחסי ערבים ויהודים בארץ-ישראל, אבל עיקר השיחה נסב, כנראה, על משבר היחסים בין איטליה ואנגליה על רקע בעיית חבש.¹⁹³ יומיים לאחר

190. ראה לעיל עמ' 382.

191. F.O. 371/19983, p. 104, Weizmann to Ormsby-Gore, 17.7.36, enclosure I.

192. אמנם, פגישתו של גולדמן עם מוסוליני נתקיימה תשעה חודשים בקירוב ולא "מספר שבועות" לאחר פגישת וייצמן; ד"ר גולדמן גם לא היה בתקופה זו "יהודי ארץ-ישראלי" ואף תיאור השיחה עם אותו "יהודי פלשתינאי נכבד" אינו תואם לחלוטין את הדיווחים של ד"ר גולדמן על שיחתו שלו. אבל וייצמן מוסר על כך בנספח למכתב אל שר המושבות, שנתיים וחצי לאחר השיחה או השיחות, ופרטים כאלה עלולים להשתבש. בנספחים שצירף למכתבו לשר המושבות ביקש וייצמן להבליט אספקטים מיוחדים של המגעים עם מוסוליני, אלה המוכיחים את הסכנה הצפויה לבריטניה ממדיניות איטליה במזרח הים התיכון ולכן בהר רק בקטעי השיחות המוכיחים זאת. מנהיג ציוני אחר שנפגש עם מוסוליני היה פנחס רוטנברג שאכן היה "יהודי פלשתינאי נכבד", אבל פגישה זו נתקיימה באוגוסט 1935 בשיאו של משבר חבש, ספק אם וייצמן היה מייחס פגישה שנתקיימה שנה וחצי לאחר פגישתו עם מוסוליני למועד של "מספר שבועות" אחרי כן.

193. את הפגישה יזם דה-אנג'ליס — הקונסול האיטלקי בירושלים — שהוסיף לגלות פעילות ענפה בקרב הערבים והיהודים כאחד. דה-אנג'ליס ורוטנברג נפגשו לעתים קרובות בירושלים ולפי דברי רוטנברג דה-אנג'ליס "אמר לו מזמן שמוסוליני רוצה

פגישתו עם רוטנברג נפגש מוסוליני עם הרב פראטו.¹⁹⁴ בשיחה זו הגדיר הרב פראטו, בתשובה לשאלה של מוסוליני, את אנגליה כאויב העיקרי של הציונות, ומוסוליני הביע את הסכמתו להנחה זו. בהקשר זה אף אמר לו מוסוליני אותם דברים שאמר בשנה הקודמת לווייצמן ולגולדמן, "למען שהציונות תצליח נחוץ שתהיה לכם מדינה עברית עם דגל עברי ולשון עברית". ותוך כך הוסיף "וזאת מבין הפאשיסט שלכם, ז'בוטינסקי"¹⁹⁵ בגוסה זה של מוסוליני מצוייה ביקורת מרומזת על מנהיגים ציונים אחרים, שבניגוד לז'בוטינסקי, אינם שותפים לדעתו כי הקמת מדינה יהודית היא עניין חיוני. ואילו הרב פראטו, לדבריו, השיב למוסוליני שבגושא זה "אין... כל הבדל בין ז'בוטינסקי לבין שאר הציונים. כולם רוצים זאת."¹⁹⁶ בשלב זה, על כל פנים, מגלה המנהיגות הציונית הרשמית מצד אחד רגישות והזירות רבה בכל הנוגע לקשרים רשמיים עם איטליה, ומצד שני היא

לפגוש אותו. דהיינו, ידע יפה את המתרחש במחנה הציוני. ובשיחה עם רוטנברג גילה בקיאות בחילוקי הדעות בינו לבין וייצמן, שנתגלעו בישיבת הוועד הפועל הציוני בירושלים. רוטנברג היה, אמנם, בעל סנטימנט פרואיטלקי עמוק, אבל חשד שאחת הסיבות ל"היזור" אחריו היא עיבדת היותו בריפולוגיה לווייצמן. פרוטוקול מלא של השיחה בין רוטנברג ומוסוליני לא נרשם, כנראה. מן הדברים שסיפר רוטנברג לבן-גוריון מסתבר, שבדומה לשיחת וייצמן-מוסוליני בפברואר 1934, הרחיבו בני השיח את הדיבור על המצב הבין-לאומי בכלל ועל הצורך באיחוד אנגלי-צרפתי-איטלקי. רוטנברג, כווייצמן שנה וחצי לפניו, גם עשה עצמו מעין שליח אל שרים בריטיים. בבואו ללונדון מרומא שאל את מלקולם מקדונאלד, שזה אך נתמנה לשר המושבות, מדוע אין שלוש המדינות מתלכדות על רקע סכנת גרמניה ויפאן. מלקולם מקדונאלד השיב לו, לדבריו, שאכן יש צדק בדבריו, "אבל אם הקאבינט לא יתנגד לשאיפות מוסוליני בחבש, תיפול הממשלה מיד". ד. ברגורין, וזכרונות, ב, עמ' 462, 485. משה מדיני, המכין ביוגרפיה של פנחס רוטנברג, מאשר את פרטי השיחה כביל ומוסיף, לפי דיווח רוטנברג למקדונאלד, המצוי בארכיון הפרטי של רוטנברג, שהשיחה נסבה בעיקר על עניינים בין-לאומיים; שאלות ארץ-ישראל תפסו בה רק חלק קטן בלבד ולא כללה התייחסות לגושאים כמדינה יהודית או חלוקה טריטוריאלית. ראיון בעל פה, ירושלים 29.4.72.

194. באותה עת, רבה של קהילת אלכסנדריה. לימים, הרב הראשי הספרדי של תל-אביב.
195. כן בן-גוריון, עת, רבה של קהילת אלכסנדריה. לימים, הרב הראשי הספרדי של תל-אביב.
196. ב-1927 לרב באלכסנדריה. הללו ראו במיניו הישג לאיטליה וצינור להשפעתה. ראה קארפי, הבעיה היהודית במדיניות האיטלקית בין שתי מלחמות העולם, מולד, מס' 166/7 שנת 1962.

195. אינפורמציה על תוכן הראיון מסר הרב פראטו לאנצו סירני. אנצו סירני דיווח על כך לבן-גוריון ב-6 בנובמבר 1935. ד. ברגורין, וזכרונות, ב, עמ' 502. לא ברור מנין שאב מוסוליני את הערכתו על עמדת ז'בוטינסקי. גם לא ברור, מה בציטאטה זו מציג את הנוסח והמינוח של דברי מוסוליני עצמו ומה את הנוסח והמינוח של הרב פראטו או אנצו סירני. ז'בוטינסקי לא נפגש מעולם עם מוסוליני, התחמק מכל יוזמה לפגישה עמו וכנראה לא רצה בה. אבל מנהיגים ופעילים של התנועה הרבייוניסטית קיימו מגעים פוליטיים ותכליתיים עם חוגי הממשל האיטלקי באיטליה ועם הקונסול האיטלקי בארץ-ישראל.

הרדה לעתיד השימוש באניות איטלקיות לשם עליית יהודים בדרך הים אם תוטלנה סאנקציות על איטליה.¹⁹¹ הנהלת הסוכנות קיימה דיון בנושא זה ב־14 באוקטובר 1935 (שלושה ימים לאחר שנציגי 51 מדינות הצביעו בחבר הלאומים בעד סאנקציות על איטליה לפי סעיף 16 של מגילת חבר הלאומים). וייצמן, שבסתימו 1935 שב לפעילות ציונית רשמית לאחר שנבחר טוב לנשיא ההסתדרות הציונית, "חשב למיותר בשלב זה לעשות איזה שהם נסיונות במגמה להשפיע על מוסוליני" וגם ברודצקי "הסתייג מפעילות בדרך רשמית" ובסופו של דבר סוכם, לפי הצעת וייצמן, להטיל על ד"ר גולדמן להתקשר עם מנהיגי התנועה הציונית באיטליה לגבי דרך פעולתם בעתיד הקרוב.¹⁹⁶ בתקופה זו, על רקע משבר חבש והסאנקציות,

197. פעילותו הפוליטית של וייצמן באיטליה הלכה ודעכה במרוצת 1934. ב־13.6.1934 שלח למוסוליני מכתב ארוך, באמצעות שגריר איטליה בלונדון, מוסוליני עמד להיפגש (לראשונה) עם היטלר וייצמן הפציר בו להפעיל השפעתו למען יהודי גרמניה בתח" ייחסו להצעות קודמות של מוסוליני, שווייצמן ישאיוותן ישירות עם היטלר, הוסיף וייצמן: "כפי שאמרתי לך בשיחתנו ברומא איני יכול לשאת ולהת עם ממשלה גרמנית, בכל דרך שהיא כל עוד היא שרויה בהלך הרח הנוכחי כלפי אנחיה היהודים. אבל ידידים נאורים משותפים יכולים לעזור". אצ"מ Z.4/17049. לאחר מכן נמשך עוד לזמן מה הקשר עם תיאודולי ופארואנו בעניין הסיוע לתעשייה כימית וגם הוא פסק, כנראה, באוקטובר 1934. ראה: אצ"מ Z.4/17123.

ב־גוריון מגלה במכתבו וביומנו משנת 1935 מורתרות וחשדנות לגבי השמועות בדבר הוכן שיהותיהם של מנהיגים ציוניים עם מוסוליני על נושאים פוליטיים הקשור רים בעתיד ארץ-ישראל, ובעיקר לגבי השמועות, שהופרכו לאחר מכן, על העלאת נושא "המדינה היהודית" בשיחותיו של רוטנברג. ראה זכרונות בן-גוריון, ב, עמ' 458 (שיחה עם רוטנברג), עמ' 462 (מכתב אל ברל בצנלסון), עמ' 466 (דו"ח שיחה עם אנצו סירבי).

198. ד. בן-גוריון, זכרונות, ב, עמ' 466. מפרוטוקול הישיבה ומהרישום של בן-גוריון קשה להבין לאיזה סוג של "נסיגות להשפיע", הכוונה. לכל מקום, סוכם בישיבה להימנע מכל פעילות פוליטית רשמית של ההסתדרות הציונית ברומא, בנוגע לשימוש בנגל טרייסט ואניות איטלקיות הוחלט, לאחר התייעצות עם חברי ההנהלה בירושלים, להוסיף להשתמש בשירותיה של "לויד טרייסטינו", כצינור העיקרי לעליה, על אף אי-הנחות שבהמשך מדיניות זו בתקופת הסאנקציות. פרוטוקול הישיבה ראה: אצ"מ Z.4/3885, 14.10.1935.

האיטלקים גילו עצבנות רבה כשנתבררה להם האפשרות שהסאנקציות תוטלנה לא רק על ידי ממשלת בריטניה אלא גם על ידי ממשלת המנדט בארץ-ישראל. בעיצומה של הפעילות הפוליטית הקדחתנית של השגריר האיטלקי בלונדון, מיד לאחר הצבעת ממשלת בריטניה בעד סאנקציות, שלח הרוזן גראנדי שליח לווייצמן וקיים שיחה מפורטת עם ואנסטארט על נושא זה, בהתאם להוראות שקיבל מרומא. "השליח הגאמן" הסביר לד"ר וייצמן לפני צאתו את לונדון, בסוף אוקטובר 1935, ש"נוסף לגזקים המסחריים שתסבול פלשתינה מהפסקת יחסי המסחר עם איטליה... תביא הרחבת שיטת הסאנקציות על ארץ-ישראל לפגיעה רצינית במעמדה [של ארץ-ישראל] כארץ עצמאית תחת מנדט. פלשתינה תיראה כמושבה בריטית... פלשתינה חייבת להישאר מחוץ למערך הסאנקציות לא רק מבחינת האינטרסים המוראליים של הציונות". השליח חים התרשמו "שד"ר וייצמן התרשם מטענותיו... ויפעל בכיוון אזהר לטיעונו". אגרת גראנדי למשרד החוץ ברומא 31.10.1935 מצוטטת אצל דה פליצ'ה עמ' 207. היה זה

מתגלים לראשונה גם סימנים של אי רצון בקרב מדינאים בריטים מהפעילות הפור-ליטית של מנהיגים ציונים באיטליה, בעיקר זו הנראית כמתיימרת להתערב בבעיות בין-לאומיות של בריטניה.¹⁹⁹

משבר חבש, פרוץ המאורעות בארץ-ישראל באפריל 1936 והיחס הנהיר יותר של המנהיגים הציונים לא השפיעו על מוסוליני ועל הממשלה האיטלקית. לא הל שינוי בעמדתם לגבי הצרכים המעשיים של התנועה הציונית באיטליה (שימוש באניות "לויד טרייסטינו" ובמל טרייסט לצורכי עליה; אימוני ים בבית-הספר הימי בצ'יוויטוקוה; מקומות לימוד באוניברסיטאות). גם במישור המדיני מוספים דיפלומטאים ונציגים איטלקים להביע, מפעם לפעם, תמיכה במדינה יהודית בארץ-ישראל או בהלק ממנה, בלי להעלים את האופי האנטי-בריטי המובהק של מהלך זה. היוזמה האיטלקית, יש והיא מקבלת תנופה ומתבצעת באמצעות צינורות שונים בעת ובעונה אחת. ביוני 1936 קיים המאקו תיאודולי שתי פגישות בג'נבה, האחת ב-1 ביוני — עם דב הוז, והאחרת ב-15 ביוני — עם נתום גולדמן. בשתי השיחות דיבר תיאודולי באורח חד משמעי על תמיכת איטליה בהקמת מדינה יהודית, עצמאית לכל דבר, בארץ-ישראל. ואולם בשיחה עם גולדמן הוסיף תיאודולי טיעונים אנטי-בריטיים חריפים, שמהם גם ביקש להסיק שהיהודים שלא יקבלו לעולם מדינה מידיה של אנגליה "עשויים לקבלה מאיטליה".²⁰⁰ במקביל לפגישות אלה, ביוני ובתחילת יולי 1936, יזם קפיטאן דורדונה, מנהל הסוכנות הטלגרפית האיטלקית בקאהיר, ולמעשה הממונה על ארגון התעמולה האיטלקי במצרים, פגישות נפרדות עם נתום וילגסקי, מנהל "הסוכנות הטלגרפית המזרחית" בקאהיר, שמילא שליחיות מדיניות מטעם הסוכנות היהודית ועם נציגי הקהילה היהודית בקאהיר. דורדונה גולל בגילוי-לב רב הכניות ארוכות טווח של איטליה במזרח הים התיכון, לרבות השתלבותה של הקמת מדינה יהודית בתכניות כאלה, ואת המטרות קצרות הטווח של איטליה בארץ-ישראל. דורדונה דיבר עם וילגסקי בגלוי על דברים שתיאודולי אמר ל"ר גולדמן בזהירות וברמז. אבל הדמיון בניתוח, בניסוח ובהגדרת המטרות נותן מקום לחבית, שהיה זה מהלך טאקטי חדש שתוכנן באותו זמן ברומא ונבדק על ידי דיפלומטים או נציגים איטלקיים במקומות שונים ורחוקים זה מזה. אישר לתכניות ארוכות הטווח, הבהיר דורדונה את מפתח האינטרסים האיטלקי-ציוני בצורה זאת: "היהודים

ההאנגליים, הקונסול האיטלקי בירושלים, שהמליץ ב-18.10.1935, באגרת למשרד החוץ ברומא, לנסות לפעול דרך וייצמן כנגד החלת הסאנקציות על ארץ-ישראל. בשיחה עם ואנטיטארט הסביר גראנדי שנסיון להחיל את הסאנקציות על ממשלת ארץ-ישראל יהיה מנוגד לאמנת חבר הלאומים וצעד אנגלי עויין במיוחד כלפי איטליה. שם.

בגלל ההרדה מפני סאנקציות של ממשלת (המנדט) ארץ-ישראל בשלהו מנהיגי היהדות האיטלקית, דאגנה לאס ואנגילו אורוויטי, ללונדון למגעים עם מנהיגי התנועה הציונית, מזה, וממשלת בריטניה, מזה.

199. וייצמן גשאל עליידי קנליף-ליסטר בפגישתם ב-14 באוקטובר 1935, "למה ראה רוטנברג את מוסוליני ולמה הוא מדבר על כך". ד. בן-גוריון, זכרונות, ב, עמ' 463.

200. פירוט תוכנו של שיחות אלה ראה לעיל עמ' 381—382.

לא יקבלו לעולם את ארץ־ישראל תוך הסתמכות על הבריטים" כי משטר פרלמנ-טארי הוא תמיד חלש מדי ואין ביכולתו לעמוד בפני התנגדות [הערבים]. האיטל-קים, לעומת זאת, לא יחששו מפני הערבים ולא יחסו להקים מדינה יהודית, תמורת שיתוף פעולה יהודי-איטלקי. איטליה עתידה להשתלט תוך כמה שנים על כל הים התיכון, ואנגליה לא תוכל לעמוד בדרכה. ההשתלטות על האגן המזרחי של הים התיכון תתבסס על מחצית מיליון החיילים האיטלקים שבחבש "שלא יתורו לאיטליה", חצי מיליון חיילים חדשים שיצטרפו אליהם בבוא העת, שהם "הומר גלם מצוין לצבא" ו-150,000 החיילים האיטלקים שבטריפולי. חבש תהווה בסיס שממנו תשתלט איטליה על מצרים ותחפישט מעבר לה. אבל בינתיים, עד שהכונצ'ה תכנית ארוכת-טווח זו, מבקשת איטליה "שהיהודים יתיישבו בשטח גוזאם שבחבש". מטרת התיישבות היהודים בחבש היא כפולה, "לעזור לאיטלקים לבסס את מעמדם בחבש", מחד גיסא, "ולגייס את אהדת היהודים לאיטליה", מאידך גיסא. קפיטאן דורדונה אמנם הבדיר לווילנסקי שהוא מבין כי "מבחינת היהודים התיישבות בחבש אינה יכולה להיחשב כמטרה הסופית" (בהקשר זה אף אוזכר בשיחה פולמוס אונגדה של תחילת המאה), אבל בתמורה לשיתוף פעולה יהודי בעניין זה יש בידו להבטיח "הקמת מדינה יהודית אמיתית בארץ־ישראל".²⁰¹ הצעה קונקרטיה זו של התיישבות יהודית בחבש הייתה ללא ספק התכלית האופראטיבית הממשית של דורדונה בשיחתו עם וילנסקי, שהרי באותו שבו, כגינבה, הציע תיאודולי לד"ר גולדמן אותה הצעה עצמה.²⁰² אלא שדורדונה היה כנראה תכליתי יותר, גלוי יותר, וניסה להעלות את השיחה לפסים של "תן וקח" לטווח קצר ולטווח ארוך. וילנסקי העביר מייד את הו"ח השיחה לממונים עליו. המידע על השיחה הגיע

201. קפיטאן דורדונה אף הוסיף, לצורך השכנוע, תיאור מדויק של "יכולת הביצוע" של האיטלקים:

"When the Italians had wanted land for their own purpose in Tripoli, they had not hesitated to push out the existing Arab inhabitants, and the Jews need not fear that the interests of the Arabs in Palestine would be over-scrupulously protected".

Note on a conversation between the head of the Italian Propaganda Organization in Cairo and the Cairo Representative of the Jewish Agency, July 1936, F.O. 371/19983, pp. 106-7. לאורמסבייגור, (איוור Gofiani נמצא צפינית-מזרחית לאדיס-אבבה ומשתרע עד לגבול סודאן).

202. I would also draw attention to the idea of a big Jewish colonisation of Abyssinia, about which Theodoli also spoke to me".

אצ"מ S 25/1322 גולדמן לבן-גוריון 15.6.36. וכן: F.O. 371/19983, p. 105, Goldmann's Report, 15.6.36. (נספח מס' II למכתב וייצמן לאורמסבייגור 19.7.1936). ד"ר גולדמן הוסיף בשולי האנפורמציה הערה אירונית טיפוסית "אם זה ימשך, יהיה בעתיד הקרוב לכל מעצמה בית לאומי משלה. לרוסיה בכירוביג'אן, לאיטליה בחבש, וכן הלאה". אבל בכל זאת האין בחבריו לדין בדבר, "כי כבונצ'ה יהודיות שונות, בעיקר בגרמניה, כשהילוח לגלות עניין בדבר".

למשרד ההגתלה הציונית בלונדון ב-15 ביולי 1936. בן גוריון ששהה אותה עת בלונדון דיווח בישיבת הבוקר של המשרד על "ההצעה של קרקע לתתיישובות יהודית מיידית בחבש, והבטחה של מדינה יהודית בארץ ישראל בשלב מאוחר יותר, כאשר ארץ ישראל וסוריה תהיינה בתחום הפיקוח האיטלקי"²⁰³ כמו כן מיהר וילנסקי לדווח למיילס לאמפסון, הנציג הבריטי בקאהיר.²⁰⁴ וייצמן, שבתקופה זו נהיה מודאג יותר ויותר מן הפעילות האיטלקית במזרח הים התיכון, מהיקפה ומגמותיה, גמר אומר לדווח על שיחה זו מייד לשר המושבות הבריטי. התלטה זו הולידה את מכתבו מה-19 ביולי 1936 לאורמסבייגור שכלל גם נספחים ונתונים על מגעים קודמים עם מוסוליני ועם מדינאים איטלקיים אחרים וגם הערכת מצב מקפת על מגמותיו של מוסוליני.²⁰⁵ מכתב זה על נספתיו היווה בסיס לסעיפים רבים במיסמך המקיף שחובר ב-21 באוגוסט 1936 על ידי משרד החוץ הבריטי על הפעילות האיטלקית במזרח-התיכון.²⁰⁶ מכל מקום, עד אביב 1937 לא קיימה המנהיגות הציונית הרשמית כל מגע בנושאים מדיניים עם ממשלת איטליה בגלל מלחמת חבש, מכאן, והמאורעות בארץ ישראל, מכאן.²⁰⁷ אבל הקשרים המעשיים — בעיקר אלה הקשורים בעליה — נמשכו כסדרם.

בסוף 1936 ותחילת 1937 נסתמנה החרפה בתעמולה האנטי-ציונית של העיתונות האיטלקית, והצגת מוסוליני בכלי התקשורת האיטלקים כ"מגן האיסלאם" הזרה ונישנתה. על רקע זה ראתה המנהיגות הציונית צורך לחדש את המגעים המדיניים, ואילו הממשלה האיטלקית גילתה גם היא עניין בחידושם על רקע ההתפתחויות

203. יומני בלאנש דאגדייל 15.7.1936. הדיווח הראשוני של וילנסקי אל שרתוק נשלח ב-10 ביוני 1936. כבר בשיחה הראשונה ניגש קפיטאן דודנה (הכתוב במכתב וילנסקי שונה לגבי כמה שמות אישים ומקומות) לעניין, והציע "ליישב 500,000 יהודים באזור אוטונומי ב'גוד'ים..." אלא שבדו"ח ראשוני זה מופיעים דברים נוספים שלא הופיעו בדו"ח המאוחר יותר וחסרים בו לא מעט דברים שהופיעו בדו"ח המאוחר שגם נמסר לאורמסבייגור. דודנה הסביר שהאיטלקים מעוניינים שהיוזמה תבוא מצד היהודים, ודווקא ממצרים, ושמשלחת יהודית-מצרית תצא ללמוד את התנאים בשטח. האיטלקים "בטוחים שאם היהודים המצריים... יסכימו לתכנית, או יצליחו לעניין בדבר גם את יהודי אמריקה". הסכמה לתכנית זאת אמר דודנה לוילנסקי, תביא לכן "שאיטליה תתמוך בדרישותינו בארץ-ישראל". וילנסקי מוסיף וכותב לשרתוק "ענית" ששים ציוני לא יסכים לאוטונומיה החבשית". כן הוא מוסיף, שדיווח על כך מיד לנציבות הבריטית העליונה בקאהיר ובא במו"מ עם מנהיגי היהדות המצרית והבהיר להם "שהסכמתם לתכנית האיטלקית עלולה לגרום לנו אסון בכל המובנים". ראה: אצ"מ S 25/9791 וילנסקי לשרתוק 10.6.1936.

204. שם. וילנסקי לשרתוק 10.6.1936. יומני דאגדייל 15.7.1935. וכן: F.O. 371/19883 pp. 106—107

205. 101—107, pp. F.O. 371/19983, וכן: יומני דאגדייל 15.7.1936.

206. 241—248, pp. F.O. 371/19983, וראה גם: נספח מס' 4 למאמרו של קארפי, הציונות,

ב, עמ' 198—202.

207. ראה אצ"מ S 25/1322 שיחה של ד"ר גולדמן עם הרוזן צ'יאנו, 4 במאי 1937.

החדשות בארץ־ישראל ובמזרח־התיכון. המגעים המדיניים חודשו באביב 1937 בשורה של פגישות בג'נבה וברומא, ובהם שב ונתחדש הדיון על נושא המדינה היהודית. גם הפעם היו האיטלקים יוזמי הדיון בנושאים אלה, אלא שהפעם הביאו הנתונים החדשים שברקע, המלצות "ועדת פיל", לגישה חדשה שונה לחלוטין מזו שבשני הגלגולים הקודמים.²⁰⁸

התפיסה החדשה שהסתמנה באביב 1937, כתגובה לנתונים החדשים, הודרכה במידה רבה על ידי החשדנות שעוררו מגמותיה של אנגליה בהצעת החלוקה, כפי שזו מופיעה בהמלצות ועדת פיל. הרוזן צ'יאנו, שר החוץ החדש, שגילה בשיחה התמצאות בעניינים יהודיים וציוניים, דיבר באוזני גולדמן בצורה נחוצה נגד קבלת המלצות "ועדת פיל", והשתמש במערכת נימוקים הפוכה לטעון שהיה נקוט בידי מוסוליני והדיפלומאטים שלו בשנים 1932–1936. צ'יאנו טען, ש"הזמן אינו בשל לחיסול המנדאט על ארץ־ישראל. זה מוקדם מדי ואיני חושב שנוכל להסכים לחיסול מוחלט של המנדאט כבר עתה, כי זה יהפוך את ארץ־ישראל לארץ־חסות בריטית, וזו אינה משמעות המנדאט".²⁰⁹ הסיבה למפנה זה ברורה וגלויה: השיטה של ממשלת איטליה מפני "מוזימת" בריטית להיטאר בארץ־ישראל באמצעות פתרון "ועדת פיל". המדיניות האיטלקית שהיתה למן 1922 ביקורתית מאד כלפי שיטת המנדאטים, משום שלא השאירה בידי המעצמות הלא־מנדאטוריות השפעה מספקת על המנדאטים, נעשתה ביקורתית ומרירה יותר כלפי המעצמות

208. ב־3 וב־4 במאי נפגש נחום גולדמן ברומא עם המארכיז תיאודולי. ב־4 במאי נפגש גולדמן עם הרוזן צ'יאנו, שר החוץ החדש, ולאחר מכן, עם "מנהל משרד החוץ לענייני המזרח הקרוב". גולדמן אינו מכנה אותו בשמו אלא בתפקידו Director of the Foreign Ministry of the Near East. מנהל מחלקת המזרח התיכון באותו זמן היה גוארנסקלי אבל יתכן שגולדמן מתכוון ל־Raffaele Guariglia מנכ"ל המשרד לעניינים מדיניים (ולשעבר מנהל מחלקת המזרח התיכון). כ־6 גואריליה דיווח גם הוא על שיחה עם גולדמן לאחר שהאחרון יצא מעם צ'יאנו ב־4 במאי 1937. דיווחו מובא אצל דה פליצ'ה עמ' 215 (לפי ASAE, Palestina 1937, p. 10). דו"ח גולדמן על השיחה עם המנהל לענייני המזרח הקרוב, ודו"ח גואריליה על השיחה עם גולדמן, דומים ביותר ויתכן שהכוונה לאותה שיחה עצמה. ב־10 בספטמבר נפגש גולדמן עם Renato Bova Scoppa נציג איטליה בחבר הלאומים. ב־14 בספטמבר נפגשו ד"ר וייצמן וד"ר גולדמן עם הנ"ל. גם צ'יאנו וגם בוה־סקופה ביקשו להפגיש את וייצמן עם מוסוליני. וייצמן לא גילה עניין בהצעה, והתחמק מההזמנה בנימוס. דו"חות השיחות הנ"ל: ראה אצ"מ תיק S 25/1322.

209. אצ"מ S 25/1322 דו"ח שיחה צ'יאנו־גולדמן, 4 במאי 1937. גולדמן שנפגש עם גואריליה בצאתו מעם צ'יאנו, סיפר לו שהיה מרוצה מן השיחה ומהבטחות צ'יאנו שהאיטלקים אינם מתכוונים "לשנות את הקו שאנו נוקטים כלפי הציונות: כמו כן אין חושבים באיטליה על חקיקה גזעית..." מובא אצל דה פליצ'ה עמ' 215 (מתוך ASAE, Palestina, 1937, p. 19). על האווירה המחמירה והולכת במצבם של יהודי איטליה והתנועה הציונית באביב 1937, שהיא תקופת ביקורו של גולדמן ברומא, ראה מאמרו של קארפי: "דו"ח תשאי על מצב היהודים באיטליה", מורשת, שנה ב' (1964), חוב' ב'. צ'יאנו נקט קו מרגיע דומה בשיחתו עם הרב פראטו ב־3 ביוני 1937. שם, עמ' 135.

המנדאטוריות על רקע ההתפתחויות במדינות המנדאט לאחר שזכו לעצמאות. אנגליה חיסלה את המנדאט על עיראק, אבל "הפכה אותה לבת הסוּחה". צרפת גם היא עומדת לחסל את המנדאט בסוריה ובלבנון, אבל מתעתדת לקיים "לפתות עוד 25 שנים את הכיבוש הצבאי בארצות אלה".²¹⁰ המנהל הממונה על מחלקת המזרח-התיכון במשרד החוץ האיטלקי הבהיר לד"ר גולדמן שלנוכח תקדימים אלה חרדים האיטלקים שאותו דבר יתרחש בארץ-ישראל. האנגלים יתנו ליהודים ולערבים "משהו מעין מדינה... ישמרו לעצמם את החלקים האיטראטגיים החשובים ביותר ויהפכו את ארץ-ישראל למדינת-חסות בריטית חדשה".²¹¹ הוא הביע את נכונותה של איטליה לתמוך במדיניות הציונית כלפי המלצות ועדת פיל ובעמדתה של ההסתדרות הציונית, כפי שהסביר אותה ד"ר גולדמן, שאמר: "אם לא נקבל בארץ-ישראל טריטוריה רחבה ואפשרויות נרחבות במידה מספקת לעלייה ולהתיישבות, ניאבק לבטח כנגד כל ניסיון לחסל את המנדאט שהוא עדיין במלוא חוקפו".²¹² אותו פקיד בכיר במשרד החוץ האיטלקי אף הרחיק לכת והציע, מסיבות גלויות לעין, שהמדינה היהודית, אם תקום בחלק מארץ-ישראל, תעמוד על מתן ערבויות בין-לאומיות לקומה כדי שלא תהיה תלויה בהגנתה אך ורק בבריטניה, ובשביל שיופק האינטרס של העם היהודי — המפורז בכל המדינות — ש"מדינת היהודים תהיה נייטראלית".²¹³

כעבור ארבעה חודשים, בג'נבה, הבהיר רנטו בוזה-סקופה, נציג איטליה ליד חבר הלאומים, לגולדמן את המדיניות האיטלקית לפי אותה קונצפציה: איטליה

210. מתוך דו"ח שיחה של ד"ר גולדמן עם מנהל משרד החוץ האיטלקי לענייני המזרח-התיכון, ב-4 במאי 1937. אצ"מ S 25/1322.

211. שם.

212. שם. הפקיד הבכיר במשרד החוץ אף הביע נכונות לכך שאיטליה תשוב ליטול חלק בוועדת המנדאטים ולו רק לצורך זה. וזאת גם אם לא תוסדר עדיין בעיית שובה של איטליה לחבר הלאומים. זוהי הערה רבת משמעות המעידה על העצבנות שגילתה איטליה על רקע המלצות "ועדת פיל". כי ממקורות אחרים היה ידוע שבשל הלחץ הגרמני, אין איטליה מתכוננת לשוב בשלב זה לחבר הלאומים, אפילו יוסדר משבר חבש (ראה גם אצ"מ S 25/1322 דו"ח שיחה גולדמן-צ'יאנו, 4 במאי 1937). גואריליה הבין משיחתו עם גולדמן בעניין המלצות ועדת פיל "שהאכסטיובה הציונית מתנגדת לחלוקת ארץ-ישראל. מטרתם להרוויח זמן במסגרת המערכת המנדאטורית וחוקי ההגירה הציונית לארץ-ישראל, תוך התאמה ליכולת הקליטה של הארץ. היו מסכימים לחלוקה אך ורק כדי למנוע את הגרוע ביותר, ובתנאי שכל ארץ-ישראל הדרומית תיכלל בתוך האיזור היהודי". מובא אצל: דה פליצ'ה עמ' 215 (מתוך: (ASAE, Palestina 1937, p. 10).

213. גם במערכת נימוקים זאת היהיה סתירה לטיעון האיטלקי המקובל, אבל היא מסתברת על רקע החשש שביהמלצות פיל' טמונה מנימה אימפריאליסטית בריטית שעומדת בפני ביצוע מהיר והחלל את הסיכוי האיטלקי להשפעה בים התיכון. על הצעה זו השיב גולדמן — שכשלעצמו הרדר בקול רם במציאת נוסחה של "חסות בינלאומית לטריטוריה היהודית" — בהאשמה כלפי בן שיחו: "למרבה הצרה, אתם האיטלקים תרמתם רבות להפחתת היוקרה והאימון במתכונת בינלאומיות של ערובה וחסות". אצ"מ S 25/1322. גולדמן: דו"חות על שיחות 4.5.1937.

אינה אנטי-ציונית ו"לא גיבשה עמדה כנגד חלוקה". איטליה מוסיפה להיות ידידותית לציונות "אבל מקווה שהמדינה היהודית העתידה תהיה עצמאית לחלוטין ולא מדינת-תלות אנגלית". גם בוועה-סקופה הציע ש"ערוכות לגבולות המדינה היהודית העתידה" תינתנה לא רק על ידי אנגליה אלא גם על ידי איטליה ומעצמות ים-תיכוניות אחרות.²¹⁴ הן בשיתה זו והן בשיתה שקיימו וייצמן וגולדמן עם בוועה-סקופה כעבור ארבעה ימים משתמעת לכאורה מדברי המדינאי האיטלקי הנחת יסוד, שאכן עתידה לקום מדינה יהודית בתלק מארץ-ישראל, ומטרת המדיניות האיטלקית היא להבטיח שמדינה זו תהא נייטראלית, ידידותית לאיטליה ושתהא בה דריסת רגל לאינטרסים האיטלקיים.²¹⁵ בחשובתו ניסה גולדמן להדגיש שלא הגיע הזמן לדון בשאלות אלה "כיוון שעדיין איננו מנהלים משא ומתן על מדינה יהודית זאת", ובה בעת ציין כי אכן האינטרס של המדינה היהודית העתידה דורש שתהיה נייטראלית ותעמוד מחוץ למערכת הקונפליקטים הבין-לאומיים.²¹⁶ וייצמן, שהקדיש את עיקר דבריו לתרעומותיה של התנועה הציונית על אופיה ותוכנה של התעמולה האיטלקית בזמן המאורעות, התבסס בהמשך השיחה על ההנחה שאכן עומדת לקום מדינה יהודית ונראה שדיבר על כך ברצון ובנימה של סיפוק. הוא הזכיר את שיתותיו עם מוסוליני, בהן תמך הדוצ'ה ברעיון הקמת מדינה יהודית, והוסיף ש"המדינה היהודית העתידה לקום יכולה לפתח בממדים ניכרים את יחסי המסחר והתרבות שלה עם איטליה ידידו-תיה". דברים אלה ביקש להעביר לדוצ'ה.²¹⁷ על יוזמת ציאנו ובוועה-סקופה, שביקשו להפגיש את וייצמן עם מוסוליני, הגיב וייצמן בהתחמקות מנומסת. החשיש מפני תלות הכרחית בבריטניה של המדינה יהודית בארץ-ישראל, או בחלק ממנה, שקיבל חיזוק ע"י המלצות "ועדת פיל", נתחזק במרוצת שנת 1937. גם אותה מידה מעטה של אמביוולנטיות, שגילו כלפי הרעיון במשרד החוץ האיטלקי, פגה. ההתנגדות בעשית חד משמעית. בדצמבר 1937 הסביר קיוצי, האחראי על התעמולה האיטלקית בג'נבה, לגולדמן, שימשלת איטליה נחרצת בהתנגדותה למדינה יהודית בארץ-ישראל כי מדינה כזאת תהיה מכורח הנסיבות אנטי-איטלקית ופרו-בריטית, הן משום תלותה באנגליה והן משום שתהיה דמוקרטית ואנטי-

214. אצ"מ S 25/1322 ד"ר שיחה ד"ר גולדמן — בוועה-סקופה בג'נבה ב-10 בספטמבר 1937. בוועה-סקופה הפנה את תשומת לבו של גולדמן לכך, שההתקפות על הציונות בעיתונות האיטלקית פסקו לחלוטין, והוא הזמינו להביא לידיעתו כל התקפה כזאת, אם יודע לו עליה. בנושא זה כבנושאים אחרים ניכר בשיחה זו שהיא מהווה, מנקודת מוצא איטלקית, המשך לשיחתו של גולדמן עם ציאנו במאי אותה שנה.

215. בשיחה עם וייצמן חזר בווה סקופה על העמדה ש"יהיה זה באינטרס של המדינה היהודית העתידה לקום שתהא נייטראלית. במקרה כזה תתייחס איטליה באהדה רבה להקמת המדינה ולהתפתחותה". אצ"מ S 25/1322. שיחה וייצמן וגולדמן עם בוועה-סקופה ב-14 בספטמבר 1937.

216. תוך שימוש בנימוקים דומים ובמינות כמעט זהה למה ששמע מפי מנהל משרד החוץ לעוני המורח-הקרוב במשרד החוץ, ארבעה חודשים קודם לכן.

217. אצ"מ S 25/1322. שיחה וייצמן וגולדמן עם בוועה-סקופה, 14.9.1937.

פאשיסטית. כי היהודים בכל העולם הם במידה זו או אחרת אנטי־פאשיסטים. האיטלקים, לדבריו, מייחסים חשיבות רבה למדינה כזאת על אף ממדיה הקטנים, כי מאחורי 450,000 יהודי ארץ־ישראל יש 17 מיליון יהודים. מכאן, כך גורסים האיטלקים, תהווה הקמת מדינה יהודית בארץ־ישראל פגיעה בסטאטוס־קוו בימי־התיכון, שהוסכם עליו בהסכם הג'נטלמאני האנגלו־איטלקי.²¹⁸

ההתייחסות להקמתה של מדינה יהודית היתה, אפוא, נושא קבוע במדיניותו של מוסוליני. דבר זה נבע מקצתו מתפיסת עולמו, שהיתה אמונה על מושגי מדינה וריבונות מוחלטים, ומקצתו משיקולים פראגמטיים של תקוות להיעזר, בדרכים שונות, בהקמתה של מדינה כזאת וקיומה במזרח הים התיכון, או למיזער להיעזר בהבטחות גרידא להקמתה. למן 1933 עברה תפיסה זו שלושה גלגולים ולבישה שלוש צורות שונות. מותאמות למצב הבין־לאומי ולצרכים האופרטיביים המיידיים של איטליה. בשנים 1933—1935 התגבשה אצל מוסוליני הגירסה כי צריך לתמוך בהקמת מדינה יהודית בחלק מארץ־ישראל ומדינה ערבית בתלקה האחר. בשנת 1936, בתקופת מלחמת חבש, הועלתה — בדרג כלשהו — הקונצפציה של טוח ארוך וטוח קצר. במדיניות לטוח ארוך — יש להקים מדינה יהודית בארץ־ישראל, שתשולב בתכנית להשתלטות איטליה על כל המזרח־התיכון, דבר שיאפשר לאיטליה, בשיטותיה שלה, להקצות את ארץ־ישראל כמדינה ליהודים ואת עיראק וסוריה לערבים.²¹⁹ ואילו במדיניות לטוח הקצר — ביקשה איטליה להשתתף את הטיפול בעתידה של ארץ־ישראל, וליזום, לתועלתה שלה, הגירה יהודית מרוכזת לחבש והקמת איזור יהודי אוטונומי, מעין בית לאומי יהודי או מעין "מקלט לילה" באיזור ג'וזאס שבמדינה זו, תחת שלטון איטלקי. בשלב הבא, מאביב 1937, בעקבות המלצות "ועדת פיל", מתגברת שוב האסכולה המסורתית של משרד החוץ האיטלקי המתנגדת לרעיון הקמת מדינה יהודית בארץ־ישראל מעיקרו. אלא שהפעם לא היתה זו התנגדות לרעיונות שנוולדו בקרב מעצבי המדיניות האיטלקית עצמם, כי אם התנגדות ליוזמה, או מה שנראה כיוזמה ומוזמה בריטית. הדיפלומאטיה האיטלקית מכוונת בעיקרה לסכל את ביצוע המלצות "ועדת פיל", והיא מנסה לעשות זאת גם במגע עם המנהיגים הציונים. מטרתה בתקופה זו היא המשך המנדאט או ניתוק רעיון המדינה היהודית מהזיקה לבריטניה. בתחילתו

218. אצ"מ Z. 4/17049, גולדמן דיווח על שיחה עם מר Ciucci במכתב מ־3.3.1938. על ההסכם הג'נטלמני האנגלו־איטלקי שהיה מבוסס על ההכרה באינטרסים ההדדיים של אנגליה ואיטליה בימי התיכון ומידת תחולתו על ארץ־ישראל ראה דה פליצ'ה עמ' 213—214. על עמדת ההנהלה הציונית כלפי המשא ומתן האנגלו־איטלקי: משה שרת, יומן מדיני, ג, עמ' 62.

219. מנוסח זה, שהשתמש בו דורדונה בשיחותיו עם ויילנסקי משהמע שהכוונה היתה לכל ארץ־ישראל או לרובה. אבל מאחר שמדובר היה בתכנית לטוח ארוך, היות וגולדמן ויילנסקי לא נכנסו לדיון מפורט עם בני שיחם על התכנית, אין אפשרות לדעת עד כמה היתה זו תכנית מעובדת לפרטים ובאיוו מידה שיקפה תפיסה מגובשת על גבולותיה של המדינה היהודית.

של המהלך אף מציעים האיטלקים לבני שיחם הציונים נוסח של מדינה יהודית בערבות או בחסות בין-לאומית, אלא שבעיקרו של דבר האמינו האיטלקים שמכורח הנסיבות לא תתאפשר למדינה היהודית בארץ-ישראל הינתקות מזיקה לבריטניה ופסלו, מכל וכל, את הרעיון של הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל.

ב-1938, לאחר יציאת איטליה מחבר הלאומים, התגברות האוריינטאציה הפרו-גרמנית, ההשלמה עם "האנשלוס" והתגברות החיזור האיטלקי אחר הערבים, נעלם במהירות מרחב התמרון המדיני של הדיפלומאטיה הציונית באיטליה. אמנם, אפילו בשלב זה לא נעלם כליל מהמדיניות האיטלקית (או שמא ממחשבתו של מוסוליני בלבד) הרעיון היסודי של הקמת המדינה היהודית, אבל הקשר שלו עם ארץ-ישראל נותק לחלוטין. האוריינטאציה על הערבים כבר אינה מאפשרת את הצמדת רעיון המדינה היהודית לארץ-ישראל. גרעין הגישה שגרסו הקפיטאן דורדונה ותיאודולי ביולי 1936 כפתרון "אד הוק" וזמני, התפתח בשלב זה לפתרון עקרוני. ב-16 בפברואר 1938 נכתב ב"אינפורמאציונה דיפלומאטיקה" מס' 14 (הביולטין הדיפלומאטי האיטלקי) במאמר שיוחס למוסוליני כי "החוגים האחראיים ברומא חושבים, שהבעיה היהודית העולמית יכולה למצוא את פתרונה אך ורק בדרך אחת: על ידי הקמת מדינה יהודית בחלק כלשהו של העולם, לא בארץ-ישראל, מדינה במלוא מובן המלה, שתהא אפוא מסוגלת לייצג ולהגן בדרכים דיפלומאטיות וקונסולאריות מקובלות על כל המוני היהודים המפוזרים במדינות שונות."²²⁰ זוהי גישה הפוטרת את המדיניות האיטלקית מניגודים לערבים ואולי גם לבריטניה. אבל ב-1938 מתחיל שלב חדש, בעיקר בשל תחולת "מדיניות הגזע" וכל המשתמע ממנה בחיי היהודים באיטליה ויחסה של הממשלה האיטלקית לכל הקשור עם העם היהודי. דיון, בנושא כלשהו בתקופה זו, מעוגן בהוויית "מדיניות הגזע" — וזו פרישה לעצמה החורגת מתחומי מחקר זה.

220. אצ"מ Z 4/17049. גם אבל דה פליצ'ה עמ' 216. עתונאים ודיפלומאטים איטלקיים בגינבה סיפרו לגולדמן כי קומוניקט זה, שנאמר בו "שהפתרון היחיד לשאלת היהודים הוא הקמת מדינה יהודית במקום כלשהו רק לא ארץ-ישראל", נכתב על-ידי מוסוליני. אצ"מ Z 4/17049. גולדמן דו"ח מגינבה, 3.3.1938. אכן "גילויי דעת" אלה היו בדרך כלל פרי עטו של מוסוליני. ראה קארפ', שם, הערה 82. ייתכן שנוסחה זו מבטאת, גם היא, פשרה בין עמדת מוסוליני לבין עמדת משרד החוץ, בעוד שמוסוליני לא שינה את דעתו בהרבה, גם בשלב זה. לפי סיפורו של צ'יאנו היתה הנוסחה המקורית של "גילוי דעת" זה דומה הרבה יותר לגישתו של מוסוליני בשנים 1933—1935. היה זה צ'יאנו, לדבריו, שתבע ברגע האחרון הכנסת המאמר המוסגר "לא בפלשתינה". קארפ', שם.